

XEMYC

HÆMUS

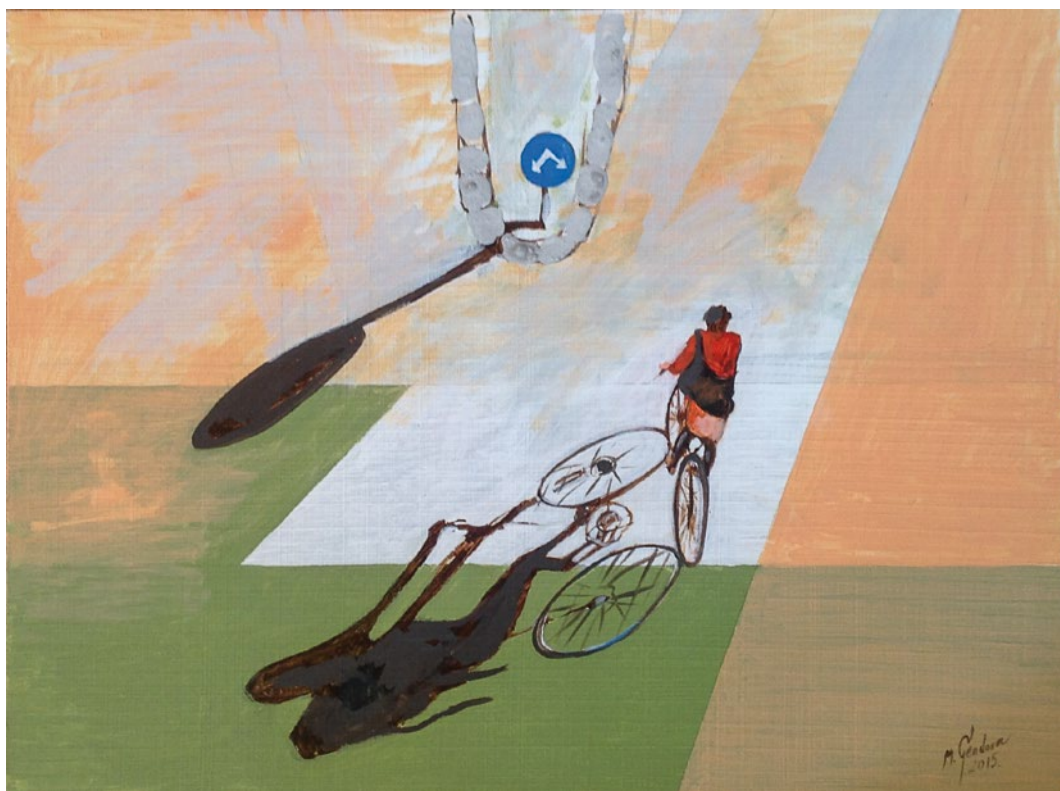
ТЕЗИ КАРТИНИ се родиха след едно прекрасно пътуване из Холандия. Разглеждайки и проучвайки фламандските майстори, се убедих, че стоя очи в очи с едно от най-продуктивни и човешки изкуства. И все пак, вместо да изобразя градския живот с хумор или селските сцени реалистично, предпочетох да се обърна към самотата на затворения в себе си човек, или към социалната му среда. Независимо колко успешно или не, радвам се, че мога да споделя тези преживявания с любимата си публика. Цветовете ми не са ярки, не искам с тях да отклонявам вниманието от по-съществените неща. В рамките на картината съм се опитала да изразя хармонията и напластеното в цветовете спокойствие, дори бих казала – да създам монохромно настроение. Боравя напълно свободно с перспективата, с цел да постигна желания ефект, обичам да размествам нещата, да ги отделям от естествената им среда и да ги поставя някъде другаде, където придобиват ново и ново значение. Бих искала да запаля у зрителя искрата, която да го вдъхнови да фантазира, да мисли, да твори.

Миролюба Гендова

EZEK A FESTMÉNYEK egy csodálatos hollandiai utazás után születtek meg. Nézegetve és tanulmányozva a flamand alkotásokat megbizonyosodhattam róla, hogy a legtermékenyebbek és legemberibbek közé tartozó művészettel állok szemben. A kisvárosi élet humoros bemutatása és a falusi élet realisztikus ábrázolása helyett én mégis inkább a befelé forduló ember magányosságát vagy éppen társadalmi kötődését próbáltam kifejezni. A kisebb vagy nagyobb sikertől függetlenül örülök, hogy közölni tudom ezeket az élményeket kedves közönségemmel. Színeim nem harsányak, nem szeretném ezzel elvonni a figyelmet a lényegesebb dolgokról. Egy-egy képen belül a harmóniára és a színekkel kifejezhető nyugalomra törekedtem, sőt, mondhatnám monokróm hangulat megteremtésére. A perspektívát teljesen szabadon kezelem, de ezt is a megfelelő hatás elérése céljából teszem, szeretem elmozdítani a dolgokat, kiemelni őket természetes környezetükből, és behelyezni egy másikba, ahol más és más jelentést kapnak. Elő akarom csíholni a szemlélőből azt a szikrát, ami fantáziálásra, gondolkodásra, termékeny tevékenységre inspirálja.

Gendova Miroljuba

СТРАНИЦИ	OLDALAK
МИЛЕН РУСКОВ Захвърлени в природата (откъс)	5 MILEN RUSZKOV Kicsapva a természetbe. (részlet) Krasztev Péter fordítása
КАРОЙ МЕХЕШ Да, да, не, не. Историята на българския кондуктор Превод: Николай Бойков	25 MÉHES KÁROLY Igen, igen, nem, nem A bolgár kalauz története
КОЛЕЛО	KERÉK
ПЕТЪР КРЪСТЕВ Наша еврпейска квартира Превод: Светла Къосева	37 KRASZTEV PÉTER Szállásunk Európában
КАФЕНЕ	KÁVÉHÁZ
ДЖЕНИ МАДЖАРОВ Хващането на бас с палец	45 DZSENI MADZSAROV Fogadás hüvelykujjal Csíkhelyi Lenke fordítása
ЗА ДЕЦАТА	GYEREKEKNEK
СВЕТЛАНА СТОЙЧЕВА Разказите на Дора Габе и „звездните“ детски въпроси	61 SZVETLANA SZTOJCSEVA Dora Gabe elbeszélései és a „csillagfényű” gyermeki kérdések Csíkhelyi Lenke fordítása
ДОРА ГАБЕ Абла • Приказка (разкази)	87 DORA GABE Abla • Mese (elbeszélések) Iván Andrea fordítása

МИЛЕН РУСКОВ

Захвърлени в природата
(откъс)

MILEN RUSZKOV

Kicsapva a természetbe
(részlet)

ЕДВА ЛИ ИМА НЕЩО ПО-ЕСТЕСТВЕНО от това да мразиш природата. Но хората не го разбират поради шантавите си възгледи. Мнозина например смятат, че този свят се управлява от дявола. Както казват някои от древните, той видял Божието царство и се опитал да направи нещо подобно. Дяволът е жалък имитатор, по техните собствени думи. Обаче не напълно бездарен, казват те, а също и много жесток. Но всичко това са врели-некипели. Други пък смятат, че светът е на Господ. Ако е така, то Той не е онзи, за който го мислят, а само някакъв експериментиращ идиот. И това са врели-некипели. Но ако не е нито едното, нито другото, тогава какво ще е? – би попитал някой. Това е глупав въпрос. Ето какво: светът е просто дело на безумната природа. Затова именно изглежда такъв, понеже е тъкмо нейно дело. Тя е абсолютно безумна, възплъщение на хаоса, игра на слепия случай. Аз изпитвам към природата дълбока омраза. Да, така е! Ако има нещо, което наистина да мразя дълбоко, това е природата. Има ли нещо по-безкрайно енергично, по-обилно плодовито и в същото време по-безумно от нея? Разбира се, че не! Ако природата бе взела човешки образ и се разхождаше по улиците на Севиля, отдавна да е затворена като опасен луд, а може би дори и изгорена от Инквизицията. Тя би била разбира се от женски пол, раждаща деца през пет минути, смеейки се и подскачайки в същото време, и оплождана без видим причинител, сякаш от самия вятър. Да, природата е абсолютно безумна!

Но тъкмо тя е родителката на света. Не дяволът или Господ, не някой зъл гений или експериментиращ идиот, още по-малко добрият Бог, а просто една безумна, изтъкана от случайности, всесилна, всесляпа и хаотична природа. Като на медицинско лице, на мен всъщност ми отива да мисля така. Но това значи само, че съм попаднал на мястото си, защото аз действително и дълбоко изповядвам гореописаните възгледи.

Името ми е Гимараеш да Силва. Да Силва впрочем е измислица, понеже благородническата титла кара хората да обръщат повече внимание на това, което казваш. Пък и доктор Монардес искаше да променя по подобен начин името си, за да може без притеснения да ме представя като свой асистент. „Това е моят асистент да Силва“ – казва сега д-р Монардес и така наистина звучи по-добре. Понякога той дори ме представя като „доктор да Силва“. Аз, разбира се, все още не съм доктор – макар че се надявам някой ден да стана, – а само помощник и ученик на д-р Монардес. Между другото той никога не казва, че съм португалец. В Севиля е срамно да си португалец. Смята се, че португалците миришат лошо, разнасят малария, понеже идват пеш през блатата около града, постоянно се представят за случайно попаднали в Севиля благородници и гледат да излъжат всеки, който могат, за дребни суми. „Аз съм – казва – Жоао да-еди-кой-си, идвам да купя изгодно едно парче земя в Пеняна“ или „да строя кораб в Кадис“. После почва да се прави на глупав, тъй че ти да се излъжеш и да решиш да се включиш в начинанието, обикновено много евтино и с голяма изгода, а после той изчезва с дукатите.

ALIGHA VAN TERMÉSZETESEBB ANNÁL, mint utálni a természetet. De az emberek ezt nem értik, mert zavarosak a nézeteik. Sokan például úgy vélik, hogy a földi világot az ördög irányítja. Régen némelyek még azt is mondták, hogy a gonosz megnézte magának az Úr birodalmát, és megpróbált valami hasonlót teremteni. Ha rájuk hallgatunk, akkor az ördög csupán egy szánalmas utánzó. Csakhogy teljesen tehetségtelen, mondják, és ráadásul rémesen kegyetlen is. Lárifári! Mások meg úgy tartják, hogy a világ Istentől való. Ha tényleg így lenne, akkor ő nem az, akinek gondolják, hanem csak egy kísérletező félnótás. Ez is sületlenség. De ha sem nem ez, sem nem az, akkor micsoda? – merülhet fel az emberben. Ez ostoba kérdés. Miről is van szó: a világ az esztelen természet műve. Azért néz ki pontosan úgy, ahogy, mert éppen az ő műve. A természet teljesen agyament, a káros testet öltése, a vak véletlen játéka. Mély gyűlölettel viseltetem a természet iránt. Úgy bizony! Ha valamit, akkor a természetet szívből utálok. Vagy ismerünk másvalamit, ami be ennyi energia szorult, ennyire zabolátlanul termékeny és ugyanakkor teljesen elment az esze? Természetesen nincs ilyen! Ha a természet emberi alakot öltve kísértálna Sevillában az utcára, egy szempillantás alatt lefognák mint közveszélyes örültet, vagy esetleg máglyára küldené az inkvizíció. Nyilván nőnemű lenne, nagy vihorászva és ugrándozva szülné ötpercenként egy gyereket, közben meg-megtermékenyülne bármiféle látható elkövető nélkül, mintha maga a szél csinálná fel. Igen, a természet tökéletesen esztelen!

De hát épp ő a világ szülőanyja. Nem az ördög, vagy az Úr, nem valamiféle gonosz szellem, vagy kísérletező félnótás, de a legkevésbé a jó Öregisten, hanem egyszerűen egy esztelen, véletlenekből tákolt, mindenható, ősvak és katyvaszos természet. Ez a felfogás különösen azért jellemezhet engem, merthogy gyógyászati területen állok alkalmazásban. Ám ez csak azt jelenti, hogy a megfelelő helyre kerültem, mert én tényleg és őszintén azonosulok a fenti nézetekkel.

A nevem Guimarães da Silva. Megjegyzem, a da Silvát azért toldottam hozzá, mert a nemesi rang arra készíti az embereket, hogy jobban odafigyeljenek a mondandómra. Ráadásul Monardes doktor is támogatta ezt a bővítést, mert így gond nélkül be tud mutatni mint az asszisztensét. „Ez itt Da Silva, az asszisztensem” – szokta mondani Monardes doktor, és ez így tényleg jobban hangzik. Néha még „doktor Da Silvaként” is bemutat. Én, természetesen, még nem vagyok doktor, s bár remélem, hogy egy nap az leszek, jelenleg csak Monardes doktor segítőjeként és növendékeként ügyködöm. Mellesleg ő sosem említi, hogy portugál vagyok. Úgy tartják, a portugáloknak rossz a szaguk és maláriát terjesztenek, mert gyalog érkeznek a város környéki mocsarak felől. Mindig úgy adják elő magukat, mintha véletlenül Sevillába tévedt nemesek lennének, és mindenkit, akit csak lehet, megpróbálnak kis összegekkel átverni. „João da ez-meg-ez vagyok – mondja –, jöttem, hogy jó áron vegyek egy telket Peñanában”; vagy: „hogy hajót építsek Cádizban”. Ezután úgy eljátssza a tökkelütöttet, hogy a másik bedől neki, és betársul a vállalkozásba, ami rendszerint kevés befektetést igényel, ellenben busás haszonnal kecsegtet – majd pedig a portugál felszívódik a dukatokkal. A különös ebben az, hogy a pénz közismert kísértő ereje megzavarja annak a fejét, aki elkölti – viszonylag ritka és érdekes eset,

Любопитното тук е, че всеизвестната изкусителна сила на парите завърта ума на този, който ги дава – сравнително рядък и интересен случай, изградил благополучието на множество мошеници, например собствениците на игрални къщи, – понеже ако бе запазил поне малко присъствие на духа, той би се запитал защо някой ще идва да купува земя или да строи кораб в Испания при положение, че в Португалия това е много по-евтино. Но явно хората престават да мислят в подобни случаи.

Поради това Севиля е пълна с фалшиви разписки от португалци. Дори д-р Монардес има една.

(...)

Тази непредвидимост на тялото – да се върна на мисълта си – е следствие на хаотичността, случайността и непредвидимостта на самата природа. Непредвидимост ли казах? Всъщност невинаги е така. Ако на света изобщо има някакво добро чудо, то е, че природата понякога може да бъде управлявана. За това, разбира се, се искат големи умения и познания, но по принцип то е възможно. Образно казано, можеш да изкараш природата от лудницата и да я накараш да направи нещо. Тя продължава все така да се криви и да подскача, продължава да боботи нещо неразбираемо, но го прави. А друг път не го прави. Зависи.

Има някои средства, с които тя може да бъде накарана, при определени обстоятелства, да постъпи по начина, който ние желаем. Такова средство, почти всемогъщо, беше открито от нашите мореплаватели в Индиите през последните петдесетина години. Това едва ли не вълшебно средство е било напълно непознато в древността, в това число дори за Херодот, Хераклит или както се казваше онзи голям античен лечител, чието име сега ми избяга от езика. Става дума, разбира се, за почти всемогъщия тютюн. Това именно е лекарството, на което д-р Монардес посвети своята книга за лечебните му свойства. Д-р Монардес е съвършен новатор в това отношение, истински откривател. Това беше първата и навремето единствена такава книга в Европа.

(...)

Моето намерение в настоящата книга е да разкажа около 36 примера за лековитата сила на тютюна (това съм аз, Гимараеш). Не знам дали ще се наложи да ги привеждам всичките, което ще се реши в хода на работата. Във всеки случай може да се твърди категорично, че споменатата несъкрушима субстанция лекува между 30 и 40 болести и телесни неразположения. Сега аз започвам да ги посочвам, като тръгвам от най-показателното:

1. ПРОТИВ СМЪРТ

Давам си сметка, че смъртта не е нито болест, нито телесно неразположение. Обаче би могла да се смята за тяхно най-далечно следствие и крайна цел, и в този

мely számos gazember jólétét megalapozta már, példának okáért a játékbárlangok üzemeltetőiét –, mivel ha csak kicsit is megőrizte volna lélekjelenlétét, feltette volna magának a kérdést, miért is jönne valaki földet vásárolni vagy hajót építeni Spanyolországba, hogyha mindezt sokkal olcsóbban megtehetné Portugáliában. De az emberek hasonló esetben nyilván felhagynak a gondolkozással.

Ezért van az, hogy Sevilla tele van portugálok által kiállított hamis nyugtával. Még Monardes doktornál is van egy.

(...)

A test illetően kiszámíthatatlansága – hogy újra felvegyem gondolatom fonalát – magának a természetnek a zűrzavarosságából, esetlegességéből és kiszámíthatatlanságából adódik. Kiszámíthatatlanságot mondtam volna? Voltaképp nem is feltétlenül. Ha a világon létezik egyáltalán jótékony csoda, akkor az az, hogy néha lehet irányítani a természetet. Ehhez persze komoly ismeretekre és képességekre van szükség, de elméletileg lehetséges. Képletesen szólva ki lehet rángatni a természetet a bolondokházából, és rá lehet venni, hogy tegyen valamit. Továbbra is ott fog rángatózni és ugrabugrálni, gagyog valamit érthetetlenül, de megteszi. Máskor meg nem. Attól függ.

Létezik néhány szer, amivel bizonyos körülmények közt rá lehet venni arra, hogy a kedvünkre tegyen. Ilyen, gyakorlatilag mindenható szerre a mi hajósaink tettek szert a Nyugat-Indiákon az utóbbi ötvenvalahány évben. Ez a majdhogynem varázshatású szer teljesen ismeretlen volt az antik korokban, nem tudott róla sem Hérodotosz, sem Hérakleitosz, vagy hogy is hívták azt a nagy ókori gyógyítót, akinek a neve most épp itt van a nyelvem hegyén. Természetesen a kis híján mindenható dohányról van szó. Nem másnak, mint ennek a szernek szentelte Monardes doktor a gyógyító tulajdonságairól szóló könyvét. Monardes doktor igazi újító ebben az értelemben, valóságos felfedező. Ez volt az első, s a maga nemében egyedülálló ilyen tárgyú könyv Európában.

(...)

Ebben a könyv az a szándékom, hogy elmondjak nagyjából harminchat példát a dohány gyógyító erejére (ez én vagyok, Guimarães). Nem tudom, sort tudok-e keríteni mindre, ez menet közben dől majd el. Mindenesetre bizton állíthatjuk, hogy az emlegetett utolérhetetlen szubsztancia harminc uszkve negyven betegséget és szerzett fogyatékoságot képes elmulasztani. Most egyenként számba veszem ezeket; kezdésként rögtön álljon itt a legszemléletesebb.

1. HALÁL ELLEN

Tisztában vagyok azzal, hogy a halál sem nem betegség, sem szerzett fogyatékoság. Mindazonáltal felfogható ezek legvégső következményének és legtávolabbi céljának, valamint ebben a tekintetben kétségtelen s egyben feloldhatatlan kapcsolatban áll velük. Feloldhatatlant mondtam volna? Nem. És ezerszer is nem! Tanúja voltam annak, hogyan támasztott fel Monardes doktor egy embert halottaiból a dohány gyógyító erejének kö-

смисъл се намира в несъзнателна – и неразривна – връзка с тях. Неразривна ли казах? Не! И пак не! Аз бях свидетел как д-р Монардес с помощта на лечебната сила на тютюна възкреси човек от мъртвите, както в древността е бил възкресен античният евреин Лазар. Това се случи в селото Казас Виехас (има предвид новия случай), където бяхме извикани да спасим човек, страдащ от силни болки в корема, съчетани с треска. Когато пристигнахме – което при пътищата в Андалузия става бавно, – той вече не страдаше от нищо, а лежеше безчувствен, бездиханен и по-жълтял върху един дървен одър. Човекът бе мъртъв. Убит от природата! – помислих си аз. Тя е луда, и като повечето луди има много тежка ръка. Бе ударила този мъж в корема или другаде, може би на няколко места едновременно, и го бе убила. Но защо го прави – би бил логичният въпрос, – нали самата тя му е дала живот? Ами просто не го прави нарочно. Ударила го е не с умисъл, а в стихийното си ръкомахане. Този човек се бе оказал някъде в обсега на множеството ръце, на лошо място, и сега лежеше пред нас проснат и, както по всичко изглеждаше, мъртъв.

Предварителният преглед на д-р Монардес бързо потвърди моите опасения.
– Човекът е мъртъв – каза д-р Монардес. – Откога е така?

Сред всеобщото вайкане ние най-сетне получихме отговора, че е така отскоро. Тогава д-р Монардес извади от вътрешния си джоб една сигарела, отхапа върха, огледа се и като не намери друго подходящо място, изплю се на пода (това беше обикновена селска къща), след което я разпали с пуфтене. Тук сигурно трябва да поясня какво точно е сигарелата. Тя прилича много на това, което на юг наричат сигара, а на север наричат пура, но е малко по-тънка и по-сурова, поради което гори по-трудно и с пукане. Обикновено моряците по пристанищата пушат сигарели, понеже те се смятат за по-долнокачествени от сигарите, но тъй като тютюнът им е по-суров и не така изсушен, тяхната лечебна сила е много по-голяма. Та, както казах, д-р Монардес извади една сигарела и след минута, най-много две успя да я разпали. Това толкова поразил присъстващите, че вайканията замлъкнаха, чуваше се само пуфтенето на доктора и пукането на сигарелата, съпроводено от тежкия аромат на тютюна, който ни облъхна.

– Гимараеш – каза докторът, като ми подаде сигарелата, – вдишай парата в устата му.

Ето това беше нещо, което никак не ми се искаше да правя. Тези селяни са болни от какви ли не болести, от какви ли не трески, и аз се страхувах да не се заразя. Забелязал колебанието ми, докторът каза:

– Не бой се, това е свършен дезинфектант.

Знаех, че е така, и все пак човек се плаши. Вдишах няколко пъти дълбоко парите на сигарелата, като ги завъртях между бузите си, както човек се жабурка, и като казах жабурка, поисках от селяните и една чаша переира, т. е. крушова ракия, изжабурках се и с нея, пак дръпнах от сигарелата и вече бях готов за действие. Първо трябваше да отворя устата на мъжа, което се оказа съвсем не лесна работа,

szönhetően, ahogyan a régi időkben feltámasztották Lázárt, az ókori zsidót. Mindez egy Casas Viejas nevű faluban történt (mármint a későbbi eset), ahová azért hívtak bennünket, hogy mentsünk meg egy hidegrázással kísért hasgörcsöktől szenvedő férfit. Mire odaértünk – ami az andalúziai utak ismeretében meglehetősen sokáig tartott –, az illető már semmitől sem szenvedett, hanem érzéketlenül, elakadt lélegzettel és sárgán feküdt egy fapamlagon. Az ember halott volt.

Megölte a természet! – villant át az agyamon. A természet örült, és az örültek nagyobbik hányadához hasonlóan neki is iszonyú súlyos az ökle. Hasba vágta ezt a férfit, ezzel egy időben talán néhány más helyen is megcsapta, majd megölte. De miért tesz ilyet – merül fel a logikus kérdés –, amikor ő maga adta neki az életet? Hát, nem szándékosan csinálta. Nem direkt ütötte meg, hanem megesett a dolog a szertelen kapálózás közben. Rossz helyre, azaz a sokkezü természet hatótávján belülre tévedt, és most itt fekszik kiterítve előttünk, minden látható jel szerint holtan.

Monardes doktor előzetes vizsgálata gyorsan alátámasztotta aggályaimat.

– Ez az ember halott – konstataálta Monardes doktor. – Mióta van így?

Az össznépi jajveszékélés közepette végre válaszolt valaki, hogy nem régóta. Ekkor Monardes doktor elővett a belső zsebéből egy cigarellót, leharapta a végét, körbetekintett, és mivel nem talált erre alkalmasabb helyet, a padlóra köpte (egyszerű parasztház volt), majd nagy pőfékelve meggyújtotta. Itt most bizonyára tisztáznom kell, mi is pontosan az a cigarelló. Sokban hasonlít arra, amit délen szivarnak neveznek, északon cheroute-nak, de némileg vékonyabb és nyersebb, minek következtében lassabban ég és közben pattog. A kikötőkben a tengerészek szoktak cigarellót szívni, mert gyengébb minőségűnek tartják a szivarnál, de mivel a benne lévő dohány kevésbé megmunkált és nem annyira száraz, gyógyhatása sokkal erőteljesebb. Szóval, mint már említettem, Monardes doktor elővett egy cigarellót és egy, de legfeljebb két perc alatt meg is gyújtotta. Ezen a jelenlévők úgy megrökönyödtek, hogy a sápirozás egy pillanat alatt abbamaradt, és csak a doktor pőfékelését meg a cigarelló pattogását lehetett hallani, miközben megcsapott bennünket a dohány nehéz illata.

– Guimarães – szólalt meg a doktor, és felém nyújtotta a cigarellót –, fújd be a párát a szájába.

Na, épp ehhez nem volt semmi kedvem. Ki tudja, milyen betegségek tenyésznek ezekben a falusiakban, milyen hideglelés van rajtuk; félttem, hogy megfertőződöm. A doktor, látva bizonytalankodásomat, hozzátette:

– Ne félj, ez tökéletes fertőtlenítőszer.

Tudtam én ezt, de azért az ember sosem lehet elég óvatos. Néhányszor mélyen belelegeztem a cigarelló gőzét, átforgattam a számban, mintha öblögetnék vele, és ha már az öblögetésnél tartottam, kértem a parasztoktól egy pohár pereirát, vagyis körtepálinkát, gargalizáltam vele egyet, majd megszívtam a cigarellót, és máris készen álltam az akcióra.

Először is ki kellett nyitnom a férfi száját, ami egyáltalán nem bizonyult könnyű feladatnak, de minekutána az egyik kezemmel összeszorítottam kétoldalt az arcát, a má-

но след като хванах с едната ръка бузите му от двете страни, а с другата дръпнах челюстта му, най-сетне успях да отворя устата му. Вдишах тютюневите пари вътре, като внимавах да не докосвам устните му с моите. Така обаче не се получаваше много добре. Парата влизаше в устата му и после излизаше навън, а аз трябваше да духам, за да я вкарам пак вътре. Скоро почувствах, че главите ни са обгърнати от пара, но само една малка част от нея влизаше в устата на проклетия селяк.

– Така няма да стане – каза д-р Монардес с известно и напълно разбираемо раздражение, като ме потупа отзад по рамото. – Дай на мен.

Аз се отдръпнах засрамен, но облекчен. Срам, не срам, „страх лозе пази“, както казват в моята родина Португалия, където впрочем казват какви ли не глупости. Не би могло и да се очаква от подобни хора да казват нещо друго освен глупости. Навремето издателят на д-р Монардес, сеньор Диас събираше пари с абонамент, за да издаде нещо, което той наричаше „Народни мъдрости“. Аз му казах, че подобно заглавие е заблуждаващо по същество, че такава книга би трябвало да се нарича „Народни глупости“ и че само в такъв случай аз бих дал пари за нея. Освен това той бъркаше самия характер и предназначение на подобна книга – той си я представяше като нещо, което четеш, за да извлечаш поука, докато тя всъщност би могла да бъде само сборник с глупости, които четеш, за да се забавляваш и смееш. Той отвърна, че не е така, като ми цитира някакво според него мъдро народно умотворение, а аз го попитах какво ще каже тогава за пословиците „Денят си личи по сутринта“ и „Денят не си личи по сутринта“, които впрочем се намират една под друга в издадената по-късно от него книга. Тогава той отговори, че в края на краищата е издател и неговата работа е да печели пари, а никой не би купувал нещо, което се казва „Народни глупости“. Виж, това вече беше добър аргумент. Казах му, че с това е трябвало да започне и му дадох известна малка сума. Книгата, която получих после, прочетох с голямо удоволствие като сборник смешки, а после я подарих на един просяк в Севиля. „От твоите събратя за теб самия“, казах му. Той не можеше да чете, но сигурно щеше да намери някакъв друг начин да я използва – подобни хора са много изобретателни, когато им се случи да разполагат с нещо. В края на краищата целият им живот преминава в подготовка за това.

Но да се върна на разказа си. Така или иначе, страхът взе връх в мен и аз се отдръпнах облекчен от мъртвеца. Обаче д-р Монардес! Бих казал, че самото му тяло, стойката му, раменете му, здраво стъпилите му на земята крака излъчваха увереност и непоколебимост. Той вдиша два-три пъти от сигарелата, изкарвайки дима от ноздрите си, като огнедишащ носорог, двете дебели бели струи дим се вдигнаха от двете страни на главата му и за миг той ми заприлича на митичен бик с рога от пара, след което се наведе, прилепи плътно устата си до тази на мъртвия и започна да вдишва в нея тютюневите пари.

– Гимараеш – извика след малко докторът с издрезгавял глас и насълзени очи, надмогвайки пукота на сигарелата, – ела да пулпираш.

сиккал letoltam az állkapcsát, végre sikerült kifeszíteni a száját. Fújtam befelé a dohánygőzt, de vigyáztam, nehogy közben az ajkunk összeérjen. Ebben a formában viszont a beavatkozás nem volt túl sikeres. A pára behatolt ugyan a szájüregébe, de aztán ki is szivárgott, nekem meg újra fújnom kellett, hogy visszatereljem. Kisvártatva úgy érzem, hogy a fejünket párafelhő vonja be, de az istenverte parasztja szájába épp csak egy kevés jut belőle.

– Ez így nem fog menni – jegyezte meg Monardes doktor egy hangyányi jogos ingerültséggel a hangjában, s megveregette hátulról a vállamat. – Add csak nekem!

Szégyenkezve, de megkönnyebbülten húzódtam hátra. Szégyen ide, szégyen oda, jobb félni, mint megijedni, szokták mondani szülőházamban, Portugáliában, ahol, mellesleg szólva, tudnak ordas baromságokat bökkenten. Az efféle emberektől nem is lehetne elvárni, hogy ostobaságon kívül bármi egyebet is mondjanak. Annak idején Monardes doktor kiadója, señor Diaz gyűjtött előfizetőket, hogy kiadjon valamit, amit ő *Népi bölcsességeknek* nevezett. Én meg kijelentettem, hogy egy ilyen cím súlyosan félrevezető, mert egy efféle könyvhöz a Népi ostobaságok cím illene, és én csak abban az esetben adnék rá pénzt, ha megváltoztatná. Ezen túlmenően a jóember teljesen eltévelyedett ennek a könyvnek a jellegét és rendeltetését illetően is: úgy képzelte, az emberek valamilyen tanulság reményében fogják elolvasni, holott ebből nem sülné ki egyéb, mint egy baromsággyűjtemény, amit azért csapnak fel, hogy szórakozzanak és röhögjenek rajta. Erre azt felelte, hogy tévedek, és idézett nekem egy, szerinte bölcs népi szólást, mire én megkérdeztem tőle, hogy mit szól a „Jónak ne keress, rossznak ne hagyj“ és a „Jónak ne hagyj, rossznak ne keress“ közmondásokhoz, melyek mellesleg szólva egymás alatt olvashatók a később kiadott könyvben. Erre azt felelte, hogy végtére is ő kiadó, pénzt kell keresnie, márpedig senki sem venne meg egy holmit, aminek Népi ostobaságok a címe. Na, ez végre jó érv volt. Mondtam neki, hogy ezzel kellett volna kezdenie, és adtam neki egy kisebb összeget. A könyvet, amit később megkaptam, tréfagyűjteményként olvastam el, nagy élvezettel, majd odaajándékoztam egy koldusnak Sevilában. „A sorstársaidtól neked“ – mondtam neki akkor. Olvasni ugyan nem tudott, de biztos megtalálta a módját, hogy hasznosítsa: az efféle ember nagyon élelmes, amikor váratlanul szert tesz valamire. Végző soron egész életében ilyesvalamire készül.

Na, de visszatérve az elbeszélésre: elég az hozzá, hogy felülkerekedett bennem a félelem, és én megkönnyebbülve húzódtam el a hullától. De nem így Monardes doktor! Azt kell mondanom, hogy a teste egész tartása, a válla, az, ahogyan a földön szilárdan megvetette erőteljes lábát, csak úgy sugározta a magabiztosságot és eltökéltséget. A doktor kétszer-háromszor slukkolt a cigarellóból, majd az orrán keresztül kiengedte a füstöt, akár egy paraszat nyelt orrszarvú, a két vastag, fehér sugár két oldalról megkerülte a fejét, amitől egy szemvillanásnyi időre mitikus, füstszarvú bika alakját öltötte magára; majd ezután lehajolt, száját szorosan a halott ajkára tapasztotta, és belefújta a dohánypárát.

– Guimarães – rikkantott kisvártatva a doktor rekedtes hangon és könnyező szemmel, igyekezve túlkiabálni a cigarelló pattogását –, gyere pulpálni!

Да пулпираш ще рече да натискаш корема. Така и направих. Щом докторът вдишаше парата в устата на мъжа, аз изчаках миг и пулпирах. Наложих се да го направим само няколко пъти, може би пет, не повече. След което докторът с впечатляваща ловкост рязко се дръпна назад и повдигна с ръка главата на мъжа, тъй че за миг тя се оказа на височината на мойта, както се бях леко привел, обърната фронтално към мен. Мъжът бе отворил очи. Какви очи! Макар че ги видях само за миг, няма да ги забравя никога! Изцъклени очи, големи и кръгли като на риба, с четящо се в тях много странно чувство: някаква смесица от ужас и пълно недоумение. Предполагам така изглежда човек, когато се връща от смъртта. Той решително не може да разбере какво става. Но всичко това продължи за миг, както казах, защото в следващия момент д-р Монардес изви главата на мъжа, като ловко я прокара под лакътя си. Тогава аз, воден от щастлива интуиция, пулпирах още веднъж. Щастливата интуиция затова е щастлива, защото се проявява в детайли, на които никой не може да те научи, дотолкова малки и незначителни са те, от една страна, а от друга, често са решаващи. И ето че изцъкленият мъж пое дъх със свирещи гърди и в следващия миг повърна. Той продължи да повръща, докато докторът държеше главата му извита встрани с едната си ръка, а с другата ми подаде пукащата и вече догаряща сигарела. Аз я взех, дръпнах още веднъж и я пуснах в чашата с перейра, при което тя угасна с гръмка съскане. Помислих си: „Ако си мъртъв, ще те извади от гроба, ако си жив, ще те прати там.“ Разбира се, това бе съвсем безоснователен израз на суеверие, подтикнат от мощните и екзотични качества на тази могъща субстанция.

Човекът беше спасен! След малко той дойде на себе си, дишането му се нормализира и дори можеше да отговаря на въпроси с кимане на глава.

– Ще се оправи – обърна се докторът към присъстващите, чието смайване ми е невъзможно да опиша. – Да лежи така и да се подсилва, след седмица ще е на крака.

Уморени, но доволни от свършената работа, ние се качихме в каретата и поехме обратно към Севиля. Беше станало късно, слънцето вече залязваше над голите хълмове на Андалузия.

– Свечерява се – каза докторът.

– Да, свечерява се – кимнах аз. В такъв момент на човек му се иска да види и да се наслади на „красотата на природата“, както се казва. Но каква красота? Полегати хълмове с пожълтяла от есента трева и тук-там ниски, рехави маслинови горички, червено слънце отгоре сред здрачаващо се небе с цвят на бледо индиго, прозиращо през сивкав воал – ако мога да се изразя така, – черният път отпред с кафява пръст и малки полуизровени безцветни камъни. Каква безутешна сивота, каква скука, каква грозота и какво дотегливо еднообразие!... Чак тогава аз изведнъж си дадох сметка какво се беше случило!

– Сеньор – казах аз, – ами че ние извадихме един човек от мъртвите! Съживихме го!

Pulpálni annyit tesz, mint nyomkodni a hasat. Így is tettem. Amikor a doktor befújta a párát a férfi szájába, én kivártam egy ütemet, és pulpáltam. Csupán néhányszor ismételtam meg, talán ötnél többször nem is nyomtam. Ezután a doktor imponáló ügyességgel hirtelen hátralépett, megemelte a férfi fejét, és ahogy ott görnyedtem kissé a test fölött, arcunk egy pillanatra frontálisan szembefordult egymással. A férfi szeme nyitva volt. De micsoda szempár! Hatalmas, kerek halszem guvadt rám, melyből különös érzést véltem kiolvasni: a rémületnek és a teljes értetlenségnek az elegyét. Feltételezem, így néz ki az olyan ember, aki a halálból tér vissza. Az ilyen határozottan nem érti, mi zajlik körülötte. De mindez csak egy szemvillanásig tartott, mint mondtam, mert a következő másodpercben Monardes doktor egy ügyes könyökmozdulattal máris oldalra fordította az ember fejét. Ekkor én, egy szerencsés megérzéstől vezérelve, pulpáltam még egyet. A szerencsés megérzés ugyanis épp attól szerencsés, hogy olyan részletekben nyilvánul meg, melyekre senki sem készítheti fel az embert, olyannyira kicsinyek és jelentéktelenek egyfelől, más szempontból azonban gyakran sorsdöntő szerepet játszanak. És lám, a guvadt szemű férfiú sípoló mellkassal levegőt vett, és a következő pillanatban már hányt is. Miközben okádott, a doktor az egyik kezével végig tartotta félrefordított fejét, a másikkal átnyújtotta nekem a pattogó és lassan elhamvadó cigarellóvéget. Átvettem, beleslukkoltam még egyszer, majd beleejtettem a pereirás pohárba, ott nagy sisteregve kialudt. „Ha meghaltál, kihoz a sírból, ha élsz, a sírba visz” – futott át az agyamon. Ez, természetesen, csak megalapozatlan babonaságnak tekinthető, amit ennek a gigantikus erejű szubsztanciának az erőteljes és egzotikus tulajdonságai váltottak ki belőlem.

Az ember megmenekült! Kisvártatva magához tért, a légzése normalizálódott, és fejbiccentéssel még kérdésekre is tudott válaszolni.

– Rendbe jön – közölte az orvos a jelenlévőkkel, akiknek az ámulatát nincs eszközöm leírni. – Tartsák ágyban, erősödjön meg, és egy hét múlva talpra áll.

Kimerülten, de a jól végzett munka örömeivel visszaültünk a hintóba, és elindultunk vissza Sevilába. Későre járt már, a nap lemenőben volt Andalúzia kopár dombjai között.

– Esteledik – jegyezte meg a doktor.

– Igen, esteledik – bólintottam. Ez az a pillanat, amikor az emberben felhorgad a vágy, hogy gyönyörködön, úgymond, a „természet szépségében”. De milyen szépség is ez? Lankás dombok, rajtuk dércsípte sárga fű, itt-ott egy alacsonyra nőtt, ritkás olajfaliget, vörös nap a kifakult indigószínű alkonyati égbolt alján: olyan, mintha szürke fátyolon tűnne át a fénye – ha szabad így mondanom –, előttünk feketélik az országút, alattunk a barna talaj és a belőle félig kiforgatott, színtelen kavicsok. Milyen vigasztalan szürkeség, micsoda unalom és rútság, miféle nyomasztó egyhangúság!... És csak ekkor jutott el a tudatomig hirtelen, mi is történt valójában!

– Señor – mondtam –, de hiszen mi visszahoztunk egy embert a halálból! Feltámasztottuk!

– Hja, de ettől még meg fog halni – mosolyodott el Monardes doktor –, csak majd egy másik alkalommal.

– Е, той пак ще умре – усмихна се д-р Монардес, – само че някой друг път.

Скромността краси човека! Никога няма да видите д-р Монардес да се възгордява от небивалите си постижения, никога няма да го видите да се въргала в самодоволство като свиня в кал. А е винаги стегнат, делови, с отсечени енергични движения, внимателен, нащрек, съсредоточен и спокоен едновременно. Неподражаем медик! Какво щастие бе за мен, че попаднах на такъв учител. И т. н.

(...)

7. ЛЕКУВАНЕ НА ЛЮБОВНА МЪКА

На 15 юли 15^{xx} година, ясен слънчев ден, около два часа следобед, се спънах в една от гредите, които бяхме донесли за новия плевник, и за малко да си ударя главата в страничната врата на къщата на д-р Монардес. Малко остана. Описаното събитие ме увлече в спомени. Вратата беше изоставена, с олющена боя, вече никой не я ползваше. На времето, докато дъщерите на д-р Монардес живеяха при него, те влизаха и излизаха от нея. По-точно е да кажа, че само втората, Магдалена, влизаше и излизаше от нея. По-голямата, Мария, вече бе омъжена и живееше при мъжа си Родриго де Бризела, търговец.

Но думата ми беше за по-малката. Каква кръшна мома! Тъничка една такава, хубавелка, наистина ти иде да я скършиш, и същевременно си някак вътрешно сигурен, че дори да я огънеш на осем (8), тя пак ще продължи да ромоли нещо с малките си устенца. Гледах я как притичва наоколо, как подскача на врата на д-р Монардес, когато той се връща вечерта от посещения, като сърничка, чувах звънливия ѝ смях. Винаги весела, винаги готова да се разсмее – на каквото и да е. Дори просто да ѝ покажеш пръст, пак ще се разсмее (стига да не е среден, разбира се). Бидейки, особено тогава, младеж, аз се увлякох по нея – с черните си коси, черни очи, с тъничкото си скокливо тяло и звънливия си смях, тя беше една от най-хубавите девойки, които съм виждал. Освен това беше наследница на 30 000 дуката, или по-точно на 15 000, като махнем онези, които щяха да отидат у сестра ѝ (вече омъжена, както казах). Ето тук, виждам сега, беседката, в която ѝ се обясних. От известно време аз я задирах – както казва народът още от далечното минало, когато всички са имали кучета, – правех физиономии и пр., и тя беше наясно с чувствата ми. Една привечер, когато докторът и Хесус ги нямаше, вървах напред-назад по тревата пред прозореца ѝ и се надявах да ме забележи. Спомням си, че запълвах времето, като делях 15 000 на различни числа. Тя излезе, ужим да пълни вода от кладенеца в градината. Аз си казах „Сега или никога!“ и тръгнах решително, но с влюбен вид, към нея. Така или иначе накрая се озовахме в тази беседка, за която говорех. Аз се хвърлих на колене пред нея, при което впрочем си ударих ужасно коляното. Не показвах това по никакъв начин, но аз си знам какво ми беше. Много добре си спомням какво ѝ казах, понеже бях репетирал думите много пъти. Казах ѝ:

A szerénység az ember legszebb ékessége! Sosem kaphatnák Monardes doktort azon, hogy elképesztő eredményei önelégültté tennék, de azon sem, hogy úgy dagonyázzon az öntetszelgésben, mint disznó a pocsolójában. Ezzel szemben mindig összeszedett, tárgyyszerű, mozdulatai fürgék és erőteljesek, figyelmes, éber, egyszerre koncentrált és nyugodt. Párját ritkító medikus! Isteni szerencsém, hogy egy ilyen tanítómesterre akadtam. S a többi, s a többi...

(...)

7. SZERELMI BÁNAT GYÓGYÍTÁSA

15^{xx} július 15-én, egy napfényes kora délután, úgy kettő körül, megbotlottam egy gerendában, amit az új csűr építéséhez vittünk a kertbe, és kis híján beütöttem a fejem Monardes doktor házának oldalsó ajtajába. Épp hogy megúsztam. Az esemény egy emléket idézett fel bennem. Az ajtót elhanyagolták, lepattogzott róla a festék, és már senki sem használta. Annak idején, amikor Monardes doktor lányai még vele éltek, ők járkálta itt ki és be. Hogy még pontosabb legyek: csak a második, Magdalena járkált itt ki és be. A nagyobbik, Maria, addigra már férjhez ment egy Rodrigo de Brizuela nevű kereskedőhöz, és vele lakott.

Na, de én a kisebbikről beszélnék. Micsoda karcsú lányka! Olyan kis vékonyka, szépecske, az ember úgy fogná és kettéroppantaná, de azért a lelke mélyén biztos lenne abban, hogy ez a lány még nyolcadrét (8) hajtogatva is eltökélten ontaná kicsiny szájából a locsifecsit. Elnéztem, hogyan futkorászik a környéken, hogyan ugrál fel, akár egy őzike, Monardes doktor nyakába, amikor az apja hazatér az esti vizetek után, hallottam csengő kacagását. Mindig vidám volt, mindig kész arra, hogy elnevesse magát: bármin, akármin. Az ember az ujját mutatja neki, azon is röhögcsél (kivétel, persze, ha a közepsőt). Fiatalember lévén, ami akkoriban még hangsúlyosabb volt, belehabarodtam: a fekete haja, éjszínű szeme, törékeny, ficánka teste és göndör kacagása az egyik legszebb lánnyá tette, akit életemben láttam. Ezen túlmenően harmincezer dukátnyi örökség várományosa volt, pontosabban tizenötezernyié, ha levonjuk belőle a nővéreinek járó hányadot (azét, aki már férjnél volt, mint fentebb említettem). Hát épp itt áll előttem a filagória, ahol megvallottam neki szerelmemet. Már jó ideje koslattam utána, ahogy a nép mondta azokban a régi korokban, amikor még mindenkinek volt kutyája, grimaszoltam neki, meg hasonló, szóval tisztában volt az érzelmeimmel. Egyik kora este, amikor még se a doktor, se Jézus nem ért haza, ott lébecoltam az ablaka alatt abban a reményben, hogy felfigyel rám. Emlékszem, azzal múltattam az időt, hogy a tizenötezret próbáltam elosztani különböző számokkal. Ekkor ő kijött, mintha vízért menne a kerti kútra. „Most vagy soha!” – mondtam magamban, és határozottan, de szerelmes kulcsínnel elindultam felé. Elég az hozzá, hogy kisvártatva abban a filagóriában találtuk magunkat, amit az imént említettem. Térdre vetettem magam előtte, aminek következtében, nem mellékesen, rettentően beütöttem a térdemet. Egy fikarcnyi jelét sem adtam ennek – de ne tudja meg senki, min mentem keresztül. Nagyon pontosan emlékszem arra, amit mondtam neki, mert előzőleg

– Сеньорита, аз съм влюбен във вас. Обичам ви горещо. Любовта ме изгаря като пожар. Напразно се опитвах да потисна чувствата си към вас, мила девойко. Само вие можете да облекчите страданията ми, само вие можете да угасите бушувания пожар с малката си бяла ръка. Дайте ми ръката си, синьорита, станете моя жена!

И като казах това, взех малката ѝ ръчица и я притиснах до устните си с наведена глава, както бях виждал на едно място да правят.

А тя се засмя, потупа ме леко по главата с другата си ръка и каза:

– Глупчо! Това е от Лопе.

Тук, признавам, аз направих грешка. Не мисля, че каузата още беше загубена. Но вместо да измисля нещо по-така, аз казах:

– Лопе? Какъв Лопе? Някой мой съперник ли, синьорита?

– Уф! – каза тя, изтръгна ръката си и изтича към онази странична врата, като каза само още: – Португалци! – и затвори вратата зад себе си.

Никога повече не съм стигал толкова близо до успеха. Проклети четива! Истината е, че жените напоследък четат все повече и повече. Това е навярно причината за много беди, не само за моята. Четенето е напълно безполезен навик за жените. Учената жена е пълна нелепост! Жените не трябва да четат, а трябва да се омъжват, да раждат деца, да ги отглеждат, да се грижат за външността си, която е най-важната им част, което впрочем те добре знаят, да се грижат за мъжете си, да готвят, да поддържат дома чист, а ако са по-бедни – да перат и пр. Както е било открай време и както би трябвало да бъде. Четенето е пълна глупост за тях, само си губят времето с книгите и си пълнят главите с ненужни измишльотини. Впрочем четенето е пълна глупост и за мъжете, за тях също книгите са напълно безполезни и чиста загуба на време. Мъжете трябва не да четат, а да бъдат търговци, да печелят пари, да бъдат войници и да завладяват земи, да бъдат мореплаватели, откриватели, да кръстосват моретата, да строят градове и мостове, кораби, пътища, да крачат смело, бодро и бързо през света – ето какви трябва да бъдат мъжете. Както казва д-р Монардес: „Няма нужда от повече мислители. Първо, вече има достатъчно, и второ, мислителите са глупави. Шайка дребни хитреци, които се мъчат да припечелят някоя пара с празнословие.“ Прав е. Те са шайка дребни хитреци, които се опитват да пробутат празнословието си като някаква субстанция, редом с месото, плодовете и дърветата, за да им дадеш ти някоя пара, не за друго. А после с тая пара отиват и си купуват месо, плодове и дървета. Понеже месото и плодовете се ядат, а дърветата горят – те са истински. Там е работата.

Ей богу, понякога си мисля, че ако някой ден хората престанат да купуват всички неща, от които в действителност нямат никаква нужда, на света ще останат само земеделците, шепа занаятчии и грамадни тълпи напълно безполезни скитници. Ще останат също и медиците, винаги. Ще останат и войниците, за да прогонват скитниците. Ще останат и хората на краля – няма да се мине без тях.

ренетегyszer elgyakoroltam már a mondókámat. A következőket mondtam:

– Señorita, szerelmes vagyok magácskába. Hón szeretem. A szerelem tűzvészként perzsel belülről. Hiába igyekeztem magamba fojtani az ön iránti érzelmeimet, drága leány. Csak ön tudna enyhét adni szenvedéseimre, csak ön tudná kicsiny, fehér kezével eloltani a bennem tomboló vészt. Adja nekem a kezét, señorita, legyen a feleségem!

Ezzel kezembe vettem a kis kacsóját, és lehajtott fővel az ajkamhoz szorítottam, ahogy ezt már valahol láttam.

Ő meg csak elnevette magát, gyengéden megveregette a fejem búbját a másik kezével, és így felelt:

– Butus! Ez Lopétól van.

Itt, bevallom, hibát követtem el. Nem gondolom, hogy már itt elbuktam az ügyet. De ahelyett, hogy valami cselesebb megoldáshoz folyamodtam volna, azt mondtam:

– Lope? Miféle Lope? Csak nem valamely vetélytársam, señorita?

– Jajj! – nyögött fel, kirántotta a kezét, és futva iramodott az emlegetett oldalbejárat felé, s csak annyit tett hozzá: – Portugálok! –, majd becsukta maga mögött az ajtót.

Soha többé nem kerültem ennyire közel a sikerhez. Átkozott olvasmányok! Az igazság az, hogy a nők egyre többet olvasnak. Ez bizonyára sok baj forrása, nem csak az enyéme. A nők esetében az olvasás teljesen haszontalan szokás. A tanult asszony tökéletes mihasznaság! A nőnek nem olvasnia kell, hanem férjhez mennie, gyereket szülnie és nevelnie, karbantartania a külsejét – ami mégiscsak a legfontosabb összetevője, s ezt a többségük, mellesleg, nem is téveszti szem elől –, továbbá gondoskodnia kell a férjéről, főznie kell, tisztán kell tartania az otthonát, ha meg történetesen szegényebbek, akkor mosnia is kell s a többi. Ahogyan ez ősidők óta a dolgok rendje, és amint mostan is lennie kéne. Igen, tulajdonképpen így kell lennie. A nők esetében az olvasás totális ostobaság, csak az idejüket vesztegetik a könyvekkel, és felesleges fantazmagóriákkal tömik a fejüket. Mellesleg az olvasás férfiember esetében is totális ostobaság, neki is teljesen haszontalanok a könyvek, csak vesztegeti velük az idejét. A férfi nem olvasó, hanem kereskedő, aki pénzt keres, katona, aki országokat hódít meg, tengerész, aki felfedez és keresztül-kasul járja az óceánokat; arra rendeltetett, hogy városokat, hajókat és utakat építsen, hogy frissen és fürgén járkáljon a világban. Amint Monardes doktor szokta mondani: „Nincs szükség több gondolkodóra. Először is van belőlük elég, másodszor pedig a gondolkodók ostobák. Egy falka kisstilű svihák, akik locsogással igyekeznek szert tenni némi aprópénzre.” Igaza van. Tényleg egy falka kisstilű svihák, akik el akarják sütni a semmitmondást, mintha az valamiféle szubsztancia lenne, olyan, mint a hús, a gyümölcs vagy a fa, és csakis azért, hogy kihúzzanak az ember zsebéből egy-két garast, nem másért. Aztán elmennek, és ezzel a garassal vesznek maguknak húst, gyümölcsöt és fát. Mivel a hús és a gyümölcs ehető, a fa pedig éghető, ezek valódiak. Erről van itt szó, kérem.

Istenemre, néha arra gondolok, hogy ha egy szép napon az emberek felhagynának azzal, hogy felvásárolnak minden holmit, amire a valóságban semmi szükségük, akkor a világon csak a földművesek és az iparosok maradnának, meg persze egy nagy rakás

А после отново всичко ще започне малко по малко да става като сега. Кръговрат.

Между другото природата също ще остане през цялото време. Ако пък случайно си промени намеренията, накрая ще остане само тя.

А после може би всичко отново ще започне малко по малко да става като сега. А може би не.

Разбира се, по отношение на книгите и медиците са изключение. Искам да кажа, че за жалост няма как да станеш медиц, ако не четеш книги. Но за всички други дейности, а може би дори и за медицината, е много по-важно да можеш да смяташ, отколкото да четеш. Не е ли така? Навярно в бъдеще четенето ще стане безполезно и за медицината. Някои дори смятат, че това бъдеще вече е дошло. Но лично аз мисля, че би било по-добре, поне в този случай, да изчакаме още малко. Така или иначе тютюнът ще излекува всички болести – остава само да се разбере как по-точно – и тогава всякакви книги ще стават напълно безполезни за каквото и да било.

Никой повече няма да чете нищо, този безполезен навик ще изчезне, книгите ще бъдат забравени, освен като нелеп куриоз от миналото, и тогава нещата в света ще започнат да си идват на местата. Природата ще се възправи в цялата си мощ. Човекът също. Той ще крачи през света могъщ и неуязвим, излекуван чрез тютюна от абсолютно всичко, заедно с ветровете и стихииите. Когато стане това, той отново ще прегърне природата като своя – вече безопасна – майка.

Urbi et orbi. Сбогом, римлянино Епиктет. Макар че точно Епиктет е бил умен мъж, не е написал нито ред в живота си, книгите с негово име са написани от глупавите му, посредствени ученици. Самият той чудесно е знаел, че това няма никакъв смисъл. Виж Сократ! А виж после и чудовищния глупак Платон, пропилял живота си в неспирно и подражателно драскотене, ден и нощ, неуморно като истински маниак. Къде е единият, а къде е другият! А най-сетне и Христос. Христос да е написал нещо? Нито дума! Дошъл, спасил, казват, когото могъл, отишъл си. А после глупаците почват да дрънкотят, дрънкотят безкрайно, объркват всичко и оправдават с неговото име какво ли не. Но да, така глупостта тържествува в света – тържествува чрез книгите.

Разбира се, това е правило, всяко правило си има изключения, и точно тази книга, която сега държиш в ръцете си, читателю, е едно от тях. Едно от последните.

Както и да е. Исках да кажа, че любовта ми остана безответна и аз се излекувах от нея не като чета едно или друго, а с помощта на тютюна. Твърдя напълно отговорно, че една сигарела всяка сутрин, друга след обилен обяд и трета преди лягане, последвана от здрав сън и умерен труд през деня, който да разсейва мислите ти от обекта на любовните желания, лекува напълно и без остатък любовната мъка за две, максимум три седмици. Една сигарела сутрин, една след обилен обяд, една преди лягане. След две седмици си забравил за какво изобщо е ставало дума. Така е, човекът в действителност е доста просто устроен. Бих казал дори, че той е

teljesen haszontalan csavargó. Az orvosok is maradnak az idők végezetéig. Maradnak a katonák is, mert valakinek el kell hajtania a csavargókat. Maradnak a király emberei, tőlük úgysem lehet szabadulni. Azután meg lassacskán minden megint olyan lesz, mint amilyen most. Körforgás.

Megjegyzem, a természet is végig megmarad. Amennyiben pedig véletlenül megváltoztatná a szándékait, a végére csak ő marad meg.

Azután meg elképzelhető, hogy lassacskán minden megint olyan lesz, mint amilyen most. Vagy nem.

Magától értetődően az orvosok kivételt képeznek a könyvek tekintetében. Akarom mondani, abból nem lehet orvos, aki nem olvas. De minden egyéb tevékenységhez, és talán az orvostudományhoz is, sokkal fontosabb, hogy az ember a számoláshoz értsen, mint hogy olvasson. Nincs igazam? Bizonyára a jövőben az olvasás az orvostudományban is feleslegessé válik. Némelyek még azt is megkockáztatják, hogy ez a jövő már bekövetkezett. A magam részéről azonban úgy vélem, hogy érdemes – legalábbis ebben az esetben – várakozó álláspontra helyezkedni. A dohány, így vagy úgy, de minden betegséget meggyógyít – azt még meg kell tudnunk, pontosan hogyan –, és akkor ez a mindenféle könyv teljesen feleslegessé és okafogyottá válik. Soha senki nem fog többé olvasni, ez a mihaszna szokás elenyészik, a könyveket elfelejtik, vagy csupán múltbéli, gyermekded kuriózumként emlékeznek rájuk, és akkor a világ dolgai végre a helyükre kerülhetnek. A természet teljes erejében fog tündökölni. Az ember úgyszintén: hatalmas lesz és sérthetetlen, így vonul majd keresztül a világon, s a szél és az elemek lesznek csak kísérői, hiszen a dohány addigra már minden létező kórságtól megszabadította. Amikor ez bekövetkezik, az ember ismét keblére öleli a természetet, mint saját – immáron ártalmatlan – édesanyját.

Urbi et orbi. Isten veled, római Epiktétosz. Bár Epiktétosz éppenséggel okos férfiú lehetett, egy sort sem írt le életében, a neve alatt megjelent könyveket híg agyú, közepszerű tanítványai írták. Ő maga pontosan tudta, hogy ennek semmi értelme. Bezzeg Szókratész! Vagy az ordenáré tökfej Platón, aki egész életében, szünet nélkül, mások nyomdokaiban járva körmölt, éjt nappallá téve skríbált, mint egy igazi megszállott. Ég és föld a kettő! És végül Krisztus. Írt Krisztus valamit? Egy szót sem! Jött, megmentett – azt mondják –, akit tudott, aztán elment. Később meg az ostobák nekiálltak szaporítani a szót, vég nélkül szaporították, összezavartak mindent, és az ő nevével fedezték az üzemeiket. Nos igen, így ül tort az ostobaság a világban, s könyvek szegélyezik diadalútját.

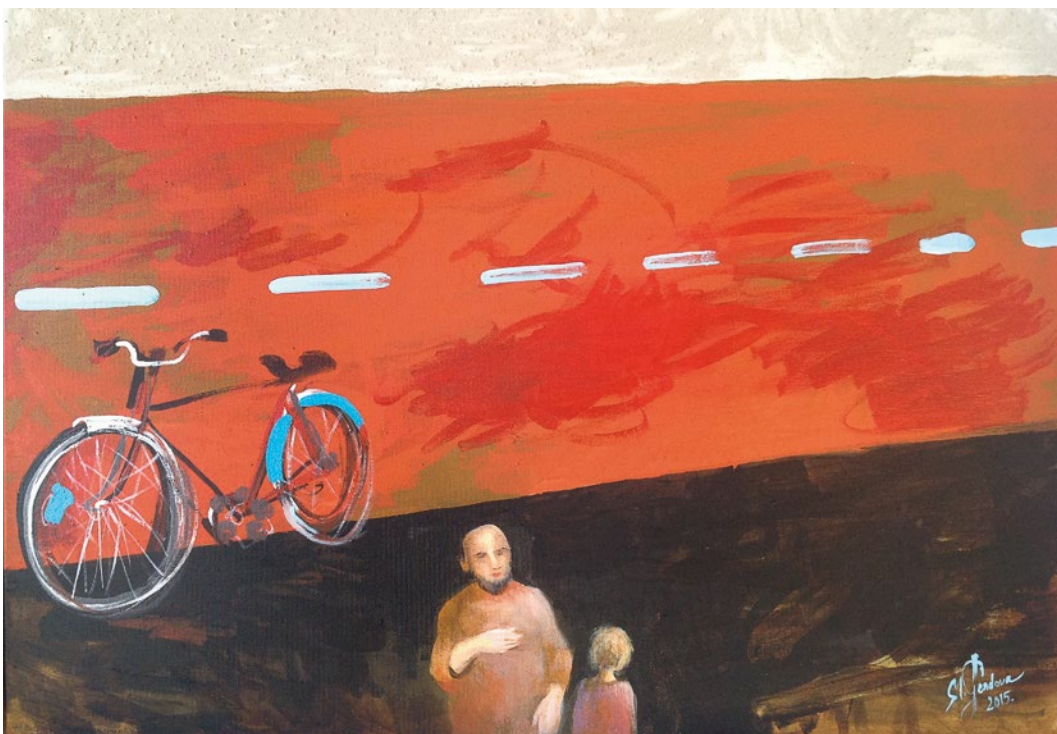
Természetesen mindez szabály, ami alól kivételnek is lennie kell, s épp ez a könyv, melyet most a kezeden tartasz, olvasóm, ezek egyike. Egyike az utolsónak.

De mindegy is. Azt akartam mondani, hogy a szerelmem viszonzatlan maradt, én pedig nem azzal gyógyultam ki belőle, hogy olvastam ezt-azt, hanem a dohány segítségével. Teljes felelősségem tudatában állíthatom, hogy egy cigarelló reggel, egy a bőséges ebéd után és egy harmadik lefekvés előtt, majd ezt követően a mély alvás éjszaka és a visszafogott munkavégzés napközben, mely elvonja a figyelmet a szerelmi vágyak

много просто устроен, поне в духовен план. Това всъщност и би трябвало да се очаква. Къде се е чуло и видяло в природата едно животно да изпитва любовна мъка по друго? Всичко това са го измислили книгите, разни нелепи индивиди като Лопе и пр. Книгите от 1000 години набиват в главата на човека, което сигурно би накарало небесните сфери, ако те наистина бяха живи, както са смятали древните, да избухнат в гръмък смях. Представям си също какво би казал д-р Монардес по този въпрос! Но тъкмо това е верният, медицински, научен и природосъобразен поглед върху нещата. Погледни пчелите, мравките, птиците в небето, кучетата, котките, и дори Хесус – кой от тях страда от любовна мъка? Абсолютно никой! Но ако ти си се оставил книгите да ти влязат под кожата – какъвто, изглежда, е моят случай – ще ти трябва тютюнът, за да те излекува. Но той ще те излекува. Ще те излекува, и още как! Той лекува всичко.

tárgyától, maximum három hét alatt, teljesen és maradéktalanul kigyógyít a szerelmi bánatból. Egy cigarelló reggel, egy a bőséges ebéd után és egy harmadik lefekvés előtt. Két héten belül az ember elfelejti, miről is volt szó voltaképp. Valójában ennyire egyszerűen vagyunk megkonstruálva. Még azt is megkockázatom, hogy nagyon is egyszerűen vagyunk összerakva, már ami a lelkiéletünket illeti. De nem is nagyon számíthattunk másra. Ki látott már olyan csodát a természetben, hogy az egyik állat szerelmi kínokat élne meg egy másik miatt? Ezt mind a könyvekben találták ki, mindenféle bárgyú illetők, mint Lope és társai. A könyvek már ezer éve azt sulykolják az ember fejébe, hogy nem állat, hanem valami más, és ezt a sületlenséget olyan szinten elhittük, hogy elkezdünk szerelmi bánatot érezni, ami minden bizonnyal arra készítetné az égi szférákat – már amennyiben tényleg élők lennének, ahogy az ókoriak tartották –, hogy hangos hahotára fakadjanak. El tudom képzelni azt is, mit mondana Monardes doktor erről. De épp ez a mérvadó, orvosi, tudományos és a természet törvényeit követő megközelítés ezekben a kérdésekben. Gondoljunk csak a méhekre, a hangyákra, az ég madaraira, a kutyákra, a macskákra, vagy akár Jézusra: melyikük szenved szerelmi bánatban? Hát egyikük sem! De ha az ember egyszer hagyja magát, hogy a könyvek befészkeljék magukat a bőre alá – mint ami szemmel láthatóan ez én esetemben is történt –, szüksége van a dohánynak, hogy kikúrálja magát. A dohány azonban meggyógyít! De még mennyire, hogy meggyógyít! Mindent meggyógyít!

Krasztev Péter fordítása

КАРОЙ МЕХЕШ

Да, да, не, не

Историята на българския кондуктор

MÉHES KÁROLY

Igen, igen, nem, nem

A bolgár kalauz története

ТРЕБВА ДА ВИ РАЗКАЖА – каза Тодор, железничарят, кондуктор в спален вагон. Рядко, ако свободният му ден се падаше в неделя, събота предобед се отбиваше в пивницата Двамата добри приятели, където удряше по чаша вино със старите си другари. – Знаете, винаги съм на път, но никога не пътувам. Така кръстосвам нагоре-надолу, че междувременно съм си у дома. Животът ми се състои от това, което ми се случва с пътниците. Приятелите на Тодор се спогледаха. Няколко пъти в негово отсъствие вече бяха разисквали, че мълчаливият, набит кондуктор с гъст, черен мустак сякаш е помрачнял в последно време. И сега бе странно, че сам поде разговора. Не бе характерно за него. Смръщи чело като някой, който много се мъчи да изкаже какво му се мъти в главата.

Тодор бързо отпи глътка димят, сетне подхвана.

Тъкмо завършвах нощната си обиколка, когато в коридора на спалния вагон на международния влак се появи един висок, слаб мъж. Къдравата му косата падаше по челото като на денди. Познах го, вече бях проверил билета му. Със сигурност не може да спи, си помислих. За поздрав го осветих с фенера си. Усмихна се и ме попита дали пуша. На български. Преди да заговори, можех да се закълна, че е някакъв изискан чужденец, навярно французин или англичанин, който не знае и дума от езика ни. Определено му се зарадвах, по странен начин желях да разговарям с някого по време на дългия, безкраен, нощен път. И ето ти този симпатичен господин. Вдигнах ръка към козирката на фуражката си. Той отвори табакерата си и ми я поднесе. Извадих една цигара с позлатен мундшук. Измъкнах кибрит, драснах клечка, исках да съм вежлив, подадох огънчето към него, казах само: Заповядайте. Високият мъж в отговор подаде запалката си със син пламък също като мен, каза само: Заповядайте.

И това много ми хареса. Непринудеността му.

И двамата запалихме, димяхме, изпускахме пушека през ноздрите си. Исках да говоря, но се почувствах добре и от това, че до мен стоеше някой и заедно пушихме. Сега не проверявах билета му или не му казвах разписанието и той не се интересуваше от менюто на вагон-ресторанта. Наистина високият, знаещ български чужденец, който внезапно бях почувствал като приятел, се държеше малко отегчено и небрежно. И главно той също не бръщолевеше. Усещах, не е проблем. Както и че имаме време. В края на краищата нощта е пред нас. Беше едва към един и половина. За колко много неща може да говорим до зори. Не се боях, че почитаемият господин ще вземе да ме зареже. Така стояхме един до друг.

Мъжът беше сериозен и любезен. Понякога мръщеше високото си чело, сетне като някой, комуто е хрумнала някаква прекрасна мисъл, се разведряваше и ме поглеждаше много внимателно. Прозина се и въздъхна. Поуплаших се дали не дава знак, че е време да отиде да спи. Би могъл да си помисли, че аз със сигурност си имам работа... Но сетне изведнъж сложи ръка на рамото ми, вдигна високо вежди така, че и двете поотделно се извиха в огромни въпросителни. Сетне отметна

ЕЗТ ЕЛ КЕЛЛ МЕСЭЛНЕМ НЕКТЕК – mondta Todor, a vasúti hálókocsi-kísérő kalauz. Ritkán, ha a szabadnapja a hétvégére esett, szombat délelőtt felkereste a Két jó barát nevű italmérést, ahol elpoharazgatott régi cimboráival. – Tudjátok, mindig úton vagyok, de sosem utazom. Úgy megyek-jövök, hogy közben itthon maradok. Az az életem, ami az utasokkal történik.

Todor barátai összenéztek. Távollétében néhányszor megbeszélték már, hogy a hallgató, tömött, fekete bajszerű, köpcös kalauz mintha megkeseredett volna az utóbbi időben.

Ezúttal az is furcsa volt, hogy magától fogott bele a beszédbe. Nem volt rá jellemző. Összeráncolta a homlokát, mint aki nagyon igyekszik, hogy el tudja mondani, ami a fejében kavarg.

Todor gyorsan ivott még egy korty dimjat borocskát, aztán belevágott.

Épp éjszakai körsétámat végeztem, amikor a nemzetközi hálókocsi folyosóján feltűnt egy magas, vékony férfi. A haja olyan dandysen a homlokába kunkorodott. Megismertem, már kezeltem a jegyét. Biztos nem tud aludni, gondoltam. Üdvözlésképp rávillantottam a lámpámat. Elmosolyodott, és ekkor megkérdezte, hogy dohányos vagyok-e? Bolgárul. Megesküdtem volna, hogy valami előkelő idegen, tán francia vagy angol, aki egy mukkot sem tud a nyelvünkön. Kifejezetten megörültem neki, különös mód vágytam rá, hogy beszélgessek valakivel a hosszú, végtelen éjszakai úton. És akkor itt van ez a szimpatikus úr. A sapkám ellenzójéhez emelintettem a kezemet. Ő szétkattintotta dohánytárcáját és megkínált. Kivettem egy aranyvégű cigarettát. Gyufát kerestem elő, meggyújtottam, udvarias szerettem volna lenni, feléje tartottam, annyit mondtam: „Parancsoljon!” A magas férfi erre oda tartotta kéken lobogó öngyújtóját, és, ugyanúgy, ahogy én, csak annyit mondott: „Parancsoljon!”

Ez is nagyon tetszett. A keresetlensége.

Mind a ketten égtünk, pőfékeltünk, orrunkon eregettük ki a füstöt. Beszélgetni akartam, de már ez is jólesett, hogy ott áll mellettem valaki, és együtt cigarettázunk. Most nem a jegyét kezelem vagy a menetrendet mondom fel neki, és ő nem a büfékocsi menüjéről érdeklődik. Igaz, a magas, bolgárul tudó idegen, akit szinte barátnak éreztem, hirtelenjében kissé fásultan és hányavetin viselkedett. Főképp nem fecsegett ő sem. Azt éreztem, nem baj. És azt is, hogy ráérünk. Elvégre előttünk az éjszaka. Fél kettőre járt csak. Mennyi mindenről lehet még beszélni hajnalig. Nem tartottam tőle, hogy a tisztelt úr egyszer csak faképnél hagy. Úgy álltunk ott egymás mellett.

A férfi komoly volt és nyájas. Magas homlokát néha összeráncolta, aztán, mint aki nek valami szép gondolat jutott az eszébe, földerült, és rám pillantott, igen figyelmesen. Ásított és sóhajtott. Kicsit meg is ijedtem, ezzel jelzi-e, hogy ideje mégis nyugovóra térni. Gondolhatná, nekem biztosan dolgom van... De aztán egyszerre a vállamra tette kezét, magasba vont a szemöldökét, úgy, hogy mindkettő egy-egy óriási kérdőjellé görbült. Aztán a fejét felvetve ezt mormogta: „Nna?”

Nem tudom, mi lelt, de ez az egyszerű „Nna?”, ez a már-már pajtási érdeklődés, mintha csak afelől tudakozódott volna, „mi újság nálatok, hékás?”, minden kétségemet és

глава, измърмори: Е?

Не знам какво ме прихвана, но това просто Е?, този дружески интерес, сякаш само ме пита, Хей, какво става с теб, приятелче, изличи всякакви съмнения и задръжки в мен. Започнах да говоря. За това, че... За онова, което отдавна ме занимава, какъв е животът ми. И защо станах железничар. Никога не съм искал да бъда. На четиридесет и девет съм и още не бях такъв, какъвто се чувствах. Но дали бива да чувствам такива неща?

Уплаших се от това, което се изплъзна от устата ми. Млъкнах и зачаках.

И високият чужденец чакаше. Сякаш трябваше добре да обмисли наум всяка отделна дума, която бе чул от мен. Накрая каза само: Да.

И почувствах, че го казва сериозно. Не просто подметна едно разсеяно да, значи тези неща мога да ги чувствам.

Разказах, че бедните ми родители искаха да стана монах. Но действително никога не ме е влечал манастирският живот. Баща ми, който работеше в мина, на всяка цена желаше да постигна повече от него. Добре, тогава поне да стана железничар. Защото това е държавна служба. Сигурни пари. Пенсия. Не трябва да се претрепвам долу под земята. Но имаше и още нещо... Пиших стихотворения...

Тук млъкнах и зачаках.

Имах си и причина, защото високият чужденец твърде се учуди. Да?, попита заинтересован, леко неразбиращ.

При това ме завладяха спомените и езикът ми се развърза. Разказах цялото си детство и онзи миг, бях петнадесет годишен, когато при мен дойде, не божият зов, който щеше да ме прати в манастир, а един особен глас. Нито женски, нито мъжки, а, сега си мисля, собственият ми юношески глас, който каза едно стихотворение, вътре в главата ми. Веднага го запомних, завинаги го знам, дори и днес. Както се тътрех към вкъщи по тесните улички, ухаещи на пролет, мълвях тези редове и когато се прибрах, знаех, че това стихотворение съм го написал аз. Това беше едничкото нещо в живота ми, което наистина беше мое.

Високият чужденец ме слушаше извънредно внимателно, палеше цигара след цигара, но междувременно лицето му се движеше развълнувано, дори и ушите му. Понякога правеше жест сякаш се съмнява в това, което чува, но аз потвърждавах: дословно така се случи. Колкото и да е невероятно, дори и за мен. Сетне и той повярва, кимна в знак на съгласие, като някой, който го приема. Че това са факти, нали.

Открай докрай трябваше да си разкажа всичко, щом вече съм се захванал. По-рано никому не бях говорил за това. Навярно и затова се почувствах толкова добре онази вечер, понеже един пътник чужденец ме изслушва. Имах късмет, че знаеше български. Изслуша ме и отнесе със себе си тайната ми, живота ми.

Защото продължих да разказвам. За това как баща ми заедно с петнадесет свои другари бе затрупан в мината при избухването на газа гризу. И как майка

гáтлaсoсcягoмaт eлфúжтa. Bесзéлнi кeздeм. Arról, hogy... Ami régóta foglalkoztat, hogy milyen az én életem. És miért lettem vasutas. Sosem akartam az lenni. Negyvenkilenc éves vagyok, és még nem voltam az, aminek érzem magamat. De vajon szabad-e ilyeneket érezzek?

Meg is ijedtem ettől, ami kicsúszott a számon. Ekkor elhallgattam és vártam.

A magas idegen is várt. Mintha minden egyes szót, amit hallott tőlem, jól meg kell forgasson az eszében. Végül annyit mondott: „Igen.”

És éreztem, hogy komolyan mondja. Nem csak úgy, szórakozottan vágta rá, hogy „igen”, vagyis, hogy szabad ilyeneket éreznek.

Elmondtam, hogy szegény szüleim szerzetesnek szántak, mert jó eszű fiúcska voltam. De igazából nem akartam sosem a kolostori életet. Apám, aki bányában dolgozott, mindenképp azt szerette volna, ha többre viszem, mint ő. Jó, akkor legalább menjek a vasúthoz. Mert az állami állás. Biztos pénz. Nyugdíj. Nem kell megdöglölni odalent a mélyben. Ám volt még valami... Versekét írtam...

Itt elhallgattam és vártam.

Volt rá okom, mert a magas idegen felettébb elcsodálkozott. „Igen?”, kérdezte érdeklődve, bár kissé értetlenkedve is.

Erre előntött az emlékezés, és megeredt a nyelvem. Elbeszéltem egész gyerekkoromat, és azt a pillanatot tizenöt évesen, amikor nem az isteni hívás jött el, ami a kolostorba küldött volna, hanem egy különös hang. Sem női, sem férfi, hanem, ma úgy vélem, a saját kamaszhangom, ami egy verset mondott, bent, a fejemben. Amit azonnal megjegyeztem, örökre tudom, ma is. Ahogy hazafelé bandukoltam a tavaszillatú síkátorokon át, ezeket a sorokat mormoltam, és mire hazaértem, tudtam, hogy ezt a verset én írtam. Ez volt az egyetlen dolog az életemben, ami igazán az enyém volt.

A magas idegen roppant figyelmesen hallgatott, újabb és újabb cigarettára gyújtott, de közben izgatottan mozgott az arca, még a füle is. Néha egy-egy olyan taglejtést tett, mint aki kételkedik abban, amit hall, de én megerősítettem: szó szerint így történt minden. Bármilyen hihetetlen, még a számomra is. Aztán ő is elhitte, és beleegyezőleg bólintott, mint aki tudomásul veszi. Hogy ezek tények, ugyebár.

Végig kellett mesélnem, ha már belekezdtem, az egészet. Korábban sose beszéltem erről senkinek. Talán azért esett olyan jól ezen az éjszakán, hogy ez az átutazó idegen meghallgatott. Szerencsém volt, hogy tudott bolgárul. Meghallgatott, és vitte magával a titkomat, az életemet.

Mert aztán folytatódott a mesém. Arról, hogy apám miképp maradt ott a bányában a sújtólégrobbanásnál tizenöt társával együtt. És hogy anyám miképp térdepeltetett le a koporsója mellé, és fogadtatta meg velem, hogy elmegyek vasutasnak. Érdekes, hogy ezeket a szomorú dolgokat is majdnem könnyű szívvel idéztem fel az éjszaka sötétjében, magam is csodálkoztam rajta, hogy többször mosolygok olyasmiken, amik egyáltalán nem mosolyogni valóak. A mosoly annak szólt, hogy a különös eseményeket megidézve eszembe jutottak azok a versek is, amiket az a bizonyos hang a fejemben mondani kezdett,

ми ме накара да коленича до ковчега му и да се закълна, че ще стана железничар. Интересно, тези тъжни неща си припомнях едва ли не с леко сърце в мрака на нощта, самият аз се учудвах, че многократно се усмихвам на неща, които въобще не са за усмивка. Усмивката се отнасяше за това, че, спомняйки си тези особени събития, се присетих и за онези стихотворения, които гласят казваше в главата ми, а аз ги запомнях, дори не трябваше да ги записвам. Полека мозъкът ми стана една голяма стихосбирка. Разказах му за железничарското училище, сетне и за Людмила, за чернокосото момиче, което, сега вече така изглежда, беше и останала най-голямата ми и единствена любов. Когато бяхме на практика в Тракия експрес, в склада на вагон-ресторанта се разигра едно и друго...

Намигнах му и високият чужденец от сърце се разсмя, едновременно съучастнически и палаво. Понеже се случи следното, шефът задряма, ние пък се вмъкнахме в онзи склад. Искях да му го разкажа, но в три часа нула четири минути наближихме Пазарджик, така че грабнах фенера, извиних се, че трябва да прекъсна историята, тъкмо при най-интересната част, нали, но трябва да слеза на перона. Уверих го, че веднага ще се върна, макар да се боях, че високият чужденец ще използва момента и ще отиде най-сетне да спи. Но пък с такъв интерес слушахше всяка моя дума...

Не си беше отишъл. След няколко минути пак стояхме един до друг.

Очакваше да завърши историята, какво всъщност се е случило в склада. Ами, това, че с Людмила славно се нахвърлихме един на друг както подобава на седемнадесетгодишни. И някакъв смахнат идиот да вземе точно тогава да дръпне внезапната спирачка. Стоварихме се върху лавицата, от нея пък върху главите ни всичко, което беше там: ориз, брашно, захар, червен пипер. И вече трябваше да се разсмея на това, дори и след толкова години. Толкова, ама толкова се заливахме от смях – даже и той! Мисля, беше си представил как може да е изглеждала влюбената двойка, оваляна в брашно и червен пипер.

Вече не можех да се владея. Пъхнах ръка в джоба си извадих захванатия с ластиче, тъничък тефтер. В него държах онова вече измачкано, изпоцапано писмо, единственото писмо, което Людмила ми беше писала.

Високият чужденец внимателно се задълбочи в четенето му. Отдръпнах се встрани и го загледах. Да, промърмори, да, да, повтори многократно, малко одобрително, малко отрицателно, малко въпросително. Междувременно клатеше глава, после опипа писмото, дори го и помириса, сетне ми го върна.

Писмото беше писмо на едно влюбено момиче, нито повече, нито по-малко, но беше до мен. Беше ми написала, че са я назначили в Русе, като помощник диспечерка. Не бяхме в най-доброто душевно състояние. Беше ми писала за едно куче. Че има там едно кученце и животинчето ѝ дава известна утеха, вече напълно са се сприятелили.

Продължавах да казвам и казвам историята, но вече почти изпаднал в транс

én pedig megjegyeztem őket, le sem kellett írni. Lassacskán egy nagy-nagy verseskönyv lett az agyam.

Meséltem neki a vasutasiskoláról, és aztán Ljudmiláról, arról a fekete hajú lányról, aki, úgy tűnik most már, életem legnagyobb és egyetlen szerelme volt és marad. Amikor gyakorlaton voltunk a Trákia expresszen, estek meg némely dolgok a büfékocsi raktárában... Rákacsintottam, és a magas idegen szívből nevetett, egyszersmind cinkosan, dévajul. Ugyanis az történt, hogy a főnök úr elbóbiskolt, mi meg bevonultunk abba a bizonyos raktárba. Ezt akartam neki is elmesélni, de három óra nulla négykor Pazardzsikhoz közeleedtünk, úgyhogy kaptam a lámpámat, bocsánatot kértem, amiért meg kell szakítani a történetet, épp a legjobb részénél, ugye, de le kellett ugorjak a peronra. Biztosítottam, hogy nyomban jövök vissza, bár kissé tartottam tőle, hogy a magas idegen ezt alkalmat fogja kihasználni, hogy végleg nyugovóra térjen. De amikor olyan érdeklődve hallgatta minden szavamat...

Nem is ment sehová. Néhány perc múlva megint ott álltunk egymás mellett.

Várta, hogy befejezzem a sztorit, vajon mi történt a raktárban? Hát az, hogy Ljudmilával ott mi szépen egymásnak estünk, ahogy kell tizenhét évesen. És valami kótyagos hülye nem akkor húzta meg a vészféket? Nekizuhantunk a polcnak, a polcra meg a fejünkre minden, ami ott állt: rizs, liszt, cukor, paprika. Ezen aztán már el kellett nevessem magamat, még ennyi év után is. Úgy röhögünk, de úgy – ő is ám! Gondolom, elképzelte, mint nézhetett ki a szerelmespár lisztbe-paprikába forgatva.

Már nem tudtam uralkodni magamon. A kabátom zsebébe nyúlva kivettem a gumiszalaggal átkötött, ösztövért jegyzőkönyvet. Abban tartottam azt a mára már összegyűrődött, piszkossá lett levelet, az egyetlen levelet, amit Ljudmila írt nekem.

A magas idegen figyelmesen belemélyedve olvasta. Félreállva néztem. Igen, dűnnyögte, igen, igen, ismételte többször is, részint állítólag, részint tagadólag, részint kérdőleg. Közben a fejét csóváltgatta, majd megtapogatta a levelet, meg is szagolta, aztán visszaadta.

A levél egy szerelmes lány levele volt, sem több, sem kevesebb, de nekem szólt. Azután írta, hogy elhelyezték Ruszéba, segédforgalmistának. Nem voltunk épp a legjobb lelkiállapotban. A levélben írt nekem egy kutyáról. Hogy van ott egy kis kutyus, és ez az állat ad neki némi vigaszt, egészen összebarátkoztak már.

Mondtam, mondtam a történetet tovább, de már szinte transzba esve az emlékek súlyától, és mintha a magas idegen is kissé belezavarodott volna. Röviden: az történt, hogy Ljudmila meglátta egy nap, hogy a kutya lába beszorult a váltóba, és persze, hogy akkor jött a kilenc húszas Sztara Zagora-i gyors. Ő szaladni kezdett, hogy kiszabadítsa a kutyát, akit helyettem szeretett, és elkapta a mozdony. A kutya megmenekült, senki sem értette, hogyan, Ljudmila tán az utolsó mozdulatával kirántotta a fogságából, és valahogy a sínek közé esett, ahol nem lett semmi baja. Az állomásfőnök fényképezte le és küldte el nekem. Onnan tudta a nevemet és a címemet, mert az én szerelmem észben tartotta, hogy a civil télikabátomról elveszett két gomb, és ő beszerezett két nagy, zöld csontgombot, amit már bele is tett egy nekem címzett borítékba. Megtalálták az asztalán.

от тежестта на спомените и сякаш и високият чужденец се пообърка. Накратко: беше се случило следното, Людмила видяла един ден, че кракът на кучето се е заперчил в стрелката и, разбира се, тогава идвал старозагорският бърз в девет и двадесет. Тя се затичала към кучето, което обичала вместо мен и локомотивът я завлякъл. Кучето се спасило, никой не разбрал как, Людмила навярно с последното си движение го е освободила от пленничеството и то някак паднало между релсите, където нищо не му се случило. Началник гарата го беше снимал и изпратил. Знаеше името и адреса ми и понеже любимата ми беше запомнила, че от цивилния ми зимен балтон се бяха загубили две копчета, тя бе намерила две големи, зелени костени и те били вече сложени в плик, адресиран до мен. Намерили го на масата й.

Високият чужденец разгледа снимката на кучето. Първоначално я гледаше свил устни, сетне се омърлуши и се озъби на кучето. Когато пъхнах копчетата в ръката му, явно не знаеше какво да стори. Раздрънка ги, едва ли не игриво. Това обаче ми дойде в повече. Грабнах ги от ръката му и бързо, за да не ги вижда повече, ги скрих обратно в тефтера.

Тогава леко ми се зави свят. Направих няколко крачки, обърнах се и се облегнах на стената на вагона. Внезапно всичко ми се стори празно и безсмислено. Историята, историята на живота ми заприлича на абсурдна и непонятна приказка, която може да бъде измислена само от луд. Високият чужденец приглади къдрицата, паднала на челото му. Приблужи се до мен. Сълзите ми капеха. Устните ми се гърчеха, а лопатките ми трепереха. Видях отчаяние и при него. Възможно е историята на Людмила, кучето и копчето да го беше стреснала, макар по-вероятно да е, че ме видя да плача.

Хвана здраво раменете ми и три пъти изрева ухото ми: Не, не, не!

Задавен от сълзи успях само да изпелтеча: Умря.

Изричайки го, бавно се съвзех. Тихо хълцах. Избърсах мокрото си лице с носната си кърпа. Когато проговорих, чувствах, че съм друг човек. Някой, който е предал себе си, който е говорил за нещо, за което не е бивало. Бях разсърден на високия чужденец. Казах му кратко и остро. Какво не? Какво не? Разбира се, че не. Но тогава да ли? Кой казва да-то? Разбира се, че да. Е, та. Да и не. Те двете съществуват. Само да има някой, който да се оправя с тях.

Сигурно съм отишъл твърде далеч. не отричам. Тези няколко часа бяха едва ли не извън времето. Разговор за онова, което го няма. Защо тогава да се правя, сякаш го има? И дори наскърбих този любезен, тъй добре знаещ български, висок чужденец.

Изпъна се, измери ме с пронизващо студен поглед след пороя на въпросите ми. И като някой, който смята под достойнството си да отговори на подобно нещо, се обърна и с големи крачки се оттегли в купето си.

Сутринта се срещнахме отново. Предупредих го, че трябва да слезе на след-

A magas idegen megszemlélte a kutya fényképét. Előbb a száját csücsörítve nézegette, aztán elkomorodott, és a kutyára vicsorította a fogát. Amikor a kezébe nyomtam a gombokat, érezhetően nem tudta, mit kellene most csinálnia. Csörgetni kezdte a két gombot, mintegy játékosan. Ez azonban nekem már túl sok volt. Kikaptam a kezéből a gombokat, és gyorsan, hogy ne is lássa többé, visszadugtam őket a jegyzőkönyvébe.

Ekkor kicsit megsédültem. Pár lépést tettem, elfordultam, és a kocsi falához dőltem. Hirtelen minden üresnek, értelmetlennek tűnt. A történet, életem története egy olyan abszurd és felfoghatatlan mesének tetszett, amelyet csak egy elmebolond találhatott ki.

A magas idegen félresimította a homlokába hulló tincset. Odasietett hozzám. Akkorra már potyogtak a könnyeim. A szám vonaglott, és a lapockáim reszkettek. Rajta is a kétségbeesést láttam. Lehet, hogy Ljudmila, a kutya és a gombok története kavarta fel, bár valószínűbb, az, hogy sírni látott.

Keményen megragadta a két vállamat, és ezt kiáltotta a fülembe háromszor: „Nem, nem, nem!”

Könnyeimben fuldokolva csak annyit tudtam eldadozni: „Meghalt.”

Ahogy ezt kimondtam, onnantól fogva lassan magamhoz tértem. Halkan pihegtem. Zsebkendőmmel törölgettem nedves arcomat. Amikor megszólaltam, úgy éreztem, más ember vagyok. Aki kiadta magát, aki olyasmiről beszélt, amiről nem lett volna szabad. A magas idegen is egyszerre a bögyömben volt. Ilyeneket mondtam neki, kurta, éles hangon. „Mi nem? Mi nem? Persze, hogy nem. De akkor, igen? Ki mondja, hogy igen? Persze, hogy igen. Naná. Igen és nem. Ez a kettő van. Csak legyen, aki kiismeri rajtuk magát.”

Bizonyára elvetettem a sulykot. Nem is tagadom. Ez a néhány óra szinte időn kívüliség volt. Beszélgetés arról, ami nincs. Minek úgy tenni akkor, mintha lenne? És még meg is bántottam ezt a kedves, bolgárul oly jól tudó, magas idegent.

Kiegyenesedett, metsző hidegséggel mért végig kérdéseim zápora után. És mint aki méltóságán alulinak tartja, hogy ilyesmire válaszoljon, sarkon fordult, és nagy léptekkel a fülkéjébe távozott.

Reggel találkoztunk újra. Figyelmeztettem, hogy a következő állomáson ki kell szálljon. De ahogy ezt a rövid mondatot kimondtam, nem tudtam megmozdulni. Csak álltam a magas idegen mellett, mint egy hűséges kutya. Ismét beszélni kezdtem, mint aki most fejezi be a félbe maradt gyónást. Elmondtam neki gyorsan, hadarva, hogy miképp jártam ki Ljudmila sírjához, hogyan alakult az életem, mért kértem azt, hogy állandó kocsikísérő legyek, mert úgyszincs nyugtom. Talán lehetnék már állomásfőnök is valami kisebb, csendes helyen. De nem, jó ez így. Most is, lám, találkoztunk. És elmondtam még azt is neki, hogy attól a naptól fogva, hogy megtudtam, Ljudmila halott, nem szólalt meg a versköltő hang a fejemben. Tudom az összes sort, amit addig suttogott és dalolt, de utána csak üresség jött, némaság. Ezért volt jó beszélgetni az éjszaka. Még azt kérdeztem végül, ugye megőriz jó emlékezetében, mint én őt?

A magas idegen hűvösen viselkedett. Becsomagoltam a bőröndjeit, és kivittem a folyosóra. Amikor átadtam őket a hordárnak, éjjeli barátom lefelé lépkedett a lépcsőn.

ващата гара. Но, изричайки това кратко изречение, не можех да помръдна. Стоях до високия чужденец като вярно куче. Отново заговорих, като някой, който сега приключва недовършената изповед. Разказах му бързо как ходех на гроба на Людмила, как се стече животът ми, защо поисках да стана постоянен шафнер, защото така и така нямам спокойствие. Навярно бих могъл да бъда началник гара на някое по-малко, тихо място. Но не, така е добре. И сега, виж, се срещнахме. И му казах също, че от деня, в който научих, че Людмила е мъртва, гласът, мълвящ стихотворенията, не проговори в главата ми. Знам всички редове, които дотогава ми шептеше и пееше, но след това дойдоха само празнотата и безмълвието. Затова ми беше хубаво да говоря тази нощ. Накрая го попитах: нали ще ме съхраняват в паметта си, както аз него?

Високият чужденец се държеше студено. Взех куфарите му и ги изнесох в коридора. Когато ги подавах на носача, нощният ми приятел слизаше надолу по стълбите. Хвърли ми безмълвен поглед и за сбогом ми каза на български просто едно да.

Няма да отричам, приятели, тази дума ми подейства магически. Душата ми се разведри, по лицето ми пробяга благодарна усмивка. Изпънат мирно, му отдадох чест. Така стоях до прозореца, застинал от това особено щастие, дотогава, докато влакът не тръгна и високият чужденец изчезна завинаги от очите ми.

Превод: Николай Бойков

Egy néma pillantást vetett felém, és búcsúzásképp annyit mondott csak bolgárul: „Igen.”

Mit tagadjam, cimborák, ez a szó varázserővel hatott. Lelkem megenyhült, az arcomon hálás mosoly suhant végig. Fesztes vigyázzban tisztelegtem. Így álltam az ablakban, megmerevedve ettől a különös boldogságtól mindaddig, míg a vonat el nem indult, és a magas idegen el nem tűnt örökre, mindörökre a szemem elől.

ПЕТЪР КРЪСТЕВ

Нашата европейска квартира

KRASZTEV PÉTER

Szállásunk Európában

(ОФОРТ) На 1 декември 1783 г. в Париж каца първият балон, пълен с водород, проектиран и осъществен от Жак Александър Сезар Шарл и Ене Робер. Съоръжението престоива един час във въздуха, издига се на височина 550 метра, ала обвивката на балона се пропуква и се приземява на 22 километра от Париж в село Гонес, където ужасените и суеверни селяни разкъсват с железни вили конструкцията. Така се ражда митът за Икар на новото време и от този момент Просвещението е не само възход на човешкия дух и преобръщане на божествения ред, победа над естествените закони, по-конкретно над гравитацията, също стават част от обещанията: по небето на Париж почти всеки ден се издигат топлинни и газови балони, по време на революцията ги използват дори и за военни цели, с техническите изобретения на модерната епоха те защитават най-голямото завоевание на Просвещението – свободата.

На екрана: адски огромен военен балон, мястото е село Черказки, Западна България, някъде по време на Втората световна война. Същия ден сутринта глшатата вече е разгласил, че в кметството ще раздават дървени обувки, тип холандски (използваните дотогава цървули трябва да се хвърлят), простите селски петли ще бъдат сменени с расови такива, и се въвежда европейско време. А през това време над главите им виси балонът – предвестникът на Европа, на модерните времена и Просвещението – ала селяните се притесняват дали няма да преобръне селото. Първата им реакция е – подобно на предмодерните им френски колеги – да се опитват да унищожат чудовището, но след това си представят жените в ризи, ушити от коприната на балона, и променят решението си. През това време, подухнат от вятъра, балонът отлита, а селяните хукват да го гонят през храсти и драки, сблъскват се със стародавния си враг и водят ръкопашен бой със селяните от Горна каменна рикса, които също гонят балона, най-напред влизат в свада, последва ръкопашен бой, после обаче се помиряват и заедно продължават да преследват балона. Междувременно научаваме, че балонът се е освободил по време на войната, преследвали са го, но сега свободно и безгрижно си играе, свързан е само със свободата си, и макар и многократно раняван, никога не би се отказал от нея. Всъщност не е ясно дали добрите хора чуват размишленията на балона. По-скоро не, но пак успяват да схванат посланието: балонът (свободата/Европа) е на страната на тези, които са (духовно) свободни. По едно време балонът се приземява в блато, преследвачите му го наобикалят и безшумно се приближават. Точно тогава ревва някакво магаре, балонът трепва и продължава полета си. И тук прозвучава ключовата фраза във филма: „Заради едно курвенско магаре изостаняхме от Европа!“

Става въпрос за филма „Привързаният балон“. В тази история – доколкото можем да говорим за история в този клонящ към магически реализъм, препълнен с видения и метафори филм – ужасът и алчността на селяните постепенно се стопяват, те вече не искат да унищожат чудовището и да разкъсат платното му, а се радват на огромното му туловище. Когато най-сетне го залавят, заедно хващат един-

(РÉЗКАРС) 1783. december 1-jén Párizsban felszáll a hidrogénnel töltött első léggömb, Jacques Alexandre César Charles és Ainé Roberts tervezte és készítette el. A szerkezet egy órát töltött a levegőben, 550 méter magasra emelkedett, de a ballon burka megrepedt, és Párizstól 22 km-re, egy Gonesse nevű falu közelében ért földet, ott pedig a rémült és babonás falusiak vasvillával szaggatták szét a konstrukciót. Ezzel megszületett a modern kor új Ikarosz-mítosza; ettől fogva a felvilágosodás nem csupán az emberi szellem szárnyalását és az isteni világrend felforgatását, de a természeti törvények, konkrétan a gravitáció legyűrését is becsatolta az ígéretei közé: Párizs egére szinte naponta kúsztak fel hő- és gázballonok, a forradalom idején már hadászati célokra is használták őket, a modern kor technikai leleményével védelmezték a felvilágosodás legnagyobb vívmányát, a szabadságot.

A képen böhöm nagy harci léggömb, helyszín Cserkaszki falu, Nyugat-Bulgária, valamikor a második világháború idején. Aznap reggel a kisbíró kidobolta, hogy hollandi fapapucsot osztanak a faluházán (az addig használatos bocskor eldobandó), az egyszerű falusi kakasokat fajbaromfiakra cserélik le, továbbá bevezetik az európai időszámítást. Közben a fejük fölött lebeg a léggömb – Európa, a modern kor, a felvilágosodás hírnöke –, de a parasztok aggódnak, nem borítja-e rájuk a falut. Elsőre ők is – a premodern francia hasonszörűekhez hasonlóan – megpróbálják megsemmisíteni a monstrumot, de aztán elképzelik az asszonyaikat a léggömb selyméből varrt ingekben, és más elhatározásra jutnak. Közben a ballon az első fuvallattal továbbrepül, a parasztok üldözőbe veszik, árkon-bokron át kergetik, majd belefutnak az ősi ellenségbe, kézitusát vívnak a Felső-Kamena Riksza-i parasztokkal, akik szintén a léggömböt hajkurásszák, szópárbajt, majd kézitusát vívnak egymással, aztán megbékélnek, és közösen folytatják a vadászatot. Közben a léggömből is megtudjuk, hogy elszabadult a háború alatt, üldözték, de most szabadon és gondtalanul csatangol, csak a szabadságához kötődik, s bár többször is megsebesült, a szabadságát sohasem adná fel. Elvileg nem világos, hallják-e a jóemberek a léggömb eszmefuttatásait. Leginkább nem, de így is veszik az üzenetet: a léggömb (szabadság/Európa) azokkal áll le, akik (szellemükben) szabadok. Egyszer csak a ballon leszáll egy mocsárba, az üldözők körülveszik, majd nesztelenül megközelítik. Ekkor egy számár elbőgi magát, a léggömb megrázza magát és tovalibben. Elhangzik a film kulcsmondata: „Egy kurva számár miatt lemaradtunk Európáról!”

Mert A lekötözött léggömb című filmről van szó. A történet során – már amennyiben egy efféle, mágikus realizmusba hajló, látomásokkal és képzettársításokkal agyonzsúfolt filmben ilyesmiről beszélhetünk – a parasztok fokozatosan levedlik a rettegést és kapzsiságot, nem megsemmisíteni akarják a rémet és feldarabolni a vásznat, hanem örülni akarnak a nagy testnek. Amikor végül elejtik, közösen fogják le az egyetlen dúvad parasztot, aki késsel nekiesne aprítani a selymet. A többiek felkapaszkodnak a kötelekre, hintáznak, ugrabugrálnak, buliznak. Az örömködésnek egy szakasznyi csendő vet véget: a léggömb még meg akarja őket védeni, megpróbálja maga alá gyűrti a fegyvereseket, de azok a szuronyaikkal miszlikbe aprítják a szövetet, majd száz-száz botütéssel büntetik a szabadság révületéből még fel sem ocsúdott falusiakat.

ствения озверен селянин, който иска да се нахвърли с нож и да разкъса коприната. Останалите се качват на въжетата, люлеят се, скачат, веселят се. Рота полицаи слага край на еуфорията: балонът се опитва да защити селяните, затискайки с туловището си въоръжените полицаи, но те разкъсват с щикове материята му и наказват с по сто удара с пръчка неотърсилите се още от опиянението на свободата селяни.

Лятото на 1947, на снимката е дядо ми, някъде из унгарската провинция, седнал е зад дълга маса на открито, от двете му страни седят костюмирани другари, масата е покрита с драперия (предполагам червена), по средата е националният триколюр, а отзад е публиката: същите селяни, които бяха тичали след европейските си илюзии в „Привързаният балон“. Агитпроп, където дядо ми (вероятно) говори за резултатите от кооперативното движение в Дания, откъдето се е върнал през пролетта, купувайки за страната бикове, жребци и расови говеда за разплод, на мястото на меланхоличните сиви унгарски, разказва за стерилните обори и за кооперативната клиника в Роскилде, за европейското селско стопанство, което скоро ще бъде въведено и у нас под ръководството на компартията.

Дядо ми е водил подробен дневник за първото си пътуване из Европа, после го е преписал на машина и го е подвързал. Никога не разбрах за кого и защо. Близо една трета от текста, естествено, разказва за полета: „Носим се из облаците с ужасен насрещен вятър. Времето е катастрофално, тук горе е истински кошмар, но не ме е страх (както никога). Не ме стряскат даже и пропаданията. Леле, че е зле този зад мене. Само да не вземе да повръща. Щото тогава и на мене ще ми призлее.“ Какво е Европа, не стои под въпрос: „Сега разбирам какво съм загубил и какво губи всеки, който няма лични впечатления. Досега си мислех, че все нещо зная. Сега виждам: много малко. И ако не организираме учебни пътувания, няма да сме конкурентноспособни и ще се влачим след другите. Да се учат езици, много да се гледа и да се вижда! (Ще поставя тази тема пред Партията.)“ От разстоянието на времето все пак се чувства, че е искал да види Европа – такава, каквато си я е представял у нас: „Впрочем днес видях колата на престолонаследника. (С корона и цифрата 4.) Полицаят я спрял, защото препускала, а гласът му не търпял възражение. (Не на престолонаследника – на полицая.)“ Обикалял стопанства и стопани, от възторг на възторг: „Жилището: кухня, антре, спалня, трапезария, хол. Боядисан под, дантелени покривки на леглото и на масата, килими, електричество, телефон, картини с маслени бои и гоблени по стените. На вид: както у нас у чичо Пали или у Грубер. Ослепителна чистота, бетонен под в хамбара и обора. Невероятно. Такива хора у нас живеят в къщички с пръстен под и малки прозорчета, а не в жилища за средната класа.“

След това обаче, както и черказци, дядо изпитва на собствен гръб, че човек не бива да се главозамайва чак дотам от Европа, от свободата и от равенството: през 1949 г. го прибират, докато седял със семейството си вкъщи със събран багаж и чакал камиона, който да ги откара в Югославия. Навярно се е надявал, че там

1947 nyara, a fényképen nagyapám, valahol a magyar vidéken, egy téren, a szabadban felállított hosszú asztal mögött áll, két oldalán öltönyös elvtársak ülnek, az asztal (gondolom, vörös) drapériával letakarva, az asztal közepén nemzetiszínű zászló, a háttérben a hallgatóság: ugyanolyan parasztok, amilyenek A lekötözött léggömbben űzték az európai ábrándot. Agitációs gyűlés, ahol nagyapám (feltehetően) arról beszél, mennyire eredményes a szövetkezeti mozgalom Dániában, ahonnan tavasszal jött haza, vásárolt az országnak tenyészbikákat és csődöröket, fajbarmokat a bús szürkék és muraköziek helyére, mesél a steril istállókról és a roskildei szövetkezeti vágóhidról, az európai mezőgazdaságról, amit a „Kompárt” vezetésével majd nálunk is bevezetnek.

Nagyapám részletes útinaplót írt első európai útjáról, szépen legépelte és bekötötte. Sosem tudom meg, kinek és miért. Az írás közel harmada, persze, az első repülésről szól: „Irtózatossággal megyünk a felhőkben. Ítéletidő, borzalom itt fent, de egy cseppet sem félek. (Mint soha.) És nem zavarnak a zuhanások sem. Haj, de beteg ez itt a hátam mögött. Csak ne hányna. Attól leszek én rosszul.” Hogy mire való ez az Európa, egy percig sem kérdés: „Most látom, mit vesztettem és mit veszít mindenki, aki közvetlen tapasztalatokat nem szerezhet. Azt hittem eddig, tudok valamit. Most látom: nagyon keveset. És ha nem fogunk tanulmányutakat rendezni, nem leszünk versenyképesek, mert csak kullogni fogunk a többiek után. Tanulni nyelveket és nézni és látni sokat! (Ez a Pártban külön témám lesz.)” Annyit viszont ennyi idő távlatából érezni, hogy Európát akarta látni, olyannak akarta látni, amilyennek nálunk elképzelte: „Egyébként ma láttam a trónörökös kocsiját. (Korona és 4-es szám volt rajta.) A rendőr leállította, mert szabálytalankodott és bizony nagyon erélyes hangot használt. (Nem a trónörökös, hanem a rendőr.)” Járt a gazdaságokat és gazdákat, egyik ámulatból a másikba esett: „Lakása: konyha, előszoba, háló, ebédlő, szalon. Festett padló, csipkés ágy és asztalterítő, szőnyegek, villany, telefon, olajfestmények és gobelinek a falon. Kinézésre, mint nálunk a Pali bácsi, vagy a Gruber. Ragyogó tisztaság, betonozott csűr és istálló. Elképzelhetetlen. Nálunk ilyen ember földes, kis ablakos viskóban lakik, nem pedig középosztálybeli lakásban.”

Aztán a cserkaszkiak után a nagyapám is saját bőrén tapasztalta meg, hogy nem való első blikkre elszállni Európától, a szabadságtól és egyenlőségtől: 1949-ben vitték be, amikor a családdal együtt a motyóján ült otthon, és várta a teherautót, amely majd átviszi őket Jugoszláviába. Talán azt remélte, ott könnyebben valóra válthatja az európai szövetkezeti ábrándot.

1966, a képen Binka Zseljaskova néz a kamera keresőjébe, forgatják *A lekötözött léggömböt*. A múlt század egyik legjelentősebb közép-európai rendezőjét mára némileg elfelejtették, Jordan Radicskovra, a forgatókönyv írójára még talán emlékeznek. Ma már rekonstruálhatatlan, hogy mi vitte rá őket épp a kilátástalan 60-as években, amikor egy politikai viccért évekre munkatáborba hurcolták az embereket, röghöz voltak kötve és nélkülöztek, hogy egy filmallegóriában épp az elveszett európai illúziót kérjék számon. Egy évvel a prágai tavasz előtt egy ilyen film nem csak időszerűtlen, de teljesen kontextuson kívül volt. Betiltották, és csak 1989-ben mutatták be. A közönség úgy reagált minden

по-лесно ще осъществи европейската си кооперативна мечта.

1966, на снимката Бинка Желязкова гледа във фокуса на камерата, снима се „Привързаният балон“. Един от най-значителните средноевропейски режисьори на миналия век, вече позабравена, за автора на сценария Йордан Радичков навярно още си спомнят. Днес вече едва ли би могло да се реконструира какво ги е подтикнало – в безнадеждните 60-те години, когато за един политически виц хора са били пращани за години в трудови лагери, живели са закрепостени и в лишения, – да търсят сметка за изгубените европейски илюзии в една филмова алегория. Една година преди Пражката пролет подобен филм е не само ненавременен, а напълно вън от контекст. Забраняват го и го пускат едва през 1989 г. Публиката реагира на всяка сцена и реплика така, сякаш е направен предишния месец: историята настигна филма, дошло е времето да се говори за Европа. Вярно е, никога няма да узнаем какво щяха да разберат от него унижените и огорчени българи през 1967 г.

И Желязкова, и дядо ми вземат участие във въоръжената съпротива по време на войната и още тогава стават комунисти – кой в България, кой в Будапеща. Този факт в значителна степен увеличава полето на действие на Желязкова, тя успява да направи няколко филма, четири от които са забранени още преди премиерата. Дядо ми навярно затова се е отървал с няколко седмици бой, не го интернират, не го пращат в Речк, само дето е трябвало да иде в провинцията и да работи физически труд. Опитвам се от разстоянието на времето да проумея какво ли ги е движело тогава: единият отправя тежки обвинения към властта, която е лишила народа от свободата и ведростта на европеизацията, другият визира европейска модернизация, благоденствие и равенство, макар че като заместник-председател на Репарационната комисия ясно трябва да е виждал, че страната е под хомота на съветската власт. Знам, не е редно да се раздава акъл, познавайки историческите последици. Защото едва ли има време, когато да не е живо голямото изкушение: да се абстрахираме от факти и обстоятелства, от историческата необходимост и предопределеността; започнем ли да бленуваме, идва летенето като метафора на свободата, рационалността, която чрез благоденствие и/или ведрост обезмисля всички противоречия между ние и те, между там (Запад) и тук (Изток)? Защото няма телесно, житейско, стопанско, историческо и т.н. състояние, при което Европа да не се появява като спасителна мечта; онази Европа, за която древните елини са смятали, че е някакъв свят на хаоса на примитивни тирани, някъде на север от тях, за която ние знаем, че е онова уредено пространство на запад от нас, такова, каквото би трябвало да създадем и за себе си, но вместо това непрекъснато възпроизвеждаме собствения си хаос, възпроизвеждаме жалките си дребни тирани, после проектираме мечтите си, даваме им имена, и с чисто сърце и пълни гърди крещим по митингите „Европа, Европа!“

Каквото и да означава това.

Превод: Светла Кьосева

едyes jelenetre és replikára, mintha az előző hónapban készült volna: a történelem utolérte a filmet, akkor jött el az ideje, hogy Európáról beszélgessenek. Igaz, sosem tudjuk meg, mit értettek volna belőle a megalázott és megszorított bolgárok 1967-ben.

Zseljaskova is, nagyapám is részt vett a háború alatt a fegyveres ellenállásban, már akkor kommunisták lettek – előbbi Bulgáriában, utóbbi Pesten. Zseljaskovának ez jócskán növelte a mozgásterét, legalább leforgathatott néhány filmet, amiből aztán négyet még a bemutató előtt betiltottak. Nagyapám talán ezért is úszta meg pár heti veréssel az ávón, nem telepítették ki, nem küldték Recskre, csak mehetett fizikai munkásnak vidékre. Próbálom ennyi idő távlatából megfejtetni, hogy vajon mibe ringathatták magukat ők akkor: egyikük keserű váddal illette a hatalmat, hogy megfosztotta népét a szabadságot és vidámságot jelentő európaiságtól, másikuk európai modernizációt, jólétet és egyenlőséget vizionált, amikor a Jóvátételi Hivatal alelnökeként tisztán láthatta, hogy az ország nyakán már ott ül a szovjethatalom. Tudom, nem sokat ér a történelmi tudás birtokában utólag okosnak lenni. Hiszen mindig nagy a kísértés, hogy eltekintsünk a tényektől és körülményektől, történelmi szükségszerűségtől és meghatározottságtól; ha egyszer ránk tör a sóvárgás, előkerül a szárnyalás, mint a szabadság metaforája, a racionalitás, mely a jólétben és/vagy a vidámságban felold minden ellentétet mi és ők, ott (Nyugat) és itt (Kelet) között? Hiszen nincs az a test-, élet-, gazdasági, történelmi (stb.) helyzet, melyben Európa ne mentő ábrándként merülne fel; az az Európa, amelyről az ókori görögök azt tartották, hogy a törzsi zsarnokok rumlis világa ott, északra tőlük; amelyről mi azt tudjuk, hogy az a rendezett terep ott, nyugatra tőlünk, épp olyan, amelyet magunknak is teremtenünk kellene, de helyett folyton újratermeljük a saját káoszunkat, kitermeljük szálnalmas kis zsarnokainkat, majd rendre belehelyezzük vágyainkat, nevet adunk nekik, s tiszta szívvel és teli tüdőből kiüvöltjük magunkból a tüntetéseken: „Európa, Európa!”

Bármit is jelent.

ДЖЕНИ МАДЖАРОВ

Хващането на бас с палец – заемка или
старо явление в българската култура

DZSENI MADZSAROV

*Fogadás hüvelykujjal – átvétel vagy
régi jelenség a bolgár kultúrában*

ИЗЛОЖЕНАТА ТУК ПРОБЛЕМАТИКА представлява ново направление в изследването на историята на българската културна традиция през Късното средновековие. Новост е изучаване на традиционното жестово поведение, което е важен елемент от ежедневието и обредните действия на българина.

Жестът „хващане на бас с палец“ не е част от някакъв български обичай или обред. Същият не присъства като задължителен жест в богослужението на Българската православна църква. Независимо от това, той има особено място в българската култура като традиционно поведение. Досега хващането на бас с палец не е изследвано от етнологичната наука, поради което са неясни представите за неговата поява, функция и семантика в нашата култура. Липсват също подробни етнографски описания за условията на неговата употреба. Поради тази причина настоящото изследване може да ползва само частично документирани научни сведения и примери от художествената литература. От тази позиция изучаването на подобен знаково натоварен жест е трудна задача. Единствено при използване на специален изследователски метод като системата от измерения на жеста може да се постигне успех в решаване на поставения проблем.¹ Споменатият метод набляга основно върху етнологичното изследване на явленията и елементите на културата, от които е съставено знаково натовареното жестово поведение. Използването му води до много добри резултати главно при изследване на етническите особености на жеста и жестовото поведение. Същият е приложим при анализа на ежедневно и обредно знаково натоварено жестово поведение, което се осъществява в рамките на една светогледна система.

Проблемът дали жестът басыране с палец е заемка или старо явление в българската култура трябва да се разгледа посредством прилагането на определена система за анализ. На първо място, физическата форма на този жест представлява сбор от кинемите и кинемоморфемите – близване (напльончване) на палеца, протягане ръката напред, изправяне на палеца, притискане и приплъзване по палеца на другия човек. По своя състав този набор от жестове представлява жестови сбор с определена функция и семантика. Изпълнението на това действие предполага задължително участие на поне двама души. В тази ситуация, като се изключат висшите сили, участниците поотделно са адресант и адресат едновременно. Много често действието има и трети участник, който „цепи баса“. Същият се явява свидетел на действието, адресат на жеста и гарант за спазване на условията и предварително направените уговорки.

В българската култура липсва обвързаност на изследваното действие с на-

¹ — ЗА НАЙ-ГОЛЯМА ЯСНОТА относно използвания метод вж. **Магжаров, Дж.** *Промени при измеренията на жеста в българските и унгарските обреди* (Примерът издигане и носене на сегнало човешко тяло). – В: *В света на човека. Сборник в чест на*

проф. д.и.н. **Иваничка Георгиева**. Т. 1. Състав. И науч. Ред. Дж. Магжаров, Кр. Стоилов. София, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2008, с. 275 – 277.

AZ ITT TÁRGYALT PROBLEMATIKA új irányvétel a késő középkori bolgár kulturális hagyomány történetének kutatásában. Újdonság a bolgár ember mindennapjainak és rítusainak fontos eleme, a hagyományos gesztushasználat tanulmányozása.

A „hüvelykujjal fogadás” gesztusa nem része semmilyen bolgár szokásnak vagy rítusnak. A Bolgár Pravoszláv Egyház szertartásrendjében sem szerepel kötelező gesztusként. Ettől függetlenül mint hagyományos viselkedés különös helyet foglal el a bolgár kultúrában. A hüvelykujjal való fogadást mindeddig nem kutatta az etnológia tudománya, emiatt nincsenek világos elképzelések megjelenéséről, funkciójáról és szemantikájáról a mi kultúránkban. Ugyancsak hiányoznak a részletes etnográfiai leírások használatának feltételeiről. Ez az oka annak, hogy a jelen kutatás csak részben használhat dokumentált tudományos adatokat és szépirodalomból vett példákat. Ebből a szempontból nehéz feladat egy hasonló jelértékű gesztus tanulmányozása. Csak egy olyan speciális kutatási módszer felhasználásával érhetünk el sikert a felvetett probléma megoldásában, amelyen a **gesztus dimenzióinak rendszere**.¹ Az említett módszer alapvetően a kultúra olyan jelenségeinek és elemeinek etnológiai kutatására támaszkodik, amelyekből összeáll a jelértékű gesztusviselkedés. Használata elsősorban a gesztus és gesztusviselkedés etnikai sajátosságainak kutatásában vezet nagyon jó eredményekhez. Ugyanez alkalmazható a hétköznapi és rituális jelértékű gesztusviselkedés elemzésénél is, amely egy világnézeti rendszer keretein belül valósul meg.

A problémát, hogy a **hüvelykujjal való fogadás** gesztusa átvétel-e vagy régi jelenség a bolgár kultúrában, meghatározott elemzési rendszer alkalmazása révén kell feltárni. Elsősorban is e gesztus **fizikai formája** kinémák és kinemomorfémák egész gyűjteményét képezi: a hüvelykujj megnyalása (megköpködése), a kéz előre nyújtása, a hüvelykujj kinyújtása, a másik ember hüvelykujjához szorítása és elcsúsztatása. Összetételét tekintve ez a gesztusválogatás meghatározott funkciót és szemantikát hordozó **gesztusegyüttes**. E cselekvés végrehajtása legalább két fő kötelező részvételét kívánja meg. Ebben a szituációban, amelyből kizárják a felsőbb erőket, a résztvevők külön-külön címzettek és feladók egyben. A cselekvésnek igen gyakran van harmadik résztvevője is, aki „elvágya a fogadást”. Ő egyszerre a cselekvés tanúja, a gesztus címzettje, valamint a feltételek betartásának és az előzőleg tett kikötéseknek a szavatolója.

A bolgár kultúrából hiányzik a kutatott cselekvésnek olyan konkrét **környezet** meglétéhez kötése, mint: alkalmazásának pontosan meghatározott helye, ideje, a résztvevők ruházata, kísérő rituális tárgyak, nemhez, életkorhoz, szociális és rituális státushoz kötés stb. Ebből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy jellegét tekintve a gesztuscselekvés nem rituális vagy szakrális. De nem is profán, mert elemeinek némelyike jel és jelképi töltetű, és így a cselekvés elhatárolódik az ember hétköznapi, szokásos viselkedésétől.

¹ — A FELHASZNÁLT MÓDSZER jobb megvilágításához lásd **Madzsarov, Dzs.**: *A gesztus dimenzióinak változásai a bolgár és magyar rítusokban* (A példa ülő emberi test felemelése és vitele). – In: *Az ember világában*.

Antológia Prof. dr. **Ivanicska Georgieva** tiszteletére. I. kötet. Összeállította és szerkesztette Dzs. Madzsarov, Kr. Sztoilov. Ohridi Szent Kelemen Egyetemi Könyvkiadó, Szófia, 2008, pp. 275–277.

личието на конкретно **обкръжение** като: точно определено място за прилагане, време, облекло на участниците, придружаващи обредни предмети, обвързване по пол, възраст, социален и обреден статус и пр. От това може да се заключи, че по своя характер жестовото действие не е обредно или сакрално. Ала то не е и профанно, защото някои от елементите му са знаково и символно натоварени, като по този начин действието се разграничава от ежедневно и битовото поведение на човека.

На второ място, трябва да се спомене, че хващането на бас се извършва само с ръка, при това дясната, ако се пренебрегне поведението левичарство. Според канона на източноправославната християнска религия с дясната ръка се извършва благославяне, а с лявата проклинане, анатемосване. Хващането на бас винаги завършва с използване палеца на дясната ръка. Логично е да се зададе въпросът: Защо това не се прави с показалеца, средния, безименния пръст или кутрето?

Известно е, че при древните култури човешката ръка е символ на сила и власт. При християнството изправената, показваща се от облаците длан на ръката е символ на Бог и неговата вселенска мощ. При исляма е позната „ръката на Фатима“, която е тъждествена с Божията ръка, т.е. тази на Аллах. Сходно явление има и при юдаизма. Ако се премине от ръката към нейните съставни части, ще се види, че всеки пръст е символно натоварен, т.е. има както своя семантика, така и функции при отделните религиозни системи. В християнството палецът на вдигнатата пред тялото дясна ръка се отъждествява с Бога Отец, показалецът – със Свети Дух, средният пръст – с Иисус Христос, и т.н. В исляма палецът е пророкът Мохамед, показалецът – Фатима (любимата дъщеря на Мохамед), средният пръст – Али (мъжът на Фатима) и т.н. В последната религиозна система броят на пръстите на ръката се свързва със символиката на числото пет. Така всеки последователен пръст (цифра) означава определено символно действие: палец /едно – прогласяване на вярата; показалец/две – молитва; среден/три – отиване на поклонение; безимен/четири – постене; кутре/пет – проява на милосърдие (вж. стр. 87).²

Ако изследването се върне към палеца, ще се види, че не само в тези две религиозни системи, но и в други религии и култури той е силно символно натоварена част на човешкото тяло. Например при племето бамбара (Африка) палецът възплачва не само физическата но и умствената сила на човека. В други култури палецът се отъждествява с творческата сила на човека. От изложеното се вижда, че в културата на някои общности и народи палецът е силно символно натоварена част на човешкото тяло, която има и религиозен аспект.

2 – НА ФОТОГРАФИЯТА СЕ ВИЖДА момент от извършване на традиционен мюсюлмански обред, който е свързан със заявяване принадлежност към вяра. В съвременното този жест вече е натоварен с ново значение – отправяне на молба към божеството, за да изпълни намислено желание. Жестът се изпълня-

ва най-често от туристи, на излизането им, след посещение в джамията „Ая София“, Истанбул. Изказвам благодарност на колежката историк Мариета Кожухарова за предоставената ми фотография, снимана от нея през 2010 г. в Истанбул.

А második helyen meg kell említenünk, hogy a fogadás csak kézzel valósulhat meg, mégpedig jobb kézzel, ha a balkezességet figyelmen kívül hagyjuk. A keleti pravoszláv keresztény vallás kánonja szerint jobb kézzel végzendő az áldás, ballal pedig a rontás, kiátkozás. A fogadás mindig a jobb kéz hüvelykujjával megy végbe. Logikus feltenni a kérdést: miért nem csinálják a mutató-, középső, gyűrűs- vagy kisujjal?

Ismeretes, hogy az ókori kultúrákban az **emberi kéz** az erő és a hatalom szimbóluma. A kereszténységben a kinyújtott, a felhőkből lefelé fordított tenyér Isten és az ő mindenható hatalmának szimbóluma. Az iszlámban ismert „Fatime keze”, amelyet Isten, azaz Allah kezével azonosítanak. Hasonló jelenség a judaizmusban is van. A kézről alkotórészeire rátérve azt tapasztaljuk, hogy minden egyes **ujj** jelképi töltetű, vagyis megvan mind a saját szemantikája, mind a funkciója az egyes vallási rendszerekben. A kereszténységben a test előtt felemelt jobb kéz hüvelykujját az Atyaistennel, mutatóujját a Szentlélekkel, középső ujját Jézus Krisztussal stb. azonosítják. Az iszlámban a hüvelykujj Mohamed próféta, a mutatóujj Fatime (Mohamed kedvenc leánya), a középső ujj Ali (Fatime férje) stb. Az utóbbi vallási rendszerben a kéz ujjainak számát az ötös szám szimbolikájával kötik össze. Így minden következő ujj (szám) meghatározott szimbolikus tevékenységet jelent: hüvelykujj/egy – a hit kinyilatkoztatása; mutatóujj/kettő – imádság; középső ujj/három – zárandoklat; gyűrűsujj/négy – böjtölés; kisujj/öt – jótékonyosság (lásd 87. old.).³

Vizsgálódásunkkal visszakanyarodva a **hüvelykujjhoz** megállapíthatjuk, hogy nemcsak ebben a két vallási rendszerben, hanem más vallásokban és kultúrákban is szimbólumokkal erősen terhelt része az emberi testnek. Az afrikai bambara törzsnél például a hüvelykujj testesíti meg az embernek nemcsak a fizikai, hanem a szellemi erejét is. Más kultúrákban a hüvelykujjat az ember alkotóerejével azonosítják. Az eddig elmondtakból látható, hogy bizonyos közösségekben és népeknél a hüvelykujj az emberi test erősen szimbolikus töltetű része, aminek vallási aspektusa is van.

Egy másik elem, amely szerepet kap a tárgyalt gesztusviselkedésben, az emberi **nyál**. Sok kultúrában a nyál és annak szociális megnyilvánulásai, mint a **köpet** és a **váladék**, vagyis a kiköpés utáni nyál, az ember életerejét testesíti meg. A vér után ez a második olyan testnedv, amely fontos mágikus jellemzőket hordoz. A bibliai elképzelés szerint a nyál „a hit pecsétje”. A keresztény vallási dogma azt a felfogást hangoztatja, hogy Jézus Krisztus nyála gyógyító erejű. Ezzel gyógyítja meg a vakon születettet.³

2 – A FÉNYKÉPEN egy hagyományos muzulmán rítus végzése látható, amely a hithez tartozás kinyilvánításával kapcsolatos. Manapság ez a gesztus már új jelentést hordoz: fohászkodás Istenhez, hogy teljesítse az elgondolt kívánságot. A gesztust leggyakrabban turisták gyakorolják kifelé menet az isztambuli Hagia Sophia-mecsetben tett látogatásuk után. Köszönetet mondok Marieta Kozsuharova kolléganőmnnek a rendelkezésre bocsátott fényképért, amelyet 2010-ben készített Isztambulban.

3 – EZ A KERESZTÉNY ELKÉPZELÉS továbbfejlődik a szemmel verés gyógyítására irányuló hagyományos bolgár cselekvésekben. Ismeretes olyan gyakorlat, mely szerint vasárnap, a templomi szentmise után egy férfi gyógyító keresztet rajzol a szemmel vert homlokára. „Ráolvasás és a szemmel verés elkövetőjének feltárása után a gyógyító a beteg gyermek szájába köp, vagy az anya vesz nyálát a gyógyítótól, és azzal itatja a gyermeket (Lom környéke). (Georgiev, M. 1011. sz. szócikk – In: A bolgár népi gyógyászat enciklopédiája. Összeállította és szerkesztette M. Georgiev. Szófia, Petar Beron, 1999, p. 415)

Другият елемент, участващ в разглежданото жестово поведение, е човешката слюнка. Поначало в много култури слюнката и нейните социални прояви като плюнката и храчката, т.е. слюнката след нейното изплюване, се осмислят като жизнена мощ на човека. Това е втората по значимост телесна течност след кръвта, която е натоварена с важни магически характеристики. Според библейската представа слюнката е „печатът на вярата”. Християнската религиозна догма налага, че слюнката на Исус Христос има целебна сила. С нея той излекува слепец по рождение.³ В Библията сам Спасителят казва на изкушаващия го Сатанаил: „Моята слюнка е свята”. Тази положителна конотация на слюнката може да се открие и в българската традиционна култура. Според традиционната медицина със слюнката се лекува болното място на човек и животно.⁴ Ала слюнката, и по-скоро нейните социални прояви – плюнката и храчката, притежават също и отрицателна конотация. Тяхното отрицателно възприемане може да се наблюдава при някои прояви на християнско поведение и при обредни действия в българската традиционна култура. Това е така, защото слюнката, плюнката и храчката, освен възприемането им като естествен човешки секрет, са свързани с представата, че притежават магическа и свръхестествена сила на въздействие. Примери за последното твърдение са: случаят със заплюването на Йов в Библията; в българската традиция при направа на магия с цел причиняване на болест или смърт, както и при проклинане се плюе върху субекта на магическо въздействие или по негова посока.⁵ При търсене в дълбоките пластове на древната българската култура може да се открие, че в предхристиянския период слюнката, а не плюнката или храчката, има изцяло отрицателна конотация. Интересна основа за сравнение би дало про-

3 — ТАЗИ ХРИСТИЯНСКА ПРЕДСТАВА намира развитие в българските традиционни действия при лекуване на уроки. В неделния ден, след църковната служба, има практика мъж-лечител да прави кръст върху челото на урочасания. „След загаденето и откриването на виновника за урочасването същият плюе в устата на болното дете или майката взима слюнка от него и запойва детето с нея [Ломско]” (Георгиев, М. речникова статия 1011 — В: *Енциклопедия българска народна медицина*. Състав. и обща ред. на М. Георгиев. София, Петър Берон, 1999, с. 415).

4 — СПОРЕД ТРАДИЦИОННИТЕ БЪЛГАРСКИ ПРЕСТАВИ слюнката на кукувица се смята за „лековита” при всякакви болести. „Луги от кон или магаре се използват за мазане на брадавици: последните се посипват със сол и се поднасят на магаре или кон, за да ги оближе. [...] С луги от тях се умиват очите и помазват устните на дете при горска майка (вид заболяване — б. м., Д. М.). С луги от болно от шап животно се мажат устата на здравите животни, „тако прихванат шап — по-бързо да оздравят” (Манкова, Й. *Слюнка (на животно)*, речникова статия 927. — В: *Енциклопедия...*, с. 385). При лекуване на животни

от уроки също се използва плюнката. Така при баене на урочасан кон „Стопанинът напръсква урочасаното (животно — б. м., Д. М.) и го запойва с вода, в която мези, от които се предполага, че е урочасано са си измили ръцете и очите, и са плюли в нея”. За предотвратяване на урочасване на животно също се плюе. „Когато чужд човек минава и поглежда хубав добитък, казва: „Янатема те, гявуле” или поплюва и казва „машалла”, за да не го урочаса” (Богданова, С. *Уроки (при добитък)*, речникова статия 1012. — В: *Енциклопедия...*, с. 417). „Гостуващите при малко дете на тръгване го поплюват три пъти; същото правят и мези, за които се знае, че са „повтаряни” (т. е. след отбиване от майка си са започнали отново да сучат — б. м., Д. М.)” (*Енциклопедия...*, с. 415).

5 — „ПРОКЛЯТИЕ КАТО НАКАЗАНИЕ може да се наложи и от цялата общност. Общоселската „натемия” (анатема — б. м., Д. М.) съпроводена от натрупване на каменна грамада или публично заплюване. Такъв обред води до заболяване и смърт на прокълнатия, засяга и целия му род (Касабова-Димчева, А. *Магия (за болест и смърт)*, речникова статия 532. — В: *Енциклопедия...*, с. 230).

А Библията maga a Megváltó mondja az őt megkísértő Sátánnak: „Az én nyálam szent.” A nyálnak ezt a pozitív konnotációját a bolgár hagyományos kultúrában is felfedezhetjük. A hagyományos gyógyítás szerint nyállal gyógyítható a beteg hely mind emberen, mind állaton.⁴ De a nyál, és még inkább annak szociális megnyilvánulásai, a köpet és váladék, negatív konnotációval is bírnak. Negatív fogadtatásuk figyelhető meg a keresztény viselkedés egyes megnyilvánulásainál és a bolgár hagyományos kultúra rituális cselekvéseinél. Ez azért van így, mert a nyál, a köpet és a váladék azon kívül, hogy természetes emberi melléktermék, összekapcsolódik azzal az elképzeléssel, hogy mágikus és természetfölötti hatóerővel rendelkezik. Példák erre az állításra: Jób leköpesének esete a Bibliában; a bolgár hagyományban, amikor betegséget vagy halált okozó rontó mágiát tesznek vagy megátkoznak valakit, a mágikus hatás szubjektumára vagy abba az irányba köpnek.⁵ Ha az ősi bolgár kultúra mélyrétegeiben keressük a nyomát, azt találjuk, hogy a kereszténység előtti időszakban a nyálnak, nem pedig a köpetnek, teljes egészében negatív a konnotációja. Érdekes összehasonlítási alap lehetne a nyál, köpet és váladék konnotációinak nyomon követése más türk népeknél, valamint az iszlám kultúrákban.

A tárgyalt gesztusegyüttesből – a hüvelykujj megnyalása (megköpködése), a kéz kinyújtása, a hüvelykujj feltartása, a másik emberéhez szorítása és elcsúsztatása – a megnyalásnak mint bizonyos jeltartalmú gesztusnak nincs analógiája a bolgár kultúrában. Itt kell megemlítenünk, hogy funkcionálisan és szemantikailag különböző az a széles körben elterjedt gyakorlat a rontástól való megóvás hagyományában, amikor az anya megnyalja a gyermek homlokát vagy megnyalozott ujjával simogatja.⁶ Igaz, hogy a gesztus fizikai formája nyalás, de a funkciója eltérő: megelőzés. A bolgár hagyományban nincs más ha-

4 — А HAGYOMÁNYOS BOLGÁR ELKÉPZELÉSEK szerint a kakukk nyála mindenféle betegséget „meggyógyít”. „Ló vagy számár nyálát szemölcsök kenésére használják: a szemölcsöt behintik sóval, és odatartják a lónak vagy számarnak, hogy nyálja le. (...) A nyálukkal mossák meg a gyermek szemét és kenik be ajkait gorszka majka esetén (egyfajta megbetegedés — megj. tölem, D. M.). Száj- és körömfájásban megbetegedett állat nyálával kenik be az egészséges állatok száját „így, ha elkapják a betegséget, hamarabb meggyógyulnak” (Mankova, J. *Nyál (állat)*, 927. sz. szócikk — In: *Enciklopédia...*, p. 385). Szemmel vert állat gyógyítására szintén használják a nyálát. Így például szemmel vert lóra való ráolvasáskor „a gazda meghinti a szemmel vertet (állatot — megj. tölem, D. M.) és megitatja olyan vízzel, amelyben azok, akikről feltételezi, hogy szemmel verték, megmosták a kezüket és a szemüket, és beleköptek”. Állat szemmel verését köpéssel lehet megelőzni is. „Ha idegen ember megy el a szép jószág mellett, és rácsodálkozik, azt mondja: „Janatema (kiátkozás) neked, ördög”, vagy köp, és „masallahot” mond, nehogy szemmel verje” (Bogdanova, Sz. *Szemmel verés (jószág)* 1012 sz. szócikk — In: *Enciklopédia...*, p. 417). „Kisgyermekes háznál vendégeskedők induláskor háromszor köpnek; ugyanígy tesznek azok is, akikről tudják, hogy „ismétlők” (vagyis miután az anyjuk elválasztotta őket, újra

szopni kezdtek — megj. tölem, D. M.).” (*Enciklopédia...*, p. 415).

5 — „ÁТОК МINT БÜNTЕТÉS egész közösség részéről is alkalmazható. Az egész falu „natemiá”-ját (anatema — megj. tölem, D. M.) kórákás felhalmozása vagy nyilvános leköpködés kíséri. Az ilyen rítus a megátkozott megbetegedéséhez és halálához vezet, egész nemzetségét érinti.” (Kaszabova-Dincseva, A.: *Mágia (betegségre és halálra)*, 532. sz. szócikk — In: *Enciklopédia...*, p. 230).

6 — А RONTÁS MEГЕЛÖZÉSÉNEK és gyógyításának hagyományos gyakorlatai közül soknál alkalmazzák a nyalást és a nyállal való törölgetést. „A ráolvasó rítus variánsában a ráolvasás idején a ráolvasó asszony a beteg homlokára köp, majd azt a hüvelykujjával szétkeni (...) letörli a homlokát (a szemmel vertnek — megj. tölem, D. M.) a ruhája általa leköpködött bal vagy jobb ujjával.” „A beteg gyermek anyja gyakran maga mond ráolvasást a gyermek fölé, megnyalja a homlokát, mint a tehenek, miközben alszik, és búzavirággal ékesíti fel.” A gyermekágyas anya maga védi gyermekét a rontástól olyképpen, hogy megtörli „a homlokát az inge ujjával és megnyalja a két szemöldöke közt, ezekkel a szavakkal: „Fekete tehen fekete borjat ellett. Maga ellette, maga nyalogatta, maga gyógyította” (Georgiev, M.: *Rontás*, 1011. sz. szócikk — In: *Enciklopédia...*, pp. 415–416).

следяване на конотациите на слюнката, плюнката и храчката при другите тюркски народи, както и при ислямските култури.

От разгледания жестови сбор – близване (наплюване) на палеца, протягане на ръката, изправяне на палеца, притискане и приплъзване по палеца на другия човек – близването като жест с определено знаково съдържание няма аналог в българската култура. Тук трябва да се спомене, че функционално и семантично различна е широко разпространената практика в традицията на предпазване от уроки, когато майката близва челото на детето си или го потрива с наплюнчен пръст.⁶ Вярно, физическата форма на жеста е близване, но тук функцията е различна – предпазване. В българската традиция няма друго подобно жестово действие с физическа форма близване, което да има сходна функция и семантика с разгледаната. Това предполага, че изследваният знаково натоварен жест може да бъде заемка от друга култура. Основание за това последно твърдение дава наблюдението, че обикновено зародилите се в недра на една култура явления или ранно заетите такива най-често имат много варианти и сродни появи и различни пластове на съответната култура, където те са сходни функции и семантики. Така наличието на много жестови прояви в една културна система със сходни функции и семантики говори за вътрешно развили се явления или ранни културни заемки, които са успели да се вместят в пластове на тази култура. Обратно, при единична проява и ограничено количество на жестовите варианти говорим за късни културни заемки и трудно навлизане в състава на съответната култура. Казано по друг начин, количеството на еднакви и сродни прояви, форми и варианти в състава на една култура е показател за това, дали съответното явление е зародено и се е развило в съответната система или е културна заемка.

Ако се погледне на жестовия сбор само от страна на неговата функция, може да се предположи, че става дума единствено за предназначението обзалагане. Това е истина само що се отнася до прилагане на жестовото действие в настоящето. Ако се погледне на същото поведение от историческа гледна точка, ще се види, че нещата не стоят точно така. През християнското средновековие жестът с вдигната дясна ръка и изпънати пръсти на дланта – палец, показалец и среден пръст (без да са наплюнчени) е знак за призоваване на Бога Отец за свидетел на нещо казано под клетва. От друга страна, в древните семитски култури вдигнатите и изпънати пръсти на ръката изпълняват функцията полагане на клетва, но едновременно с

6 — ПРИ МНОГО ОТ ТРАДИЦИОННИТЕ ПРАКТИКИ за предпазване и лекуване от уроки се прилага близването и разтриването с плюнка. „Във варианта на баялния обред по време на баенето баячката плюе по челото на болния и го разтрива с палеца си [...] потрива челото му (на урочасания – б. м., Д. М.) с наплюнчения от нея лъв или десен ръкав на дрехата си.“ „Майките на болните деца често сами произ-

насят баянки над тях, ближат ги по челцата като крави докато спят, и ги закичват с синя метличина.“ Майката родилка сама предпазва детето си от уроки, като го потрива „по челото с ръкава на ризата си и го лизва между веждите с гумите: Черна крава черно теле отелила. Сама го отелила, сама го олизала сама му лек дала“ (Георгиев, М. Упоку, речникова статия 1011. – В: *Енциклопедия...*, с. 415 – 416).

sonlő gesztuscselekvés a nyalás fizikai formájával, amelynek hasonló funkciója és szemantikája volna, mint az itt tárgyaltaknak. Ez utóbbi állításra alapot ad az a megfigyelés, hogy általában az egy kultúra méhéből született vagy korán átvett jelenségeknek sok variánsa és hasonló megnyilvánulása van az adott kultúra különböző rétegeiben, ahol hasonló a funkciójuk és szemantikájuk. Így sok, hasonló funkciókkal és szemantikával rendelkező gesztusmegnyilvánulás és forma egy adott kulturális rendszerben azt jelenti, hogy ezek belső fejlődésű jelenségek vagy korai kulturális átvételek, amelyeknek sikerült beleilleszkedniük a kultúra rétegeibe. És viszont, korlátozott számú gesztusvariáns egyedi megnyilvánulása esetén késői kulturális átvételről és az adott kultúra egészébe való nehéz beilleszkedésről beszélünk. Más szóval, az egyforma és hasonló gesztusmegnyilvánulások mennyisége, formái és variánsai egy kultúra egészében elárulják, hogy az adott jelenség ott született és fejlődött-e, az adott rendszerben, vagy kulturális átvétel.

Ha a gesztusegyüttest csupán annak **funkciója** oldaláról nézzük, feltételezhetjük, hogy rendeltetése kizárólag a fogadás. Ez csak a gesztuscselekvés jelenben való alkalmazását illetően igaz. Ha ugyanezt a viselkedést történeti nézőpontból vizsgáljuk, akkor azt látjuk, hogy a dolgok nem egészen így állnak. A keresztény középkorban a felemelt jobb kéz és a kinyújtott hüvelyk-, mutató- és középső ujj gesztusa (megköpködés nélkül) az Atyaisten tanúként idézésének gesztusa az eskü alatt kimondottakhoz. Másrészt a régi szemita kultúrákban a felemelt és kinyújtott ujjak az eskütétel funkcióját töltik be, egyúttal az áldását is. Az ókorban, valamint egyes ázsiai és más népek kultúrájában, beleértve a régi bolgárokat is, megtalálható a vérszerződés és testvérségfogadás rituális gyakorlata. Ebben az esetben a férfiak megvágják a kezüket (leggyakrabban a hüvelyk- vagy valamelyik másik ujjukat), ezután a véres részt odaszorítják a másik fél kezéhez.⁷ Ennél az esetenél a rítus egy szakrális/rituális cselekvés és egy alapvető testnedv – a vér – együttesét jelenti, amely lényegét tekintve hasonlít a kutatott gesztusegyütteshez – hüvelykujj, nyál részvételével.

Az eddig elmondottakból levonható az a következtetés, hogy a kultúra ősi rétegeiből ered a tárgyalt gesztusegyüttes következő két alapfunkciója: 1) rituális cselekvéssé vált szakrális/rituális gesztus, amellyel státust (szerződést, testvérséget) szankcionálnak; 2) gesztus, amelynek segítségével valamely istenséget tanúként idéznek, hogy megerősítse és bizonyítsa valamely mondott vagy tett dolog hitelességét. A második esetben az istenség (Atyaisten, Mohamed próféta, Jehova), akit a felemelt hüvelykujj testesít meg, az igazság garanciájának szerepét játssza. Az utóbbi tény miatt elfogadhatjuk, hogy a gesztusforma valószínű eredeti funkciója: a kinyújtott hüvelykujj valamely dolog hitelességének garantálása volt. Addig az időig, amikor az ember még tisztán érzékelte a kapcsolatot

7 — A BOLGÁR HAGYOMÁNYBAN alkalmaznak egy másik cselekvést is a testvérségfogadásnál, ezt is vér használatával. Ha az ember (gyermek) súlyos beteg, megkötözik a tűzhely láncával vagy egy vastag kötéllel, és lefektetik egy keresztúton. Az első arra járó ember kioldozza, és ezzel fogadott testvérré válnak. „Amikor odaér az

ember, kinyitja a láncot, és otthagyja a földön. A betegnek (gyermeknek, embernek – megj. tőlem, D. M.) inni ad egy csepp vért a jobb keze gyűrűs ujjából. A beteg kezét csókol neki, és így szól: „A fogadott testvérem vagy!“ (Todorova, I.: *Fogadott testvérség*, 746. sz. szócikk – In: *Enciklopédia...* p. 314)

това и на благославяне. В древността и традиционната култура на някои азиатски и други народи, включително древните българи, се среща ритуалната практика за сключване на кръвен договор и побратимяване. При този случай мъжете порязват ръката си (най-често палеца или друг пръст), след което притискат окървавения част до ръката на другия участник.⁷ При този случай ритуалът представлява съчетание на сакрално/обредно действие с участието на основната телесна течност – кръвта, което по своя същност е сходно с изследвания жестови сбор – палец с участието на слюнка.

От споменатото дотук може да се заключи, че от древните пластове на културата произлизат следните две основни функции на разглеждания жестови сбор: 1) сакрален / обреден жест, прераснал в ритуално действие, с което се санкционира статус (договор, побратимство); 2) жест, посредством който се призовава някое божество като свидетел, за да потвърди и докаже достоверността на нещо казано или сторено. Във втория случай божеството (Богът Отец, Пророкът Мохамед, Йехова), което е олицетворено от вдигнатия палец, изиграва ролята на гарант за истината. Поради последния факт може да се приеме, че вероятната първоначална функция на жестовата форма – изправен палец, е била именно гарантиране достоверността на нещо. До времето, когато човек все още ясно осъзнава връзката между палеца и божеството, може да се говори за употребата на този жест като сакрален и религиозен. От момента, когато тази връзка започне да се замъглява, изличава и се появи слюнката върху палеца, тогава започва да се говори за десакрализация, профанизация на жеста и навлизането му в ежедневната светска употреба. Вероятно през този втори период в колективното съзнание започва да преобладава предхристиянската представа, че докосването на чуждо човешко тяло с ръка има магическо въздействие. Представата се подсилва от наличието на слюнка, която е активен елемент в магическото действие. От тази позиция може да се приеме, че басирането представлява целенасочено магическо действие с очакван положителен резултат. Обаче в българската традиционна практика преди басирането винаги има изказване на различни мнения и спор по даден въпрос, едва след което се пристъпва към прилагане на жеста. Същият винаги е предхождан от словесни подкани от типа на „Ха, на бас!“ или „Ха, да се басираме!“ При басирането с ръка задължително се поставят условия, които загубилата спора страна трябва да изпълни. Това предполага друга насока на тълкуване същността и функцията на това действие в българската култура.

7 — В БЪЛГАРСКАТА ТРАДИЦИЯ се прилага друго действие за побратимяване, но пак с употребата на кръв. Когато човек (дете) е тежко болен, той се връзва с верига от огнището или с дебело въже и се поставя да легне на кръстопът. Първият случайно минал оттам човек го отвързва и с това му става побратим. „Когато гоиде човекът, отключва вери-

гата и я оставя там на земята. Той дава на болното (дете, човек – б. м., Д. М.) да глътне една капка кръв от безименния пръст на дясната си ръка. Болното му целува ръка и казва „Ти си ми побратим!“ (Того-рова, И. Побратимство, речникова статия 746. – В: Енциклопедия..., с. 314).

а hüvelykujj és az istenség között, beszélhetünk e gesztus szakrális és vallásos használatáról. Attól a pillanattól kezdve, amikor ez a kapcsolat kezd elhomályosulni, eltűnni, és megjelenik a nyál a hüvelykujjon, akkortól beszélhetünk a gesztus deszakralizációjáról, profanizációjáról és bekerüléséről a hétköznapi világi használat szférájába. Valószínűleg ebben a második periódusban kezd a kollektív tudatban túlsúlyra jutni az a kereszténység előtti elképzelés, hogy egy idegen emberi test kézzel való megérintésének mágikus hatása van. Az elképzelést erősíti a nyál jelenléte, amely aktív elem a mágikus cselekvésben. Ilyen okfejtéssel elfogadható, hogy a fogadás pozitív eredményt váró céltudatos mágikus cselekvés. A bolgár hagyományos gyakorlatban azonban a fogadást mindig megelőzi különböző vélemények kinyilvánítása és vita az adott kérdésről, csak ezután következik a gesztus alkalmazása. Ezt mindig megelőzi a „Na, fogadjunk!” vagy „Na, mibe fogadjunk!” felkiáltás. A kézzel való fogadásnál kötelezően valamilyen feltételt támasztanak, amelyet a vitában vesztes félnek teljesítenie kell. Ez a cselekvés mibenléte és funkciói értelmezése tekintetében egy másik szálát feltételez a bolgár kultúrában.

Kiderül, hogy e gesztusegyüttes **szemantikája** szintén nagyon bonyolult fejlődési utat jár be és a változások különböző szakaszain megy át a kultúrában. A XIX – XX. században a **motiváltság** szintjén a bolgár nép csupán mint fogadást magyarázza és értelmezi a gesztus jelentőségét. A **motiváció** szemantikai szintjét szemügyre véve kiderül, hogy az történelmi aspektusban jóval bonyolultabb és zavarosabb, mert közrejátszik benne szakrális, rituális, szertartási és vallási szemantika. A kutatásnak ebben a szakaszában, amikor kevés adat áll rendelkezésünkre, nehéz megjelölni, mely történelmi periódusokban következik be az átmenet egyik szemantikából a másikba.

Logikus a kérdés, hogyan és hol jelent meg a gesztus a bolgár kultúrában. Vajon e kultúra régi rétegeiből származik-e, vagy átvétel egy másiktól? Jelenleg az ezekre a kérdésekre adott lehetséges válaszok szintén sok problémát vetnek fel. Először is, a keresztény szemantikai rétegen kívül a bolgár kultúrában nincsenek adatok arra vonatkozólag, hogy a kéz hüvelykujjának valamiféle különös funkciója vagy szimbolikája lehet. Az egyetlen kivétel az említett gyógyító gyakorlat a rontás megelőzésére és gyógyítására, valamint a Malecsko Palecsko⁸ (tkp. Hüvelyk Matyi – a ford. megj.) jelenléte a népdalokban és mesékben, az utóbbi széles kulturális térségben vándorol. Ez azt feltételezi, hogy ebben a fizikai formájában a fogadás lehet kulturális átvétel.

Ha ebből a gondolatmenetből indulunk ki, a meghonosulás egyik lehetséges iránya a Nyugat-Európa felőli, a németek (szászok) katolikus közössége közvetítésével, akik a középkorban települtek le a nyugati bolgár vidékeken. De az is lehetséges, hogy az átvétel az Oszmán Birodalom határain át, iszlamizált arab kultúrából zajlott le. Az utóbbi feltételezést támasztja alá az a megfigyelés, hogy jelenleg a nyugat-európaiak kultúrájából hiányzik a hüvelykujjal való fogadás,⁹ míg az araboknál tömeges gyakorlat, hogy

8 — A NYUGATI BOLGÁR TERÜLETEKEN ez az elnevezés jelentheti a kéz kisujját is, hasonlóan a „malicse”,

„maleskata” nyelvi formákhoz (Bolgár hőseposz. Szer. Cv. Romanszka //SzбNU, 53, 1971, P. 840)

Оказва се, че **семантиката** на този жестови сбор е също така много сложна. Последната минава през различни етапи на развитие и промяна в културата. През XIX – XX. в. на ниво мотивировка българският народ обяснява и осмисля значението на жеста само като обзалагане. Ако се погледне семантичното ниво **мотивация**, ще се види, че в исторически план то е доста по-сложно и объркано, защото в него присъства сакрална, ритуална, обредна и религиозна семантика. На този етап на изследването, при наличните оскъдни данни, е трудно да се посочи през кои исторически периоди настъпва преминаване от една към друга семантика.

Логичен е въпросът как и къде се е появил жестът в българската култура? Дали той е произлязъл от старите пластове на тази култура или е заемка от друга? Понастоящем отговорите на тези въпроси също пораждат много проблеми. На първо място, извън християнския семантичен пласт в българската култура липсват сведения за това палецът на ръката да е натоварен с някаква особена функция или символика. Единствено изключение прави споменатата лечебна практика по предпазване и лекуване от уроки и наличието на персонажа Малечко Палечко⁸ в народните песни и приказки, където последният е мигриращ в широк културен ареал. В традиционната ни култура отсъстват други сходни действия и форми с пръстите на ръката, което поставя жеста в доста изолирано положение. Това предполага, че в тази си физическата форма басирането може да е културна заемка.

Ако се тръгне по тази линия на разсъждение, то една от вероятните посоки на неговото навлизане може да бъде от Западна Европа посредством католическата общност на немците (саксонците), които са заселени по западните български земи през Средновековието. Ала е възможно навлизането да е станало през пределите на Османската империя от ислямизираната арабска култура. В подкрепа на последното предположение стои наблюдението, че понастоящем в културата на западноевропейците отсъства басирането с палец⁹, докато при арабите е масова практиката след сключване на сделка участниците да плюят върху дланта на ръката си и силно да ударят (плеснат) тази на партньора. Същото това жестово поведение се среща като ежедневна практика в смесените българско-турски райони на страната, както и в чисто българските такива. Общоприетата функция и значение на споменатото жестово поведение е утвърждаване, „подписване“ чрез ритуален жест на направена търговска договорка. Така сключена, сделката не може да се развали. Ако това стане, то неизправната страна дължи обезщетение или даденото капаро не се връща. По своята същност това обаче е стереотипен светски, а не сакрален или религиозен жест. От казаното за функцията и същността на жеста в Арабския свят основателно може да се предположи, че сходното по физическа

8 – В ЗАПАДНИТЕ БЪЛГАРСКИ ТЕРИТОРИИ това наименование може да означава и малкия пръст на ръката, т.е. кумре, подобно на езиковите форми

„маличе“, „малешката“ (Български Юнашки епос. Поглед. на ЦВ. Романска. // СБНУ, 53, 1971, с. 840).

üzletkötés után a felek a tenyerükbe köpnek, majd erősen összeütik a partner tenyerével. Ugyanez a gesztusviselkedés megtalálható mind országunk bolgár–török vegyes lakosságú körzeteiben, mind a tiszta bolgárlakta területeken. Az említett gesztusviselkedés általánosan elfogadott funkciója és jelentése a megerősítés, a véghez vitt kereskedelmi megállapodás rituális hitelesítése gesztussal. Az így megkötött ügylet felbonthatatlan. Ha ez mégis megtörténik, a megszegő fél kártérítéssel tartozik vagy az adott előleget nem kapja vissza. Lényegében azonban ez sztereotip világi, nem pedig szakrális vagy vallásos gesztus. Abból, amit a gesztus funkciójáról és lényegéről mondtunk az arab világban, joggal feltételezhetjük, hogy a fizikai megnyilvánulásában hasonló fogadás a vitában részt vevők által kimondott állítások megerősítését és „dokumentálását” szolgálja. Tartalmát tekintve a hüvelykujj gesztusának funkciója a kimondott álláspontok hovatartozásának, a megkötött megállapodásnak, a veszítés esetére megállapított feltételeknek gesztus általi nyilvános hitelesítése, „aláírása”, „megpecsételése”. Ez alapot ad arra, hogy feltételezzük: a fogadás hüvelykujjal inkább Keletről, mint Nyugatról jött kulturális átvétel.

A lehetséges felhasználható tények sorában az utolsó helyen áll a gesztusforma **elnevezése: „fogadás”**. Ha átnézzük a szótárakat, azt látjuk, hogy a bolgár nyelvben használt „basz” („basza”, „bahsza”) szó az arab „bahsi”-ből ered, és a török „bahis”-on át kerül be a bolgár használatba. Ez valószínűleg a XIV. és a XIX. század között játszódott le. A bolgár nyelvben a vitás felek közti megállapodás feltételeinek rögzítésére használják még a szláv lexikális formákat is: *oblog, obzalagane, zalog, zalagane*. Ez utóbbi lexémák történelmi használata azt támasztja alá, hogy „a feltételek megbeszélésének” jelensége régóta jelen van a bolgár nép életében, és nem középkori kulturális átvétel. Újdonság azonban az arab nyelvi forma, a *kavul (kavil, kaul* stb. variánsokkal), amely a középkori törökön keresztül kerül be a bolgár használatba „szerződés, megegyezés, megállapodás” jelentéssel. A probléma megvilágításánál fontos az a körülmény, hogy a mindennapi bolgár gyakorlatban a kinyújtott hüvelykujj-megköpködés-csúsztatás gesztusegyüttest csak és kizárólag a „Na, fogadjunk!”, „Na, mibe fogadjunk!” frázisokkal együtt használják. Másrészt megemlíthetjük itt a gesztusforma fokozatos frazeologizálódásának folyamatát,¹⁰ amelynek során a gyakorlatban kezd teret nyerni csupán a „fogadok” frázis, anélkül, hogy a tárgyalt gesztusegyüttes kísérmé.

Végül elmondható, hogy a fogadás mint jelenség régi, hagyományos gyakorlat a bolgár nép kultúrájában. Valószínűleg a középkorban vett fel ez a gyakorlat új fizikai gesztusformát a megköpködött hüvelykujj használatával. Minden valószínűség szerint

9 – BŐ EGY ÉVTIZEDE a berlini Műszaki Egyetem szemiotikai tanszéke, élén Roland Pozner professzorral, elkészítette a berlini hétköznapi gesztusok lexikonját. A nonverbális kommunikációnak ebben a gyakorlati feldolgozásában a gesztusokat úgy tárgyalják, mint a szóbeli emberi viselkedés elválaszthatatlan részét. A szócikkek közül azért hiányzik a kéz hüvelykujjának itt tárgyalt gesztusa, mert nem ismert és nem elterjedt sem a német, sem más nyugat-európai kultúrában.

10 – A FRAZEOLÓGIZÁLÓDÁS FOLYAMATÁRÓL, vagyis a gesztus használatának a csupán a vele kapcsolatos vagy belőle származó frázisban való használathoz való átmenetről lásd **Madzsarov, Dzs.:** *A gesztus frazeologizmusá változása a „kezet csókolom” példáján bolgároknál és magyaroknál* – In: Hungarisztika Bulgáriában. Nyelv, történelem és irodalom. Összeállította és szerkesztette J. Najdenova. Szófia, B. Penev, 2004, p. 122 – 142.

проява басиране служи за потвърждаване и „документиране“ на изказани твърдения от участници в спор. По своето съдържание жестът с палец има функцията на публично удостоверяване принадлежността на изказани становища, на „подписване“, „подпечатване“, посредством жест, на направени договорености и поставени условия при облог. Това дава основание да се приеме, че басирането с палец е по-скоро културна заемка от Изтока, отколкото от Запада.

Последно в списъка на възможностите за използване факти стои наименованието на жестовата форма – „басиране“. Ако се погледне в речниците, ще се види, че употребяваната в българския език дума „Бас“ („басъ“, „бахсъ“) произлиза от арабската „bahsi“ и преминава през турската „bahis“, за да влезе в българска употреба. Това вероятно става през периода XIV – XIX в. В българския език за означаване сключването, договарянето на условия между спорещи страни освен тази дума се използват още и славянските лексикални форми – облог, обзалагане, залог, залагане. Историческата употреба на тези последни лексеми потвърждава, че явлението „договаряне на условие“ отдавна присъства в живота на българския народ и не е средновековна културна заемка. Новост е обаче арабската езикова форма – кавул (с варианти – кавил, каул и др.), която през средновековния турски навлиза в българска употреба и означава „договор, съгласие, споразумение“. При изясняване на проблема е важно обстоятелството, че в българската ежедневна практика жестовият сбор – изпънат палец – наплюване – приплъзване, се използва само и единствено с употреба на фразите „Ха, на бас!“, „Ха, да се басираме!“ и др. От друга страна, тук може да се спомене и процесът на постепенна фразеологизация на жестовата форма,¹⁰ при което в практиката започва да се използва само фразата „бас държа“, без тя да бъде придружавана от разгледания жестови сбор.

В заключение може да се каже, че обзалагането като явление е стара традиционна практика в културата на българския народ. Вероятно през Средновековието тази практика приема нова жестова физическа форма при използването на наплюнчен палец. По всяка вероятност изследваната жестова практика е културна заемка в българската традиция от ислямизирани тюрко-арабски култури. Основание за това твърдение дава функционалното и семантичното сходство на басирането с други жестови практики, които са широко разпространени в Близкия

9 — ПОВЕЧЕ ОТ ЕДНО ДЕСЕТИЛЕТИЕ Категрама по семиотика с ръководител проф. Роланд Познер при Техническият университет в Берлин подготвя „Лексикон на берлинските ежедневни жестове“. В това практически изследване на несловесното общуване жестовете се разглеждат като неделима част от речевото поведение на човека. От състава на речниковите статии отсъства разглежданият жест с палец на ръката поради факта, че той е неизвестен и не е разпространен, както в немската култура, така и в тази на другите западноевропейци.

10 — ПОВЕЧЕ ЗА ПРОЦЕСИТЕ НА ФРАЗЕОЛОГИЗАЦИЯ, т.е. преминаване от употреба на жест към употреба само на фраза, която е свързана или произхожда от него вж. **Магжаров, Дж.** *Промяна от жест във фразеологизъм по примера „целувам ви ръка“ при българи и унгарци.* – В: *Унгаристиката в България. Език, история и литература.* Състав. и ред. Й. Найденова. София, Б Пленев, 2004, с. 122 – 142.

a vizsgált gesztusgyakorlat kulturális átvétel a bolgár hagyományban az iszlamizált török-arab kultúrákból. Alapot ad erre az állításra a fogadás funkcionális és szemantikai hasonlósága más olyan gesztusgyakorlatokhoz, amelyek széles körben elterjedtek a Közel-Keleten és Afrika északi részén. Amikor bekerül és fejlődni kezd a bolgár kultúrában, a hüvelykujjal való fogadásnak ez a gesztusformája néhány olyan sajátossággal gazdagodik, amelyek kialakítják sajátos, bolgár jellegét. Először is, a kutatott gesztusegyüttes dimenzionális környezetéből hiányoznak a jel és jelképi töltetű elemek, amelyek egy meghatározott naptári, ciklikus vagy hétköznapi rituáléhoz kötnék. A gesztust bármikor alkalmazzák, a rituális cselekvésre oly jellemző feltételek nélkül. Ez a fogadás gesztusát a mindennapi cselekvések kategóriájába helyezi. Lényegét tekintve azonban nem profán, mert alkalmazása meghatározott feltételekhez kötött. Funkciója, szemantikája és használati módja szempontjából a hüvelykujjal való fogadást úgy határozhatjuk meg, mint rituális jellegű hétköznapi cselekvést.

Abból a tényből, hogy a vallási szférán kívül a bolgár kulturális hagyományban a kéz hüvelykujját nem tartják és értelmezik az Atyaisten vagy Allah megtestesülésének, az a következtetés vonható le, hogy a kutatott gesztust nem terheli vallási funkció és szemantika. Ez azt jelenti, hogy a hagyományos gyakorlatban a fogadás gesztusa nem vallási, hanem világi jellegű. A feltárt tények lehetővé teszik azt az általánosítást, hogy a XIX – XXI. században a bolgár kulturális gyakorlatban a hüvelykujjal való fogadás mindennapi világi gesztusként nyilvánul meg, amelynek rítus jellemzője van egy felmerült vita megoldásában, mind a keresztény, mind a muzulmán lakosság körében. A hüvelykujj gesztusának funkciója a kimondott állítások nyilvános hitelesítése, „dokumentálása“, és az állított feltételek rögzítése, amelyeknek teljesülniük kell a vita megoldása után.

Csikhelyi Lenke fordítása

IRODALOM

Шóциккек: fogadás, érintés, kavul, hüvelykujj, öt, köpés, köpet, testvérség, ujj, ujjak, kéz, nyál, rontás – ezek kerültek felhasználásra az alábbi kiadványokból:

1. Biderman, H.: *Jelképek szótára*. Szófia, Riva, 2003.
2. *Bolgár etimológiai szótár*. 2. köt. Szerk. V. I. Georgiev. Szófia, BAN, 1979.
3. Gerov, N.: *A bolgár nyelv szótára*. 1. köt. Szófia, 1975.
4. *Hiedelmek zsebenciklopédiája*. Szófia, Iztok-Zapad, 2009.
5. Kupar, Dzs.: *A hagyományos jelképek enciklopédiája*. Szófia, P. Beron, 1993.
6. *Az emberi test mitológiája. Antropológiai szótár*. Összeállító és tud. szerkesztő M. Georgiev. Szófia, M. Drinov, 2008.
7. Sevalie, Zs., Geerbrant: A. *Jelképek szótára*. 2. köt. Szófia, Petrikov, 1996.

изток и северните части на Африка. При своето навлизане и развитие в българската култура тази жестова форма на басиране с палец придобива някои особености, които оформят нейната различна, българска характеристика. На първо място, от измерението обкръжение на изследвания жестови сбор липсват символно натоварени елементи, които биха го свързали с определена календарна, циклична или житейска обредност. Жестът се прилага по всяко време при отсъствието на така характерните за обредно действие условности. Това поставя жеста на басирането в категорията на всекидневните действия. Ала по своята същност той не е профанен, защото е свързан с определени предпоставки при неговото прилагане. От позицията на своята функция, семантика и начин на употреба жестът на басирането с палец може да бъде определен като ежедневно действие, но с ритуален характер. Изложените факти позволяват да се обобща, че през XIX – XXI в. в българската културна практика басирането с палец се проявява като ежедневен светски жест, който има характеристиката на ритуал при решаване на възникнал спор, както при християнското, така и при мюсюлманското население. Функцията на жеста с палец е публично удостоверяване, „документиране“ на изказани твърдения и поставени условия, които трябва да бъдат изпълнени след решаване на спора.

ЛИТЕРАТУРА

Речниковите статии: бас, допир, кавул, палец, пет, плюене, плюнка, побратимство, пръст, пръсти, ръка, слюнка, уроки – са ползвани от следните издания:

1. Бидерман Х. *Речник на символите*. София, Рива, 2003.
2. *Български етимологичен речник*. Т. 2. Състав. В. И. Георгиев. София, БАН, 1979.
3. Геров, Н. *Речник на българския език*. Т. 1. София, 1975.
4. *Джобна енциклопедия на поверията*. София, Изток – Запад, 2009.
5. Купър, Дж. *Енциклопедия на традиционните символи*. София, П. Берон, 1993.
6. *Митология на човешкото тяло*. Антропологичен речник. Състав. И науч. ред. М. Георгиев. София, М. Дринов, 2008.
7. Шевалие, Ж., Геербрант, А. *Речник на символите*. Т. 2. София, Петриков, 1996.

СВЕТЛАНА СТОЙЧЕВА

Разказите на Дора Габе
и „звездните“ детски въпроси

SZVETLANA SZTOJCSEVA

Dora Gabe elbeszélései és
a „csillagfényű” gyermeki kérdések

ЗА ДОРА ГАБЕ КАЗВАМЕ, че е „родената поетеса за деца“, сътворила куп христоматийни стихотворения, но прозата ѝ за деца (и възрастни) като че ли остава в сянка. Опитът ѝ за поетическа психография на детето е повече от успешен – всеки малък читател може се познае в стихотворения като „Баба“, „Мъдър“, „Екскурзия“, „Горкия“ и куп още. Майстор е в откриването на детските алогизми, в обръщането на метафорите на възрастните, в наивното поетизиране на света. Същото опитва и с разказите си, но те учудващо имат по-различен успех. Поместени са в „Някога“ (1924), „Когато бях малка“ (1939), „Червено цвете“ (1946), „През нашите очички“ (1961). Преди да се опита да потърсим причините за това разминаване, нека обърнем внимание на нейното по-различно от предшествениците ѝ отношение към детето и писането за деца.

Може би наученото от Яворов (известно е, че той е редактирал първата ѝ стихосбирка за възрастни от началото на XX в.), особено що се отнася до обръщането на субекта навътре към дълбинното Аз, ѝ помага по-късно, в началото на 20-те години, когато започва да твори поезия за деца, да открие не просто гласа на детето (това успяват и Чичо Стоян, и Ран Босилек), а **„детската душа“** – нейното постижение в историята на българската литература за деца.

Понятието „детска душа“ не е литературоведски, а психологически конструкт. Ако вземем дихотомията „индивидуална душа“ – „народна душа“ (последното понятие е въведено от романтиците и дефинирано от немския психолог Вундт в началото на XX в.), „детската душа“ се доближава до „народната душа“. Словосъчетанието „народна душа“ влиза в речника още на първия български неоромантичен модернистичен кръг – „Мисъл“, но приляга не по-малко на езика на модернистите между двете световни войни, най-вече при опитите им да „онародят“ модернизма (движението „Родно изкуство“), да му придадат „българска душа“.

Разгръщайки творческия си талант в 20-те и 30-те години на XX в., Дора Габе усвоява същите културни доминанти, усети, вкусове на времето. С избора на „детската душа“ тя предлага своята духовна алтернатива за съвременния човек чрез ценностите, които носи детето: неподправеност, близост до естеството, душевна чистота, наивност, фина сетивност, вродена поетичност, духовна поделеност между небесното и земното (изреждането не е пълно). Гласът ѝ на детска поетеса веднага се откроява като особено оригинален, но най-важното – непресторен и адекватен на детското мислене и чувствителност. „Рецептата“ идва малко по-късно: „Трябва ... човек да умее да събуди детето в себе си – т.е. себе си.“¹ *Чрез душата на детето в нас можем да говорим на детето – като равен на равен.*¹

Непосредствеността на поетическото внушение у Дора Габе не отменя високата степен на осмисленост и даже твърде успешния опит да теоретизира сама

¹ — Габe, Д. *Детска душа и детска литература*. В: *Светът е тайна: поезия и проза*. С., изд. „Св. Климент Охридски“, 1994, с. 456. (първа публ. в

сн. „Изкуство и кривука“ *Изкуство и кривука*, I, 1938, 7, с. 364–368.)

DORA GABÉT ÚGY ISMERJÜK, mint „született gyermekversköltőt“, aki nagyon sok, szöveggyűjteményekbe illő gyermekverset írt, de gyermekeknek (és felnőtteknek) szóló prózája mintha árnyékban maradt volna. A gyermek költői lélekrajzára tett kísérlete több, mint sikeres – minden kis olvasó önmagára ismerhet az olyan versekben, mint a Nagyanyó, Bölcsesség, Kirándulás, Szegényke és még sok más költemény. A gyermeki álokoskodás felfedezésének, a felnőttmetaforák fejtetőre állításának, a világ naiv költészetté magasztosításának mestere. Ugyanezt kísérli meg elbeszéléseiben is, de – meglepő módon – más eredménnyel. A Hajdan (1924), Amikor kicsi voltam (1939), Piros virág (1946) és A mi kis szemünkkel (1961) című kötetben jelentek meg. Mielőtt megpróbálnánk megkeresni ennek az észrevétlenségnek okait, vegyük szemügyre, mennyire más az ő gyermekekhez és gyermekirodalomhoz való viszonyulása, mint elődeié.

Később, a 20-as évek elején, amikor elkezd gyermekverseket írni, különösen ami a szubjektum befelé, az Én mélysége felé fordítását illeti, abban, hogy ne csupán a gyermeki hangot fedezze fel (ez Sztojan Bácsinak és Ran Boszileknek is sikerült), hanem a **„gyermeki lelket“**, talán az segíti, amit Javorovról tanult el (ismeretes, hogy ő szerkesztette a költő első, felnőtteknek szóló verseskötetét a XX. század elején). Ez az ő vívmánya a bolgár gyermekirodalom történetében.

A „gyermeki lélek“ fogalma nem irodalomelméleti, hanem pszichológiai konstrukció. Ha az „egyéni lélek“–„néplélek“ dichotómiát nézzük (az utóbbit a romantikusok vezették be, és Wundt német pszichológus definiálta a XX. század elején), a „gyermeki lélek“ a „néplélekhez“ áll közel. A „néplélek“ szóösszetétel már az első bolgár neoromantikus modernista kör, a Gondolat szótárában is szerepel, és nem halványul a szerepe a két világháború közti modernisták nyelvezetében sem, leginkább arra irányuló kísérleteikben, hogy „népiesítsék“ a modernizmust (Hazai Művészet mozgalom), „bolgár lelkülettel“ lássák el.

A XX. század 20-as, 30-as éveiben, amikor alkotói tehetségét kibontakoztatja, Dora Gabe a kornak ugyanezen kulturális dominánsait, érzékeléseit, ízlését sajátítja el. A „gyermeki lélek“ választásával a saját lelki alternatíváját ajánlja a kor emberének, olyan értékeken keresztül, amelyeket a gyermek hordoz: természetesség, természetközelség, lelki tisztaság, naivitás, finom érzékenység, veleszületett költőiség, az égi és a földi közötti lelki megosztottság (a felsorolás nem teljes). A gyermekköltő azonnal különleges eredetiségű hangot üt meg, a legfontosabb azonban a mesterkéletlen és adekvát gyermeki gondolkodás és érzékenység. A „recept“ valamivel később következik: „Az embernek... tudnia kell felébreszteni a gyermeket önmagában – vagyis saját magát. A bennünk lakó gyermek lelkén keresztül úgy szólhatunk a gyermekhez, mint egyenlő az egyenlőhöz.”¹

A költői szólásmód közvetlensége Dora Gabénál nem helyettesíti a gondolati veretességet, éppenséggel hallatlanul sikeres kísérlet arra, hogy elméleti formába öntse alkotói leleményét, amit *A gyermeki lélek és a gyermekirodalom* című esszéjében valósít meg

¹ — Gabe, Dora: *Gyermelelélek és gyermekirodalom*. In: *A világ titok: költészet és próza*. Szt. Kliment Ohridszki

Kiadó, Szófia, 1994, p. 456. (első közlés a *Művészet és Kritika* c. folyóiratban, I. 1938, 7, pp. 364–368.)

творческото си откритие, осъществен в есето ѝ „Детска душа и детска литература“ (1938). То има истински манифестен характер и си струва тезите му да бъдат припомнени.

” Всяка детска душа се ражда отделно, затова е друга, различна. Тая новородена детска душа е прототип на оная личност, която трябва да израсне от нея – **самата тя е една мъничка загадена личност.**

Дошла от някакъв невидим за нас свят, нейната мисъл се стреми да се доближи до него, копнежът, предчувствието я тласкат нататък. **Детската мисъл лесно прониква в трансценденталното**, защото е близка още до него, тя смътно предчувства невидимата същност на нещата, но несъзнателно се стреми да ги разбере, да проникне във всичко, да се доближи до света, от който е дошла.

Ние, възрастните, които **отдавна сме се отдалечили от родината на душата си**, мъчно можем да следим детската мисъл и често нямаме отговор на детските въпроси. **Тук е детската трагедия**, неговата абсолютна самотност в сред възрастните...

Дошло от света на хармонията, детето е хармонично във всяко свое движение, грациозно във всички свои извивки – душата му е пълна с онова светло доверие, което влага най-първо в своите родители, после в Бога, после в живота.

Така – детето е човек и трябва да се гледа като на **равен, но друг**. Това различие не е по степен, а по **качество**.

Детето излиза от чувствата, живее чрез тях и чрез тях се оформява. Чрез тях гради основите на своя характер. (...) Чрез тях душата се разширява, тя мобилизира своите вътрешни сили и става годна за борба със злото в живота.

Още от първата стъпка в живота детската душа започва да се обвива с една кора, почва да се образува около нея една нова личност от подражание, от навици, от опит – и **тая нова личност почва да покрива вродената**. ...и колкото детето по се отдалечава от своята вродена личност, толкова човекът, който израства от нея, е по-чужд сам на себе си. Исус е искал да ни предпази с думите: „Бъдете като децата.“

(a Művészet és Kritika c. folyóiratban jelent meg először 1938-ban, és felolvasásra került a PEN-klubok kongresszusán Prágában). Igazi kiáltványjellege van, téziseit érdemes közkinccsé tenni.

” Minden gyermeki lélek külön-külön születik, ezért más, különbözik a többitől. Ez az újszülött gyermeki lélek annak a személyiségnek a prototípusa, amelynek ki kell nőnie belőle – **önmagában is egy felbukkanó aprócska személyiség.**

Egy előttünk láthatatlan világból érkezett, gondolatiságában megpróbál közelíteni hozzá, a sóvárgás, a sejtelen arra felé vonzza. **A gyermeki gondolat könnyen átlép a transzcendensbe**, mert még közel van hozzá, vaktában rátapint a dolgok rejtett lényegére, de öntudatlanul iparkodik meg is érteni őket, mindenben alámerül, szervesülne azzal a világgal, amelyből vétetett.

Mi, felnőttek, akik **már régen eltávolodtunk lelkünk hazájától**, nehezen tudjuk követni a gyermeki gondolatot, és gyakran nincs válaszuk a gyermeki kérdésekre. Ebben áll **a gyermek tragédiája, abszolút magányossága** a felnőttek között...

A gyermek, **aki a harmónia világából jött**, maga is harmonikus, minden kecses mozdulatában, minden rezdülésében – a lelke azzal a fénylő bizalommal van tele, amellyel kezdetben a szülei, azután Isten, majd az élet iránt viseltetik.

Így tehát – a gyermek ember, és úgy kell rá tekinteni, mint **egyenlőre, de másra**. Ez a különbség nem a mértékben, hanem a **minőségben** van.

A gyermek az érzésekből indul ki, általuk él és azok alakítják. Általuk építi jellemének alapjait. (...) Általuk tágu a lélek, mozgósítja belső erőit és válik alkalmassá a harcra a rosszal az életben.

A gyermeki lélek már az életben tett első lépésnél elkezdi kérget növeszteni maga köré, egy új személyiséget kiformálni utánzásból, szokásokból, tapasztalatból – és **ez az új személyiség mind jobban elfedi a vele születettet**. (...) és ahogyan a gyermek mind jobban eltávolodik eredendő személyiségétől, úgy idegenedik el a belőle formálódó ember mind jobban önmagától. Jézus ezekkel a szavakkal akart megóvni bennünket ettől: „Legyetek olyanok, mint a gyermek.”

Miképp a gyermek bázisa a felnőtt embernek, úgy a nép bázisa az emberiségnek, mert **a nép gyermek, és mint gyermek, alkotó**. (...) A nép alkotása gyermeki alkotás, mert kezdetlegességével és közvetlenségével megérinti az emberi szellemet, vagyis a gyermeki lélek bölcsőjét.

Както детето е база на възрастния човек, така народът е база на човечеството, защото **народът е дете и като детето той е творчески**. (...) Творчеството на народа е детско, защото в своята първичност и непосредственост докосва изворите на човешкия дух, т.е. люлката на детската душа.

Ако можем да схванем размерите на злото, което вършат ония, които трупат пазари от приспособена бездарна литература, бихме направили революция в литературата.²

Трябва да признаем оригиналността на опита на Дора Габе за метафизично приближаване към детската душа, което предопределя подхода ѝ към литературата за деца. Авторката маркира космическата (буквално) разлика между трансценденталния свят на детето и социалния свят на възрастните. В хода на социализацията си детето губи връзката си с Космоса, с „родината на душата си“. Единствената нишка (спомен) пазят т. нар. „трудни“ въпроси, обикновено зададени на майката. Можем да ги наречем онтологични: къде съм бил преди да се родя, какво е „никъде“, какво е „празното“, как се побират в небето звездите, колко е голям Дядо Господ... Не подминава и проблема за екзистенциалната самота на детето – тя особено проличава когато то не може да изговори (съответно да сподели) страховете и усещанията си пред най-близкия човек (за Дора Габе той неизменно е майката).

В сборника с разкази „**Някога**“ (1924) задачата, която си поставя писателката, изглежда твърде комплексна – почти като да пресече две литературни равнини – да изведе художествено особеностите на детската психика („детската душа“) от спомена за собственото си детство, прекарано в семейния чифлик в Добруджа; с други думи, да изведе „душата на детето“ от „индивидуалната душа“. Именно това предрешава кода на книгата: по-скоро модернистичен, отколкото детски. Детето наистина би могло да се припознае в народната душа, чийто най-близък израз за него е фолклорната приказка (така твърди авторката в цитираната нейна статия), но не и в нечия друга индивидуална детска душа – тя ще е друга, „чужда“ митология за него.

Трудната четивност на „Някога“ за детския читател не е неочаквана. Тя даже е „препоръчана“ до известна степен: книгата излиза оформена не като детска книжка (корицата е орнаментирана пестеливо, без какъвто и да е опит за привличане на детското око), като притурка на „Златорог“ – списанието с най-силно присъствие в българския културен живот между двете световни войни, прокарващо идеологията и естетиката на българския културен синтез („Родно изкуство“).

² — Габе, Д. цит. съч., с. 453–456. (погч. мое – С. С.)

Ha fel tudnánk érní ésszel annak a rossznak a méreteit, amit azok cselekszenek, akik elárasztják a piacot álirodalmi fércművekkel, forradalmat támasztanak az irodalomban.³

El kell ismernünk Dora Gabe kísérletének eredetiségét, amellyel metafizikusan közelíti meg a gyermeki lelket, és ez meghatározza a gyermekirodalomhoz való viszonyulását is. Dora Gabe a szó szoros értelmében kozmikus mértékű különbséget tesz a gyermek transzcendens világa és a felnőttek szociális világa között. Szocializációja során a gyermek elveszti kapcsolatát a Kozmosszal, „lelki hazájával“. Az egyetlen szálát (emléket) az úgynevezett „nehéz“ kérdések őrzik, amelyeket általában anyjának tesz fel, és amelyeket ontologikusként jellemezhetünk: hol voltam, mielőtt megszülettem; mi az a „sehol“; mi az, hogy „üres“; hogyan férnek el az égen a csillagok; mekkora a Jóisten... Egzisztenciális magányosságának kérdését is feszegeti a gyermek – különösen akkor, amikor nem tudja kifejezni félelmeit és érzéseit a hozzá legközelebbi lény előtt (ez még mindig az anya).

A **Hajdan** (1924) című elbeszélésgyűjteményben a feladat, amelyet Dora Gabe maga elé tűz, fölöttébb komplexnek látszik – szinte mintha két irodalmi sík metszete lenne – , a gyermeki pszichikum („gyermeklélek“) művészi sajátosságait saját gyermekkorai emlékeiből akarja levezetni, amelyet Dobrudzásában, a családi birtokon töltött; más szóval a „gyermek lelkét“ az „individuális lélekből“. Éppen ez határozza meg a könyv kódját: inkább modernista, mintsem gyermekkönyv. A gyermek valóban felismerhető lenne a néplélekben, amelynek legközelebbi kifejezése a népmese (ezt állítja idézett cikkében a szerző), de valaki másnak az individuális lelkében nem – az más, számára „idegen“ mitológia lesz.

A Hajdan nehezen olvasható a gyermekolvasó számára, és ez nem meglepő. Mi több, bizonyos fokig „irányított“ is: a külső megjelenése nem gyermekkönyvé (a borító szerényen díszített, kísérletet sem tesz arra, hogy vonzza a gyermek szemét), a Zlatorog, a két világháború közötti legjelentősebb bolgár kulturális folyóirat melléklete, amely a bolgár kulturális szintézis ideológiáját és esztétikáját képviseli (Hazai Művészet). Két mozzanat teljesen világos: a könyv megfelel a folyóirat kultúrpolitikájának és eleget tesz magas esztétikai követelményeinek. Ráadásul főszerkesztője, Vladimir Vaszilev közzéteszi a Hajdan recenzóját is,³ és olyan emblemikus megállapításokat tesz benne, amelyek ma sem hagyhatók figyelmen kívül.

A recenzio első mondatában felveti a problémát: „Egyesek nem tudják megérteni, mások úgy tesznek, mintha nem értenék: ezek az elbeszélések nekik szólnak-e vajon, vagy a kicsiknek. Valóban van valami, ami kétséget ébreszthet: hogy jön ahhoz Dora Gabe, hogy nekiüljön, és nekünk, felnőtteknek mesélje el ezeket a gyermekded dolgokat!“ Azután a kritikus rámutat, mi a különbség „aközt, amit mesél, és aközt, aki meséli“, és azt ajánlja, hogy

² — Gabe, D. op. cit. pp. 453–456. (Kiemelés tőlem – SZ. SZ.)

³ — Vaszilev, V. A Hajdan Dora Gabétól. – Zlatorog VI, 1925, 4, pp. 201–202.

Две неща са напълно ясни: книгата отговаря на културната политика на списанието и покрива високите му естетически критерии. Не само това, но главният му редактор Владимир Василев публикува и рецензия за „Някога“,² съдържаща емблематични характеристики, които не могат да бъдат подминати и днес.

Още в първото изречение от рецензията е поставен проблемът: „Някои не могат да разберат, а други се правят, че не разбират: тия разкази за тях ли са, или за малките. Има, наистина, нещо, което може да постави в недоумение: отде накъде Дора Габе е седнала да разправя тия детински работи на нас, възрастните!“ После критикът насочва към дистанцията между „онова, което се разправя, и онзи, който го разправя“ и препоръчва преместването на акцента на внимание от случките сами по себе си към начина, по който са разказани: „Опитайте да ги преразкажете другиму – нищо: най-обикновени работи на детинството. (...) Това са малки психологически етюди в поетическа форма, един оригинален и прелестен жанр, с който Дора Габе първа свързва името си.“ Отречената фабула за сметка на богатия сюжет е действително важен възприемателски ориентир – точно обратно на приказката, изградена върху ярка целенасочена фабула, водеща детското внимание като магнит.

Не можем да се съмняваме, че тези разкази, изцяло базирани на детското възприятие, не са по възприятийните възможности на детето. Според Владимир Василев Дора Габе ни въвежда в света на детето „...без да иска да станем деца, и ни прави деца, без да забравим, че сме големи. Защото се връща към детството с духовния склад на възрастния. В тая емоционална ретроспекция, в интересната вътрешна постройка е тайната на тая книга и прелестта ѝ.“ „Вътрешната постройка“, както критикът нарича художествената структура, съответства на детската наблюдателност: „пружинно лека, фрагментарна, най-бърза смяна на разнородни зрителни възприятия и размисли за нещата. Често тия неща намират изненадно-оригинални обяснения...“ И още по-картинно казано: „...окото каца като пеперуда от предмет на предмет.“ Очевидно от гледна точка на структурата разказите напомнят (или могат да бъдат разглеждани като) „асоциативна проза“ – еднакво отговаряща на едно силно поетично, модернистично и на едно наивно митологично отнасяне към света.

Виждането на света през детския поглед е начинът на Дора Габе да го „острани“ (по термина „остранение“ на Шкловски), да го представи като за първи път видян и почувстван. Редакторът на „Златорог“ е истински очарован от способността на разказите „...да ни отнесат от нас, от онова, което сме сега, да ни направят света и нещата отново непознати – тъй интересни, каквито са били когато първи път ги виждаме.“ „Когато първи път ги виждаме“ означава пред очите ни, в непосредственото им ставане – с други думи, „Някога“ се случва „сега“ (подчертано от употребата на сегашното глаголно време). Това, което строи художественото

2 – Василев, Вл. „Някога“ от Дора Габе. – Златорог, VI, 1925, 4, с. 201-202.

helyezzük át figyelmünk súlypontját a történetekről arra a módra, ahogyan elbeszéli őket: „*Próbálják meg valaki másnak elmesélni ezeket – az eredmény nulla: a gyermekkor leghétköznapiabb dolgai. (...) Kis lélektani etűdök ezek, költői formában, egy eredeti és pompás műfaj, amellyel Dora Gabe elsőként köti össze nevét.*” A meseszöveg elvetése a gazdag kifejezőmód javára valóban fontos befogadói tájékozódási pont – pontosan az ellentéte a mesének, amely eleven, célratörő meseszövegen alapul, és mágnesként láncolja magához a gyermek figyelmét. Vladimir Vaszilev szerint Dora Gabe bevezet bennünket a gyermek világába, „...anélkül, hogy azt akarná, váljunk gyermekké, és gyermekké tesz bennünket, anélkül, hogy elfelejtenénk, felnőttek vagyunk. Mert a felnőtt szellemi muníciójával tér vissza a gyermekkorhoz. Ebben az emocionális visszaidézésben, az érdekes belső felépítésben van e könyv titka és pompája.” A „belső felépítés”, ahogyan a kritikus nevezi a művészi struktúrát, megfelel a gyermeki élelátásnak: „...rugalmasan könnyed, fragmentális, a különmemű nézői benyomásokat és megfontolásokat villámgyorsan váltó művelet. Ezek az elemek gyakran meglepően eredeti magyarázatot kapnak...” És még képletesebben szólva: „...a szem, akár egy pillangó, tárgyról tárgyra röppen”. Természetesen a struktúra szempontjából az elbeszélések az „asszociatív prózára” emlékeztetnek (vagy akként tárgyalhatók) – amely egyformán megfelel egy erősen költői, modernisztikus és egy naiv mitologikus világszemléletnek.

A gyermeki világszemlélet az a mód, amellyel Dora Gabe „elidegenít” (Sklovszkij ‘osztranenije’ terminusa szerint) mozzanatok, hogy először látottként és átérzettként mutassa be őket. A Zlatorog szerkesztőjét valósággal lenyűgözte az elbeszéléseknek az a képessége, „hogyan eltávolítsanak bennünket önmagunktól, attól, amik most vagyunk, hogy újra ismeretlenné tegyék számunkra a világot és a dolgokat – oly érdekessé, amilyenek akkor voltak, amikor először láttuk meg őket...” „Először látni őket” annyit tesz, hogy „a szemünk láttára”, vagyis közvetlen történésük pillanatában, vagyis a „hajdan” valójában „most” történik (előnyben részesítendő a jelen igeidő). Az, amit ez az eljárás kiépít, egy erősen mitologizált világ, amelynek demiurgosza maga a visszaemlékezőben „felébresztett” gyermek. Felébred a hangja is – az elbeszélést a kis hősnő vezeti, első személyben, nőnemben.

Mint minden mitologikus világnak, ennek is megvan az őseredete (kiindulópontja): „*És amikor még nem születtem meg, akkor hol voltam?*” (az első elbeszélés: Mielőtt megszületném). Az őseredet emlékét az anya meséli el. A választott forma a mese-álom, és a szerző egyedül itt használ elbeszélő igemódot. Minthogy ismerjük életrajzát, feltételekkel ugyan, de felismerhetjük a Gabe család áttelepülésének történetét Oroszországból a bolgár Dobrudzsába, de mesévé szépítve és esztétizálva, ‘otthon – út – új otthon’ konstrukcióra építve (elégé archetipikus szimbolika). A hosszú utazás hangsúlya az Ígéret Földje, az Otthon keresésére helyeződik. Az út expresszív és dekoratívan stilizált képei sokszor váltják egymást, mígnem végre megjelenik az aprócska házikó, új gazdáira várva. Elbeszélésében az anya egészen az emberiség őseredetéig visszaforgatja a filmszalagot: Ádám és Éva kiűzetéséig – mintha az egyik mitológiát a másikba akarná beleírni.

Innen kezdődik a gyermeki mitologikus világ születése: az ürességet kívánja ki-

„сега“, е един силно митологизиран свят, чийто демиург е самото „пробудено“ дете у спомнящия си. Пробуден е и гласът му – повествованието се води от името на малката героиня в първо лице, женски род.

Като всеки митологичен свят, и този има своето предначало (завръзка): „Ами като не бях родена, де бях?“ (първият разказ „Преди да се родим“). Спомена за предначалото разказва майката. Избраната форма е на приказката – сън (наклонението единствено тук е преизказно). Като познаваме биографията на авторката, въпреки условността, все пак можем да познаем историята за преселението на семейство Габе от Русия в българска Добруджа, но оприказана и естетизирана, построена върху конструкцията дом – път – нов дом (доволно архетипна символика). Акцентът е на дългото пътуване в търсене на Обетованата земя на Дома. Експресивните и декоративно стилизирани картини на пътя много пъти се сменят, докато се появи малката къщичка, чакаща новите си стопани. В разказа си майката връща лентата чак до предначалото на човечеството: до изгонването на Адам и Ева – сякаш за да впише едната в другата митология.

Оттук нататък започва раждането на детския митологичен свят: като запълване на празнота („празното“ е една от основните категории на митичния детски свят тук), като населяване на страшния „чужд“ свят с „наши“ и „добри“ неща. „Строящият“ поглед в тези разкази се движи не само в хоризонтала, но като че ли по-често във вертикала – тази посока подчертава непрекъснатата връзка на детето с „горе“, с небето и звездите (метафизичната теория/вярване на авторката за родината на детската душа), но така също и с хтоничното „долу“ (страхът от дяволи, караканджули и пр. демонични същества, попит през фолклора). Очертават се класическите митологични оси: „вън“ – „вътре“; „горе“ – „долу“; „познато“ – „непознато“; „дом“ – „гора“.

Има няколко „екрана“ и няколко „прожектора“, чрез които почти кинематографично се разгръщат сюжетите на детския спомен в тази книга: на първо място дълбокото добруджанско нощно небе („същото“ от стихотворението „Обич“), едрите звезди, които чертаят пътища и знаци „горе“, привличат и провокират въпроси (детската космогония); мощният „прожектор“ на луната; „тъмното“ (на екрана му се появяват едни от най-интересните картини, ще обърнем специално внимание); пламъците на горящия в огнището или на полето огън. Всичко, което попадне в обсега на някой от тези „прожектори“, се променя до неузнаваемост: на пример в обсега на огнището: „Сянката на мама порасна и от стената се проточи до сред потона. Триножното столче до нея изглежда като черно животно, изправено срещу огнището.“ („Преди да се родим“); месецът: „Месецът заплита в мрежа от коприна двамата. Те стават бели и високи, а ръцете им се проточват.“ („Преди да се родим“); Под сърпа на червената луна се появяват буквално фигури от рязана хартия: „По гърба на хълма върви черна кола, кара я чер човек и отзад върви черно куче. Те са изрязани върху небето и са много големи.“ („Тъмното“)

тълteni (аз „üres“ itt a mitikus gyermekvilág egyik alapvető kategóriája), a félelmetes „idegen“ világot a „saját“, „jó“ dolgokkal benépesíteni. A gyermeki pillantás ezekben az elbeszélésekben nemcsak horizontálisan mozog, hanem mintha gyakrabban (vagy mélyebb benyomást keltve) indulna el függőlegesen – így rajzolódik ki az állandó kapcsolat a „fönt”-tel – az éggel és a csillagokkal (a szerző metafizikus elmélet/hiedelme arról, honnan jött a gyermek), de ugyanúgy a chtonikus „lent”-tel is (félelem az ördögöktől, karakondzsuloktól és más démoni lényektől, folklórral átítatva). Ha még világosabban kell fogalmaznunk, a világ a klasszikus „kint”–„bent”; „fent”–„lent”; „ismerős”–„ismeretlen”; „otthon”–„vadon” tengely alapján épül fel.

Van néhány „képernyő” és néhány „vetítő”, amelyek segítségével szinte mozszerűen bontakoznak ki a gyermeki emlék szüzséi ebben a könyvben: elsősorban a mélységes dobudzsai éjszakai égbolt („ugyanaz”, mint a Szeretet című versben), a hatalmas csillagok, amelyek az utakat jelzik odafönt, kérdéseket vonzanak és tesznek föl (a gyermeki kozmogónia elmaradhatatlan része); a hold hatalmas „vetítője”; a „sötétség” (képernyőjén a legérdekesebb képek jelennek meg, külön foglalkozunk vele); a tűzhelyben vagy a mézőn lobogó tűz lángjai. Minden, ami az említett „vetítők” hatósugarába kerül, a felismerhetetlenségig megváltozik: például a tűzhely hatósugarában: „Anyuka árnyéka megnőtt, és a falról felnyúlt a mennyezet közepéig. A háromlábú kisszék mellette olyan volt, mintha egy állat ágaskodna a tűzzel szemben.” (Mielőtt megszületnénk); a hold: „A hold selyemháloba fonja kettőjüket. Fehérek és magasak lesznek, a kezük megnyúlik.” (Mielőtt megszületnénk); a vörös hold sarlója alatt szó szerint kivágott papírfigurák jelennek meg: „A domb hátán fekete kocsy megy, fekete ember hajtja, mögötte fekete kutya ballag. Kirajzolódnak az égen, és nagyon nagyok.” (A sötétség).

Az utolsó példa a könyv poétikájának egy újabb sajátosságát illusztrálja: azt az érzést, hogy először kép és hang formájában bontakozik ki, és csak utoljára verbális képként – teljes „szecessziós” stílusú dekoratív képek „kollázsai” ezek, bolgár elemekkel. Az ábrázolóképeség határozottan felülmúlja a dialógusokat, amelyek között az anyával folytatott párbeszéd dominálnak. A gyermeki tudatban sokkal több kép és hang zsúfolódik össze, mint „magyarázat” és szó, még maga a szó sem fogalmat jelöl, hanem tárgyat, hasonlatot (Magány). A változó ezekben a könyvekben nem annyira a történet menete, mint inkább a „színpadkép” (mint a Sötétségben), a napjás változásai vagy a gyermek „föld közeli” nézőpontjával együtt („Leereszkedünk a völgybe. Az ég eltűnik, a mező fölemelkedett és eltakarja – a fejünk fölött maradt. Odafönn sorakoznak a fűszálak. Szárak látszanak, levelek, és a levelek apró fogacsái. Olyan nagyok, mint a fák, a virágok meg akkorák, mint a házunk. – A galagonyabokroknál) Az est leszálltát úgy mutatja be, mint egy igazi színpadi jelenetet: „Amikor megjelent a vörös hold, és félig kibukkant a domb mögül, minden más domb fölemelte a fejét, és meghajolt, egészen az égiig. A galagonyák még jobban kifehéredtek, a nagy erdő mögójük menekült. Elfeketedett, és elbújt messze, messze a sötétben.” (A galagonyabokroknál)

Az exponált gyermeki félelmek szempontjából ebben a könyvben a mitologikus

Последният пример илюстрира още една особеност от поетиката на „Някога“: усещането, че „в началото“ са картината и звукът, и после идва словото, за да ги предаде; или че вербалните картини са предшествани от изображения и звуци, които предопределят и техния характер – така можем да открием словесно „колажирани“ цели декоративни картини в стил „сецесион“ с български елементи. Изобразителността (видяното) решително надвишава диалозите и монолозите (казаното). Съзнанието на детето е препълнено с много повече картини и звуци отколкото с обяснения и думи (дори самата дума все още не е понятие за него, а предметна, оприличена – образът на думата-ангелче в „Самота“). Не случките са богатството на тази книга, а „декорите“: те са това, което най-често се променя в нея (и има способността да променя, както в „Тъмното“) ведно със слънчевия кръговрат. Залезът и настъпването на нощта „предлагат“ най-магичните преобразения на света тук. Настъпването на нощта е представено като истински спектакъл: *„Когато се подаде червеният месец и излезе наполовина зад хълма, всичките други хълмове си дигнаха главите и се изгърбиха чак до небето. Глогините побеляха още повече, а зад тях избяга голямата гора. Тя почерня и се скри далеч, далеч в тъмното.“* („При глогинените храсти“)

От гледна точка на експонираните детски страхове в тази книга митологичният свят, който гради Дора Габе, твърде напомня на първичните митове, за които се твърди (Уилям Ейбръхъм), че са породени от шока на човека от заобикалящата го враждебна природа. Сънищата и кошмарите се явяват първите митове, чрез които той преодолява този огромен стрес, на който е подложен, преди да е „овладял“ природата (съответно страховете си). Фантастичните страшни същества, които се появяват в съня, са вече митологизирано преживяване на природата. Митичният свят на спомена в „Някога“ също често се изгражда като амалгама на действителността, съня и виденията кошмари, които детето смесва при висока температура. Ето защо най-често споменът активира „илузиите“, родени при наблюдението на нощната природа (още една причина тази „вечерна“ и даже „нощна“ книга да бъде трудно „броима“ за детска).

„Тъмното“ е особено средоточие на детските страхове, мощен стимул за митотворческата детска фантазия (не само в „Някога“). Но тук тази категория е особено присъстваща: един от най-натрапващите се олицетворени абстрактни образи в разказите: *„Ти тъмното какво го мислиш – празно ли е? (...) Натъпкано е с разни живи и умрели неща! (...) Хиляди ръце има!...“* („Очакване“); *„Пътят се не вижда, защото тъмното пълзи по него и нивите не го пущат.“* („Вечер“); *„Тая вечер тъмното е бяло, защото все вали сняг.“* („Вълкът“); *„Когато стрина Василица разправя приказки, тъмното се събира около нас и тогава нищо не се вижда.“* („Тъмното“); *„Ами знаеш ли, че в тъмното, както вървиш, земята изведнъж се свършва и падаш с глава надолу...“* („Очакване“); *„Зная, че мама ще влезе и все пак ми е страшно; нали влиза отвън от тъмното! А нали е друга като влиза! И по-висока и очите ѝ са по-големи и*

вълг, amelyet Dora Gabe épít, igencsak hasonlít az ősmítoszokra, amelyekről azt állítják (William Abraham), hogy abból a sokból születtek, amelyet az őt körülvevő ellenséges természet okozott az embernek. Az álmok és rémlátomások az első mítoszok, amelyek segítségével felülkerekedik azon a hatalmas, nyomasztó stresszen, amelynek ki van téve, mielőtt „úrrá lenne“ a természet (ennek megfelelően a félelmek is). A fantasztikus, ijesztő lények, amelyek az álomban megjelennek, már mitologizált természetelmények. Az emlék mitikus világa a Hajdanban szintén a valóság, az álom és a gyermekkori magas láz okozta rémlátomások elegyeként épül fel. Éppen ezért az emlék leggyakrabban azokat az „illúziókat“ aktivizálja, amelyek az éjszakai természet megfigyelésekor születnek (egyfelől több ok arra, hogy ez az „esti“, sőt „éjszakai“ olvasmány ne gyermekeknek szóljon).

A Sötétség különös fókuszpontja a gyermeki félelmeknek, erős ösztönzője a mítoszalkotó gyermeki fantáziának (nem csak a Hajdanban). De itt ez a kategória fokozottan jelen van: egyike a legszembetűnőbb megismerésített absztrakt képeknek az elbeszélésekben: *„Te azt hiszed, hogy a sötétség üres? (...) Tömve van különböző élő és halott dolgokkal! (...) Ezer keze van!... (Várakozás); „Az út nem kivehető, mert rákúszott a sötétség, és a szántóföldek nem eresztik“ (Este – Iván Andrea fordítása); „Ma este a sötétség fehér, mert még mindig esik a hó.“ (A farkas); „Amikor Vaszilica néni mesél, körénk gyűlik a sötétség, és akkor semmit sem látni.“ (Sötétség); „És azt tudod-e, hogy a sötétben, ahogy járkálsz, a föld egyszer csak véget ér, és lezuhansz, fejjel előre...“ (Várakozás); „Tudom, hogy anyuka bejön, és mégis rettegek; hiszen kintről jön, a sötétből! És olyan más, amikor bejön! Magasabb is, a szeme is nagyobb, és a hangja félelmetes...“ (Várakozás) – figyelemre méltó, hogy a „sötétség“ még az anya szakralizált figuráját is képes megváltoztatni.*

Ráadásul a „sötétség“ ebben a könyvben nincs egymagában: asszociatív kapcsolatba kerül más absztrakt fogalmakkal, mint Sötétség (nagybetűvel), Gonosz, Várakozás, Magány – valamennyi egy-egy elbeszélés címét adja. Locusai is vannak a rémszítőnek, amelynek színe természetesen fekete – *„a fekete erdő, amely a szemhatáron látszik az ablakunkból, amelyben farkasok vannak és mindig nedves a föld, és ahol meggyilkolt embert találtak“* (A galagonyabokrok nál). Bármilyen lehet a félelem tárgya: *„a nagy fekete virág, mint egy kiterjesztett szárnyú fekete madár“*, a szörnyetegek és a bolond nő csontos ujjainak elképzelt érintései, akik a gyerekeket kergetik, amikor hazafelé mennek alkonyatkor az erdőn át (A galagonyabokrok nál) – itt a rémségesnek a kézzelfogható képével van dolgunk; még a tűzvész is lehet Rémséges ünnep, ha nem helyesen fejtjük meg.

És mégis, a gyermek Dora Gabe – hasonlóan az ősemberhez, nem úgy, mint a modern ember – elboldogul a félelmével. Vegyük szemügyre az ördögök egyik részletét, amelynek az elbeszélések egyetlen kritikus sem kegyelmezett:

„ ... Azt akarom, hogy anyuka visszajöjjön... Az ág meglendült, átment a másik ablakhoz, és visszajött (...) Egyedül van az ág az égen, fa nélkül.
Mennyi hab jön ki a fatuskóból! Feldagad. Most két hangon énekel. Hohó! A tuskóból még egy hang jött ki, és a másiktól is még egy. Odanézz, hogy énekelnek!

гласът ѝ страшен...“ („Очакване“) – за отбелязване е, че „тъмното“ може да промени дори сакрализираната фигура на майката.

Освен това „Тъмното“ в тази книга не е само: то встъпва в асоциативна връзка с други присъстващи абстрактни понятия, като „Лошото“, „Очакване“, „Самота“ – всички изведени в заглавия на отделни разкази. Има и локуси на страшното, от които „най-страшният“ е „черната гора, дето се вижда на кръгзора от нашия прозорец, дето имало вълци и земята била все мокра, и дето намерили убит човек!“ („При глогинените храсти“). Образ на страха може да стане всичко, разбира се, претърпявайки метаморфоза: черният облак с глава и ръце, а на едната му ръка „се точат пръсти“ – „Нас показва!“, „голямото черно цвете, като разперена черна птица“ („При глогинените храсти“). Страхното може да роди и такъв „тактилен“ образ, като въображаемите докосвания от костеливите пръсти на чудовищата и на лудата, които „гонят“ децата при завръщането им от гората – отново когато слънцето залязва и започва да се свечерява („При глогинените храсти“). Понякога може да се окаже плод на неразчетени правилно социални и културни знаци („Страшният празник“, „Дяволите“).

И все пак детето на Дора Габе, подобно на първичния човек и за разлика от модерния човек, успява да се справи със страховете си. Нека обърнем внимание на един откъс от „Дяволите“, който не е оставил никой литературен критик на тези разкази равнодушен:

„...Искам мама да се върне... Клонът се залюля, отиде до другия прозорец и се върна (...) Самичък си стои клонът на небето, без дърво.
Колко пяна излиза от главнята! Шупти. Сега пее на два гласа. Охо! От главнята излезе още един глас, и от другата още един. Виж ги ти как се разпели!
Ами това, дето избумтя, откъде е?
Искам мама да се върне!
Откъде изляха кучетата! Не искам гласовете да идват наблизо! На кого лаят кучетата? Защо има толкова много гласове – пищят!
Боже, каква глава мина! Само глава! Още една мина. Какви са те?
Мама да се върне!!
Две страшни очи на прозореца!
Чорлава коса!
Рога и клъвка!
Езици се плезят!
Разпериха се черни пръсти!
Онова бумти зад вратата!
Натиска!...
Ох, шията ми – прозорецът се върти – тъмно...
Това е мама, а това е нашият прозорец. Това е сливата (...) още си затварям

Hát ez meg, ami puffogni kezdett, honnan jön?
Azt akarom, hogy anyuka visszajöjjön!
Merről ugatnak a kutyák? Nem akarom, hogy közel jöjjön a hangjuk! Kit ugatnak a kutyák? Miért van olyan sok hang – vonítanak!
Istenem, micsoda fej ment el odakinn! Csak fej! Még egy elment. Mifélek lehetnek?
Anyuka jöjjön haza!!
Két rettentő szem az ablakban!
Gubancos haj!
Szarvak és csőr!
Nyelvek öltögetik magukat!
Fekete ujjak merednek mindenfelé!
A puffogás már az ajtó mögött van!
Benyit!...
Jaj, a nyakam – az ablak forog – sötét van...
Anyuka az, ez meg a mi ablakunk. Ez a szilvafa (...) még csukva a szemem – a szilvafa megfeketedik, az ablak összehúzódik és eltűnik a sötétben. Hideg csepp indul a nyakamon lefelé. Anyuka nedves kendőt tesz a homlokomra.

Mintha Javorov lidércnyomása érintene meg bennünket, átemelve a gyermeki érzékenységre és fantáziába. De ez nem Javorov rabul ejtő, végtelen éjszakája, nem is az ő „éjközépi“ ablaka. A szituáció itt a következő: az anya egyedül hagyta a gyermeket, hogy várjon rá, de idegen szobában, idegen helyen. Az, hogy a szobában semmi sem ismerős, természetes. Üresnek tűnik (nem azért, mert nincsenek benne holmik, hanem mert idegenek, nem otthoniak), ám közben tele van hangokkal: a fatuskók a tűzőn két hangon énekelnek: „vékonyan” és „reszketegen” (azzal, hogy a hangok tárgyiasított fenyegetések, A farkas c. elbeszélésben is találkozunk: „elnyújtott hang kanyargott, bejött a szobába, át a ruháimon, és belém csípett”). Az ész módszeresen kezdi összehasonlítani az „idegen” helyet a „saját” otthonnal (a gyermek meghitt nézőpontja): kezdve a benti tárgyakkal (poharakkal és tányérok), egészen a kinti verebekig, fecskefiókákig, szarkákig, az éjig, egészen a napig („A mi napunk szebb.”) – a gyermek mitikus világának összes részletéig. Minél tovább késlekedik az anya (természetesen a várakozás ideje teljesen szubjektív mérték), annál inkább életre kel a gyermek által összehasonlítással teremtett idegen világ, és annál félelmetesebbé válik. A várakozás tárgyának – az anyának – a felidézése „méri ki” (darabolja fel, fragmentálja) az elbeszélést is. Pontosan a refrén („Azt akarom, hogy anyuka visszajöjjön...”) megjelenése után (a várakozás „órájának” mutatói körbejárnak) következik az idézett expresszionisztikusan hangzó részlet. Dora Gabe itt egy további érdekes pszichológiai mozzanatot is alkalmazott: mielőtt a valóságban megjelenne a várakozás tárgya, előbb a rá várakozó tudatában jelenik meg („Anyuka az...”). Csak ezután „materializálódik” az anya keze által az ébren alvó gyermek homlokára helyezett nedves

очите – сливата става черна, прозорецът се свива и потъва в тъмното. Студена канка се проточи по шията ми. Мама ми сложи мокра кърпа на челото.

Сякаш ни лъхва Яворовият кошмар, пренесен в детската чувствителност и фантазия. Но това не е Яворовата обсебваща безкрайна нощ, нито „среднощният“ му прозорец. Ситуацията тук е следната: майката е оставила детето да я почака, но в чужда стая, на чуждо място. Това, че нищо в стаята не е познато, е естествено. Тя му се струва празна (не защото няма вещи, а защото са непознати, не домашни), в същото време е изпълнена от звуци: главните в огнището пеят на два гласа: „тънък“ и „треперлив“ (това, че звуците са опредметени заплахи, срещаме и в разказа „Вълкът“: „проточен глас се изви, влезе в стаята, мина през дрехите ми и ме защипа.“). Умът започва постъпателно сравняване на „чуждото“ място със „своя“ дом (детската уютна гледна точка): като започва от предметите вътре (различните чаши и чинии), до врабчетата вън, ластовичетата, свраките, небето, даже слънцето („Нашето слънце е по-хубаво.“) – все детайли от митичния свят на детето. Колкото по-дълго мама се забавя (естествено, времето на очакването е напълно субективна величина), толкова чуждият свят, сътворен на принципа на сравняването от самото дете, оживява повече и повече и изглежда все по-страховит. Припомнянето на обекта на очакване – мама – „отмерва“ (накъсва, фрагментира) и повествованието. Именно след появата на рефрена „Искам мама да се върне...“ (стрелките на „часовника“ на очакването са се завъртели) идва цитираният експресионистично звучащ фрагмент. Тук Дора Габе е хванала още едно интересно психологическо действие: преди да се появи реално обектът на очакване, той първо се появява в съзнанието на очакващия го („Това е мама...“). Чак след това се „материализира“ положената от ръката на мама мокра кърпа върху челото на будно-спящото дете. Майката се е появила и е изпълнила своята спасителска функция. Детето ѝ отвърща, като я иконизира в себе си: „На мамината рокля има много цветя. Цялата е цъфнала. Колко е хубава моята майка. Най-хубавата майка. (...) Защо мама е толкова голяма, че не мога да я прегърна цялата!“

„Очакването“ на майката е показано като перманентно състояние на детето. В „Очакване“ откриваме отново жеста с мамината ръка на челото (като най-силната синекдоха на майката): „...мама до мене и ръката ѝ върху челото ми (...) Отварям очи, гледам я. Все тая мама, дете всичко може, дете всичко знае и от нищо не се плаши.“ Дори е включена своеобразна „проверка“ на нейното присъствие: „Затварям очи. Отварям ги. Мама е до мен и ме пази.“

Свръхизострената сетивност на детето се подхранва от фантазия, която, благодарение на приказките, вече „работи“ с културни кодове като „дяволи“, „оня свят“, но все още не знае нищо за кукерите – именно тях то е оприличило с дяволите от своя кошмар. Но във виденията му е загатната и една картина, напълно

kendő. Az anya megjelent, és betöltötte megmentő funkcióját. A gyermek ezt azzal viszonzozza, hogy magában ikonizálja: „Anyuka ruháján sok virág van. Virul tetőtől talpig. Milyen szép az én anyukám. A legszebb anyuka. (...) Miért olyan nagy anyuka, hogy nem tudom az egészet átölelni?“

Az anyára való „várakozást“ úgy mutatja be, mint a gyermek permanens állapotát. A Várakozásban újra megtaláljuk a homlokra tett anyai kéz gesztusát (mint az anya leg-erősebb szinekdochéját): „... anyuka mellettem van, és a keze a homlokomon (...) Kinyitom a szemem, ránézek. Még mindig ugyanaz az anyuka, aki mindenre képes, mindent tud, és semmitől sem fél.“ Még egy sajátos „ellenőrzés“ is erősíti jelenlétét: „Becsukom a szemem. Kinyitom. Anyuka itt van mellettem, és vigyáz rám.“

A gyermek szuperéles érzékenységét a fantázia táplálja, amely, hála a meséknek, már olyan kulturális kódokkal „működik“, mint „ördögök“, „másvilág“, de még semmit nem tud a kukerekről (szatírokról) – őket hasonlítja lázálma ördögeihez. Látomásában azonban utalást tesz egy, a félelmetesektől teljesen eltérő képre is: a rettentő fekete ág mögött felsejlik „...egy kis tisztás ösvénnyel és éggel. Két arany felhőcske ballag az égen. Arany felhőcskék...“ Az elbeszélés végén ez a dekoratív édeni kép újból megjelenik, de vízszintes helyett függőlegesre fordítva: „Megy, megy a kis ösvény a zöldben, és felmegy az égbe. Két arany felhőcske ballag az égen... A legszebb arany felhőcskék.“ Ez nem pusztán optimista befejezés, ami inkább hangzik költeménynek, mint elbeszélésnek. A „fönt“-tel, az éggel való kapcsolat észrevehetően rendkívül aktív a gyermeknél. Mi több: mintha a gyermeki gondolat még könnyebben „utazna“ függőlegesen, mint vízszintesen. Minden jó az égből jön: az anya éneke, maga az anya is, mint tündér (A legöregebb tölgy) és a csillagok. A legnehezebb gyermeki kérdések többnyire ezzel a „fönt“-tel (a zavaros „hajdan“ a Mielőtt megszületnénk-ben vagy Az eljövendőben), és annak csillagnépével kapcsolatosak.

– Anyuka.

– Tessék?

– Mi a nagyobb: te vagy a Jóisten? (Magány)

– Miért olyan nagy némelyik csillag, a többi pedig kicsi?

– Vajon ki járhat a Tejúton?

– Hol lakik az Úristen? Hol laknak az angyalok, a szentek és a lelkek? És miért vannak egymás mellett a csillagok, ha közben olyan távol vannak? (A csillagok – Iván Andrea fordítása)

Ami ezt a mitológiát biztonságossá és „jóvá“ teszi, az a „saját“ és a „mienk“ határainak kiterjesztése az „idegen“ és fenyegető rovására. Ehhez megváltozott hangulatra és – ami a legfontosabb – szeretetre van szükség. Az Este címűben ez ilyen alakot ölt: A sötétség átkarolja a kocsit, átkarol minket, a tücsköket, a szántóföldeket, átkarolja az egész

различна от страшните: зад страшния черен клон се провижда „полянка и пътека и небе. Две златни облачета ходят по небето. Златни облачета...“. В края на разказа тази райска декоративна картинка се появява отново, но вместо хоризонтално, обърната вертикално: „Пътеката върви, върви през зеленото и отива в небето. Две златни облачета ходят в небето... Най-хубавите златни облачета.“ Това не е просто оптимистичен край, който звучи повече като финал на стихотворение, отколкото на разказ. Връзката с „горе“, с небето, отбелязохме като изключително активна при детето – сякаш детската мисъл все още „пътува“ по-добре във вертикал, отколкото в хоризонтал. Всичко добро иде от небето: и песента на мама, и самата мама, като феята („Най-старият дъб“), и звездите. Най-трудните детски въпроси са свързани най-вече с това „горе“ (смътното „някога“ от „преди да се родим“ или от бъдното?) и неговата звездна населеност.

– Мамо.

– Какво?

– Кой е по-голям: ти ли, Дядо Господ ли? („Самота“)

– Защо едни звезди са големи, а други малки?

– Кой ли ходи по млечния път?

– Има ли път до звездата?

– Къде седи Господ? Де седят ангелите и светиите и душите? И защо са една до друга звездите, като са далеко? („Звездите“)

Това, което прави тази митология „незаплашителна“ и „добра“, е разширяването на периметъра на „своето“ и „нашето“, за сметка на „чуждото“ и „заплашителното“. Но за това се изисква променена нагласа и най-важното – обич. Алтернативата е показана във „Вечер“: „Тъмното прегърна колата и нас прегърна, и щурците, и нивите, и целия свят прегърна! Колко е добър целият свят! От всичко най-много го обичам! (...) – Това нощта ли е? – Нощта. – Колко е топла, колко е добра. Също като мама... (...) Нали конят знае пътя! И когато е най-тъмно, пак го намира, защото е наш. И пътят е наш, и нивите са наши, и всичко е наше. – Нели всичко е наше! – Всичко. Колко обичам всичко!“

Сборникът „Когато бях малка“ (1939) е опит за „превод“ на „Някога“ за деца. Безотказно можем да познаем героинята и мястото на спомена, можем да направим междутекстови връзки, но постановката на съня и кошмара е изоставена напълно. Запазена е обаче детската сетивност, без да бъде преекспонирана, както в „Някога“.

„Червеното цвете“ е въвеждащият разказ в цикъла, задаващ много по-ясна стратегия на четене. Определената мисъл (отново „урок“ на Яворов) на порасналата героиня я тегли към спомена: „Затварям очи, отварям – моята мисъл ме

világot! Milyen jó az egész világ! A világot szeretem a legjobban! (...) – Most éjszaka van? – Éjszaka. – Milyen meleg, milyen kellemes. Mint édesanyánk... (...) Hiszen a ló tudja az utat! És amikor a legsötétebb az éjszaka, akkor is megtalálja, mert a mi lovunk. És az út is a miénk, a mezők is, minden a miénk. – Ugye minden a miénk? – Minden. Mennyire szeretek mindent!” (Este Iván Andrea fordítása)

Az **Amikor kicsi voltam** című gyűjtemény (1939) a Hajdan „lefordításának” kísérlete gyermekek számára. Kétségtelenül felismerhetjük a hősnőt és az emlék helyét, találunk kapcsolatot a szövegek között, de az álom és a rémlátomás jelenete teljesen hiányzik. Megmaradt azonban a gyermeki érzékenység, áthangolás nélkül, úgy, ahogyan a Hajdanban volt.

A piros virág – ez annak a ciklusnak a bevezető elbeszélése, amely sokkal világosabb olvasási stratégiát kínál. A tárgyiasított gondolat (ismét Javorov „leckéje”) az emlék felé tereli a már felnőtt hősnőt: „Behunyom a szemem, kinyitom – a gondolatom finoman megbök, és elfut, aztán újra visszatér, és maga után húz... (...) Szaladunk, én és a gondolatom (kiemelés tőlem – SZ. SZ), de nem előre rohanunk, hanem hátrafelé – az ösvények visszavezetnek oda, ahol egykoron voltam, nagyon, nagyon régen, gyerekkoromban...” (Iván Andrea fordítása). Ismét egy dinamikus, dekoratív kép az, amire emlékszik, éppúgy, mint a Hajdanban: utazás „az ismeretlenbe és végtelenbe”, magas szekéren, amelyet egy nagy ember hajt. Az út hosszú és változatos, a képek úgy váltják egymást, mint a filmvásznon, legtöbbjük „rajzolt”, nem „felvett” (pl. „Az erdő felett az ég, mint a csipke, kis mintákkal, cakkos széllel, kék és rózsaszín – a különböző részek mozognak, és percenként változtatják az alakjukat.” – Iván Andrea fordítása), míg hirtelen megjelenik egy nagy, sötétpiros virág, a gyermekkel egymagasságú száron. Az emlék mértéke adott: a gyermek magassága. Ehhez képest nagy a szekér és nagy az ember, és nagy, de pontosan gyermekméretű a virág: „Áll a virág teljesen egyedül, nem ringatózik, nem mozdul.” (Iván Andrea fordítása) Itt megtorpan a hősnő gondolati utazása. A virág leszakítva őrződik meg a gyermek szívében: „az első öröm, amellyel a világ megajándékozta...” Az emlék metaforává vált, és metaforaként nő tovább: „Látom, ahogy nő és nő, a homloka eléri az eget, a gyökere pedig a sötét, sűrű erdőbe hatol.” (Iván Andrea fordítása) Ezúttal a gyermeki emlék-világ koordinátái teljesen kiegyensúlyozottak: a „sötét, sűrű erdő” nyilvánvalóan az égisz virág ellentéte. A megnőtt gyermek anyjának meséli el ezt az emléket (az anya megjelenése az utolsó bekezdésben nem meglepő). Az anya a földre szállítja a látomást, felidézi életrajzi és földrajzi kereteit. A piros virág egy nagy pünkösdi rózsának bizonyul, de a metafora nem kerül megtagadásra, sem „kisebbitésre”: „... mivel megőrizted a szívedben a piros virágot, ne félj a gondoktól és az élet nehézségeitől, az örömeid majd mindent legyőz. Ez a legerősebb dolog a világon.” (Iván Andrea fordítása) – ezek az anya utolsó szavai, ez a szerzőnő gyermeki megnyilatkozása. Így ez a könyv mintha egy másik helyen kezdődne (a Hajdan visszaemlékezéseihez képest): a szépség és öröm elültetésénél.

Az elbeszélések címe sokkal konkrétabb: A vályogházikó, Ablak, Foltok, Ébredés, A tengernél, Az összedőlt ház, A nyuszi. Ilyen az összes. A sötétség és A gonosz címűek-

докосва с пръст и бяга, пак се връща и ме тегли подир себе си... (...) Тичаме, **МОЯТА МИСЪЛ И АЗ** (подч. мое, С. С.), но не тичаме напред, а назад – пътеките водят обратно там, където съм била малка...“. Спомненото е отново една динамична декоративна картина, както в „Някога“: едно пътуване към „неизвестното и безкрайното“ с висока кола, карана от един голям човек. Пътят е дълъг и се мени, картините се сменят точно като филмови кадри, повечето „нарисувани“, а не „снети“ (напр. „Над гората небето е изрязано като дантела, на малки фигурки с назъбени краища, синьо и розово, късовете се движат и всяка минута си променят формата.“), за да се появи изведнъж голямо, тъмночервено цвете върху високо колкото детето стебло. Мярата на спомена е зададена: ръстът на детето. Оттук и голямата кола, и големият човек, и голямото, но точно колкото детето, цвете: „Стои си цветето, не се залялюва, не се мръдва, съвсем самичко.“ Тук спира мисловното пътуване на героинята. Цветето е откъснато и запазено в сърцето на детето: „Първата радост, която светът му поднесе...“. Споменът се е превърнал в метафора и тъкмо в метафората то продължава да расте: „Виждам го как расте, расте, опира си челото в небето, а коренът му е в тъмната гъста гора.“

Този път координатите на детския свят-спомен са напълно балансиран: на „тъмната гъста гора“ явно е противопоставено цветето, което стига до небето. Порасналото дете разказва този спомен на майка си (появата на майката в последния абзац не ни учудва). Тя приземява видението, припомня биографичните и географските му рамки. Червеното цвете се оказва един голям божур, но метафората не е отречена, нито „смалена“: „Нали остана с червеното цвете в сърцето си, не бой се от грижи и от тежък живот, радостта ти ще надвие всичко. То е най-силното нещо.“ – последните думи на майката и „екслибрисът“ на авторката. Така тази книга започва като че ли от друго място (спрямо спомненото в „Някога“): от посадената красота и радост.

Заглавията на разказите са много по-конкретни: „Кирпичената къщичка“, „Абла“, „Петна“, „Пробуждане“, „На море“, „Съборената къща“, „Зайчето“. Това са всичките: няма подобни на „Тъмното“ и „Лошото“. Спомените са оформени в случки, което не значи, че е изгубен акцентът на детската чувствителност. На мястото на детската самота идва детската игра на възрастни. От тая гледна точка „Съборената къща“ е твърде интересен разказ: две деца играят на майка и баща, пречупвайки по интересен начин два модела на патриархалното семейство (Христо: „– Боже, тази жена нищо умно не знае да каже. (...) ...жените не бива да са по-умни от мъжете.“; малката героиня се утешава: „Христо наистина е умен. Мен ми е хубаво, като ми се кара, макар да ми е мъчно. Нека е страшен и лош. Всички лоши неща ще бягат от него...“ (добър материал за психоаналитични разсъждения). Накрая, разочарована от първия си „семеен“ опит, героинята заключава: „По-хубаво е да имаш мама отколкото мъж!“.

Сборникът „**Червено цвете**“ (1946) е всъщност съкратен вариант на „Когато

hez hasonló nincs. Az emlékek esetekké formálódnak, ami nem jelenti azt, hogy elveszett a gyermeki érzékenység hangsúlyossága. A gyermeki magány helyét elfoglalja a felnőttek gyermeki játéka. Ebből a szempontból Az összedőlt ház igen figyelemreméltó elbeszélés: két gyermek papás-mamást játszik, érdekes módon jelenítve meg a patriarkális család két modelljét (Hriszto: – *Istenem, ez a nő semmi okosat nem tud mondani. (...) ...a nők nem lehetnek okosabbak a férfiaknál.*”; a kis hősnő így vigasztalja magát: „*Hriszto tényleg okos. Nekem jólesik, ha veszekszik velem, bár szomorú vagyok. Csak hadd legyen félelmetes és rossz. Minden rossz dolog menekülni fog előle...*” (jó anyag egy lélektani elemzéshez). Végül, csalódva első „családi” tapasztalatában, a hősnő levonja a következtetést: „*Jobb, ha anyukád van, mint ha férjed!*”

Az **A piros virág** (1946) című gyűjtemény valójában az Amikor kicsi voltam rövidített változata, ezért nem térünk ki rá. Valószínűleg a cím alapvető szerepet játszott abban, hogy újra kiadták azokban az években, amikor egy efféle gyermekkort kategorikusan a „burzsoá” címkével láttak volna el; amikor emelkedően volt a lehengető szocialista tematika (és poétika) hulláma, amikor az 50-es években fenyegetett volt minden, ami művészies és gyermekies a gyermekirodalomban. A Bolgár Kommunista Párt politikai „felnövekedésének” során a szocialista cenzúra lazított a „hurkon” a gyermekirodalomban is. Dora Gabe kipróbálta saját gyermekkori emlékeinek „legártatlanabb” művészi formátumát – ezúttal teljesen feloldódva a gyermeki világszemlélet „jelenkori” fényes részleteiben.

Az **A mi kis szemünkkel** (1961) című kötetre leginkább a pozitív gyermeki világ töredékszótára meghatározás alkalmazható: az otthon, a természet, a hozzátartozók, a háziállatok, a tárgyak a gyermek nézőpontjából. A tematikus válogatásban érezhető a kor szelleme (az ország villamosítása, minden házban rádió, telefon, mi több, már a hold-raszállás is szóba kerül). E kis elbeszélések „alapeszméje” a gyermeket körülvevő világ a gyermeki logika, a gyermeki látásmód és érzékelés prizmáján keresztül, de meglehetősen pedagógizált keretek közé szorítva.

A világ kezdete itt Anyuka (az első elbeszélés). Anyuka a „mit kell gondolnunk anyukáról” sémában kerül bemutatásra. „*A világ legédesebb szava: anyuka! A legszebb anyuka a világon az enyém! Nem tudok élni anyuka nélkül, és anyuka sem tud élni nélkülem. Ő óv meg engem minden szörnyűségtől. Ő fogja a kezemet, amikor az óvodába megyünk. Egyedül nem mehetek, mert még eltévednék. Akkor elgázolna egy autó, vagy megharapna egy kutya. (...) Ma vasárnap van. Anyuka nem megy dolgozni. Ezért a parkban vagyunk. (...) Anyuka rám nézett, és mosolygós lett az arca. A virágok is mosolygósak lettek. És elmosolyodott az egész világ...*” Bármilyen távoli irodalomtörténeti összehasonlítás is az, amit teszünk, ezek a szövegek, pedagógiai funkcionalitásuk tekintetében, távolról emlékeztetnek Petko Szlavejkov és az ő Méhecskéje (Az okos gyermek gondolatai) olvasnivalóira – természetesen minden didaktikusság nélkül, tökéletesen figyelembe véve a gyermeki gondolkodást, olyan művésziességgel, amelyre csak Dora Gabe képes. De az eredmény (a korábbi gyermekábrázolásaihoz képest) nélküli a bátor kísérletezést (talán

бях малка“, затова на него няма да се спираме. Най-вероятно заглавието е изиграло основна роля той да бъде преиздаден в години, когато подобно детство категорично би било етикирано като „буржоазно“; когато се надига вълната на мощната социалистическа тематика (и поетика), която в 50-те години застрашава всичко художествено и детско в литературата за деца. В хода на политическото „израстване“ на БКП социалистическата цензура разхлабва „примката“ и на литературата за деца. Дора Габе пробва най-безобидния художествен формат на своите детски спомени – този път докрай претопен в светли „настоящи“ фрагменти на детското виждане на света.

На сборника **„През нашите очички“ (1961)** най му приляга определението фрагментарен речник на позитивния детски свят: домът, природата, близките, домашните животни, предметите през гледната точка на детето. В тематичния подбор се усеща духът на времето (електрификацията на страната, радиото във всеки дом, телефонът, дори заговарянето за кацане на луната). „Завръзката“ на тези разказчета е в пречупването на света, който заобикаля детето, през детската логика и детското виждане и усещане, но вкарани в едни доста педагогизирани рамки.

Началото на света тук е „Мама“ (първото разказче). Мама е представена в схемата „какво трябва да мислим за мама“: *„Най-сладката дума на света е мама! Най-хубавата майка на света е мойта! Аз не мога без мама и мама не може без мене. Тя ме варди от всичките страшни неща. Тя ме държи за ръчичката, когато отиваме на детската градина. Аз не бива да отивам самичка, защото мога да се загубя. Тогава може да ме смачка кола или да ме ухапе куче. (...) Днес е неделя. Мама не отива на работа. Затова сме в парка. (...) Мама ме погледна и лицето ѝ стана засмяно. И цветята станаха засмени. И целият свят се засмя...“* Колкото и да е далечно литературноисторическото сравнение, което ще направим, тези текстове по тяхната педагогическа функционалност далечно напомнят четивата на Петко Славейков в неговата „Пчелица“ – „Мисли на умното дете“ – разбира се, без всякаква дидактичност, с абсолютно съобразяване с детското мислене и с художественост, каквато може да постигне само една Дора Габе. Но постижението ѝ (на фона на предишните ѝ прозрения за детето) няма окраската на смело експериментаторство (може би защото все още е началото на 60-те). Синтаксисът е драстично опростен, текстовете са по-скоро прозаични скици – всичко това в търсене на адресата – детето от детската градина (и неговите учителки). Автентичността на детето като че ли минава на заден план пред „правилността“. Все пак се появява мотивът за непослушанието, но дори изконността му като че ли е туширана: *„Много ми се иска да бъда послушен като Ленчето и да не тревожа татко, но то е мъчно нещо. (...) Аз разбърках бюрото на татко, без да ща. Искях само да погледна какво има в него, а то се разбърка. (...) Аз не съм добро дете! Много ми е мъчно!“*: невинно и умилително (не като удушните пилета в „Самота“ от „Някога“ или като увития около малкото братче камшик в „Кирпичената къщичка“ от „Когато бях малка“). На някои места

азért, mert még mindig a 60-as évek elején járunk). A szókészlet drasztikusan leegyszerűsített, a szövegek inkább prózai vázlatok – mindez a címzett, az óvodás gyermek (és tanítói) érdekében. A gyermek autentikussága mintha háttérbe szorulna a „helyénvalóságha” mögött. Mégis megjelenik az engedetlenség motívuma, de még annak eredetiségét is elmosná: *„Nagyon szeretnék olyan szófogadó lenni, mint Lencse, és nem idegesíteni apukát, de ez nehéz dolog. (...) Turkáltam apuka íróasztalában, pedig nem is akartam. Csak azt akartam megnézni, mi van benne, de közben összeturkálódott. (...) Nem vagyok jó gyerek! Nagyon szomorú vagyok!“*: ártatlan és megindító (nem úgy, mint a megfojtott csibék a Magányban, a Hajdan című kötetben vagy a kistestvér köré tekert ostor a Vályogházikóban, az Amikor kicsi voltam című kötetben) Egyes helyeken felfedezzük a verseire jellemző költőiséget. Például a Nagymamában: A nagymama panaszkodik, hogy szófogadatlan unokájától öszült meg a haja, az pedig szeretettel válaszolja neki: *„Nem megőszült a hajad tőlem, nagymama, hanem virágba borult, mint a meggyfa.“*

Az A virágcserep című töredékben benne van a rövid mesévé fejlődés lehetősége, de szemlátomást nem ez a szerző szándéka. A virág a cserepben egész nap az utcát figyeli, és olyan dolgokat vesz észre, amelyeket mások nem látnak meg. Megfájdul a szíve egy sánta emberért, de nem tud sírni, mert nem öntözték meg. Ez a magyarázat megfelel a gyermeki animisztikus világszemléletnek, és ennyi. A szerző megpróbálja a gyermeket a virág fájdalma felé fordítani – nincs, aki megöntözze, nem mozdulhat, és mindenki megfeledkezett róla. A hangsúly a virág magányosságán van, amelyet feltehetően csak a gyermek tud megérteni. Inkább arra a versre emlékeztet távolról, amely a kalitkába zárt madárkáról szól (a gyermekkel való kegyes párbeszéd nélkül), semmint hogy átterelné a figyelmet a virág magányosságáról a gyermek magányosságára (ez a téma akkoriban tilalmas lett volna).

A gyermeki kérdések itt is a gyermeki gondolkodáson alapulnak, de igen messze vannak a Hajdan kérdéseitől – mind mennyiség, mind minőség tekintetében: nem vonatkoznak a gyermek transzcendens iránti érdeklődésére, a gyermeki mélylélektant sem érintik: *„Nagymamának van egy festett ládája. A láda nagyon öreg. Öregebb, mint a nagymama. Mi az, hogy ‘öregebb’, nem tudom“; „Vajon készen születtem, tudtam járni is? Akkor meg a kiskutyák meg a kisbocik miért tudnak rögtön járni, mihelyt megszületnek?“*

És ha esszészerűen összegeznünk kell, az első elbeszélésekkel Dora Gabe az eredendő személyiséget keresi a gyermekben, az utolsók pedig inkább a „megkérgesedett”, szocializált gyermeki személyiség támogatói. De mindenkor (beleértve a másikat is) aktuálisnak látszik a visszatérés a „nehéz” gyermeki kérdésekhez – ha már nem tudunk felelni rájuk, legalább tartsuk meg őket emlékezetünkben. Az, hogy felfedezzük és megértsük alapvető fontosságukat egzisztenciális téren, fontosabb és tisztességesebb, mint kész válaszokat kitalálni és rájuk erőltetni.

Csikhelyi Lenke fordítása

откриваме поетичност, напомняща поезията ѝ. Например в „Баба“: Бабата се оплаква, че косата ѝ е побеляла от непослушното ѝ внуче, а то с любов ѝ отвръща: „Не ти побеля косата от мене, бабенце, а цъфна като вишнята“.

Фрагментът „Саксия“ има потенции да се развие в малка приказка, но очевидно не това е намерението на авторката. Цветето в саксия цял ден наблюдава улицата и забелязва неща, които другите не забелязват. Домъчнява му за един куц човек, но не може да се разплаче, защото не са го полели. Това обяснение отговаря на детското анимистично отнасяне към света и толкова. Авторката опитва да обърне детето към болката на самото цвете – няма кой да го полее, то е неподвижно и забравено от всички. Акцентът е върху самотата на цветето, която, предполага се, само детето може да разбере. Той също далечно напомня стихотворенията със затворената птичка в клетка (без милозливия диалог с детето) отколкото прехвърлянето на вниманието от самотата на цветето към самотата на детето (тази тема тогава не би била позволена).

Детските въпроси и тук се основават на детското мислене, но са твърде далеч от въпросите в „Някога“ – и като количество, и като качество: не се отнасят до интереса на детето към трансцендентното, нито докосват дълбинната детска психология: „Баба има шарена ракла. Раклата е много стара. По-стара от баба. Колко е то: „по-стара“, не зная; „Наготово ли се родих научен да ходя? А защо кученцата и теленцата могат да ходят щом се родят?“

Нека обобщим: с първите си разкази Дора Габе дири „вродената“ личност у детето, а следващите са по-скоро в подкрепа на „вкоравената“, социална детска личност. Но за всяко време (в това число и за днешното) изглежда актуално връщането обратно към „трудните“ въпроси на детето – ако не можем да им отговорим, да си ги припомним поне. Да се открие и разбере тяхната изначална значимост в екзистенциален план, е по-важно и по-честно, отколкото да се измислят и да се натрапват готови отговори.

ДОРА ГАБЕ

Абла, Приказка (разкази)

DORA GABE

Abla, Mese (elbeszélések)

Нашата стая беше накрая, а стаите бяха наредени една подир друга, от едната се влизаше в другата. Когато всичките врати бяха отворени, виждахме кой влиза от външната врата в първата стая. Тя беше входна врата за пруста, на другия край на къщата. Вратите на другите стаи, които излизаха на двора, се отваряха, само когато имахме гости. Бяхме вече в леглата си, когато се чу на двора звън от колелата и татко си дойде от града.

Чухме глъчка и веднага седнахме в леглата си. Татко не е дошъл сам. Чужд глас казва нещо, а мама някого кани. Проточихме си вратовете, а брат ми отвори вратата; виждаше се една жена с черно турско фередже и с прикрито лице. Нов човек! Скочихме и веднага, както бяхме по ризи и боси, изтичахме при тях. Мама, щом ни видя, смърми ни и ни направи знак да си вървим. Ние се спряхме до вратата. Жената не ни видя. Тя си беше покрила очите с кърпа.

– Не плачи, Абла – й рече мама по турски и я заведе във вътрешната стая. Ние бързо се втурнахме през всичките стаи и се мушнахме в леглата си. Но не можахме да заспим скоро. Гостенката беше в съседната стая – забравиха да затворят вратата – и ние дълго ги гледахме и слушахме как жената плаче, а мама й казва:

– Ние ще те имаме като своя – няма да си самичка. Не плачи, Абла, всичко е Божя работа. Ще ми помагаш, ще сме като сестри. Ето на, и децата ще са мои и твои.

Чудехме се, как може мама да ни дели на две половини: половината на нея, половината на чуждата жена. Изплашихме се. Аз си мислех коя ли половина от мене ще вземе жената? Стана ми мъчно и после вече нищо не чух.

Когато се събудихме на заранта, веднага скочихме да видим гостенката. Тя беше с мама в пруста – мама я учеше да пали пещ със слама.

Абла беше по-висока от мама, с големи черни очи, много страшни, а ръцете ѝ бяха толкова бели, че като пусна ръжена, по тях останаха черни петна. Щом ни видя, Абла се спусна и грабна най-първо мене, дигна ме нагоре, наведе ме под лицето си и почна да ме целува. Аз се изплаших толкова много, че взех да ритам с краката си, да махам с ръце. Тя ме сложи долу, а мама рече:

– Що се плашиш, Абла те обича; тя обича всички ни и ще остане завинаги тука, при нас, затова трябва и ние да я обичаме. Тя е вече наша.

Мене ме беше страх от очите ѝ. Само когато си сне гердана и го сложи на шията ми, усетих, че е добра. Тогава се доближих до нея и опрях гърба си до коляното ѝ.

Абла остана у нас. Един ден мама ни каза:

– Трябва да почитате Абла, защото тя не е проста, а е израснала в дворец и е ходила в коприна и злато.

Мама не каза нищо повече. Минаха дни. Ние не можахме да разберем защо

A miénk volt a legbelső szoba, és a szobák úgy helyezkedtek el, hogy az egyikből át lehetett menni a másikba. Amikor az összes ajtó nyitva volt, láttuk, hogy ki jön be a külső ajtón át az első szobába. Ez volt a tornác bejárati ajtaja a ház másik végén. A többi szobaajtó, amelyek az udvarra nyíltak, csak akkor tárult ki, ha vendég jött. Már az ágyban voltunk, amikor kerézkörgés zaja szűrődött be az udvarról, apa érkezett meg a városból.

A beszüremelő lármára nyomban felültünk az ágyban. Apa nem egyedül jött. Egy idegen hang mondott valamit, anya behívott valakit. Nyújtogattuk a nyakunkat, a bátyám kinyitotta az ajtót; egy nőt láttunk, aki fekete török fátyollal takarta el az arcát. Új ember! Azonnal felugrottunk, és ingben, mezítláb odaszaladtunk hozzájuk. Anya, amint észrevette, megdorgált bennünket, és intett, hogy távoljunk onnan. Megálltunk az ajtónál. A nő nem látott minket. Kendőt tartott a szeme elé.

– Ne sírj, Ablá! – mondta anya törökül, és bevezette a nőt a belső szobába. Gyorsan átrohantunk az összes szobán, és visszabújtunk az ágyunkba. De nem tudtunk hamar elaludni. A vendég a szomszéd szobában volt – elfelejtették becsukni az ajtót –, és mi sokáig néztük őket, és hallgattuk, hogyan sírdogál a nő; de anya azt mondta neki:

– Családtagként élsz majd közöttünk, nem leszel egyedül. Ne sírj, Ablá, minden Isten rendelése szerint van. Segítesz nekünk, olyanok leszünk, mint két nővér. Lásd, még a gyerekek is közösek lesznek.

Csodálkoztunk, hogyan felezhet el anya minket: a fele az övé, a fele az idegen nőé. Megijedtünk. Azon gondolkoztam, melyik felem jut a nőnek. Elszomorodtam; aztán már semmit sem hallottam.

Amikor reggel felébredtünk, mindjárt felpattantunk, hogy megnézzük a vendéget. A tornácon volt anyával – anya épp arra tanította, hogyan gyújtson tüzet szalmával a kemencében. Ablá magasabb volt anyánál, hatalmas, fekete, szörnyen ijesztő szemekkel, de a keze olyan fehér volt, hogy amikor letette a piszkavasat, ott maradt rajta a fekete nyoma. Amint meglátott bennünket, Ablá nagy fürgén először engem kapott el, a magasba emelt, az arcához vont és csókolgatni kezdett. Úgy megijedtem, hogy lábammal rúgkapálni kezdtem és csapkodtam a kezemmel. Ő lerakott, anya pedig azt mondta:

– Mitől félsz, Ablá szeret téged; mindnyájunkat szeret, és örökké itt fog élni nálunk, ezért nekünk is szeretnünk kell őt. Most már hozzánk tartozik.

Én félttem a szemeitől. Csak amikor levette a nyaklancát, és a nyakamra akasztotta, értettem meg, hogy jó. Akkor odamentem hozzá, és a hátamat a térdéhez érintettem.

Ablá nálunk maradt. Egy nap anya azt mondta:

– Tisztelnetek kell Ablát, mert ő nem közönséges ember, hanem palotában nőtt fel, és selyemben és aranyban járt.

Anya nem mondott többet. Múltak a napok. Nem értettük, miért dolgozik Ablá most anyával egész nap, miért sír olyan gyakran és miért nem hord selyemruhát.

Egy nap a bátyám azt mondta, hogy a nő biztos a cár lánya, aki eltévedt, de apa

сега Абла работи с мама цял ден, защо плаче често и защо дрехите ѝ не са копри-
нени.

Един ден брат ми каза, че тя сигурно е царска дъщеря, че се загубила, а татко
я намерил и прибрал, че царят сигурно ще поръча да я дирят и като я намери у нас
ще награди богато татко и мама и ще заведе и нас в двореца.

Дълго чакахме царя и щом се зачуваше отвън да дрънкат коледа, скачахме
всички и тичахме към прозорците. Но царят не дойде и ние го забравихме.

Абла беше почерняла от слънцето, ръцете ѝ не бяха вече хубави, а дрехите,
които носеше, избеляха.

Когато Абла стана като всички други хора, много неща се промениха у дома.
Брат ми не мъчеше вече мама и не беше толкова лош, а ние вече не плачехме за
всяко нещо без причина. Абла ме научи да танцувам, покриваше ми главата с
тънко червено було, а тя удряше с пръсти една бакърена тава и пееше. Много ху-
баво беше, но брат ми се опитваше да приближи и да грабне булото – тогава Абла
го поглеждаше с огромните си черни очи и той не смееше вече нищо да направи.

Когато Абла ме учеше да пея, а брат ми почнеше да се криви срещу мене, да
дига гласа си високо и да ми се подиграва, тя го хващаше за ухото, изблъскваше го
от стаята и залостваше вратата. Щом почнеше да ни се плези през прозореца, Абла
го оставяше без вечеря, гладен.

Откак Абла дойде да живее у дома, всеки ден за мене беше празник.
Абла ме вчесваше другояче и съвсем инак ме обличаше. Ще заплете две плитки,
ще ги стегне с конец, ще цъкне с уста през зъби и ще благослови косата ми да
порасне дълга до коляно. Всяка заран ми слагаше друга рокля, а когато мама се
сърдеше за това, Абла ѝ казваше: „Нека се научи на хубаво и чисто.“

Но най-голям празник беше, когато цъфне розовият храст. Той беше в мал-
кия двор, пред прозорците на крайните стаи. Храстът беше голям и до него имаше
високо сенчесто дърво. Щом цъфнеха розите, политаха много пчели и бръмбари.
От топлината се разливаше силна миризма на трендафил.

Всяка заран, когато почнеше да грее слънце на двора, Абла вземаше ножи-
ците, хващаше ме за ръка и ме завеждаше в градината. Тъмнозеленият храст бива-
ше винаги обсипан, Абла отрязваше с ножица цъфнали трендафили, изтърсваше
росата от тях и ги слагаше в престилката ми. След това сядахме под дървото и тя
почваше да ме кичи. Нареждаше розите като венец, над челото ми, отзад под две-
те плитки, около цялата глава; ще ме погледне от едната страна, после от другата
и ще се засмее. После завръзваше въже на двата клона на градинската врата и пра-
веше люлка. Аз сядах на люлката, улавях с две ръце въжето и почвах да се люлея
и да пея. Над мене крещяха врабците на дървото; под стряхата, над главата ми,
ластовичетата си подаваха главичките, майките им чуруликаха, косерите и чучу-
лигите пееха, на двора се разхождаше старата кокошка и пееше с прегракнал глас,
моята люлка скърцаше и ме подхвърляше напред-назад – песента ми се изливаше

мegtalálta és hazahozta, és a cár bizonyára el fogja rendelni, hogy keressék meg, és ha
megtalálja nálunk, gazdagon megjutalmazza apát és anyát, és minket is elvisz a palotába.
Sokáig vártuk a cárt, és amint kerézkörgést hallottunk odakint, mindannyian felugrot-
tunk, és futottunk az ablakhoz. De a cár nem jött, és mi megfeledkeztünk róla. Abla le-
barnult a naptól, a kezei már nem voltak szépek, és a ruhák, amelyekben járt, kifakultak.

Amikor Abla olyanná vált, mint az összes többi ember, sok minden megváltozott
nálunk. A bátyám már nem keserítette meg anya életét, és nem volt olyan rossz, mi pedig
nem sírtunk mindenért ok nélkül. Abla megtanított táncolni, vékony, piros fátyollal fedte
be a fejem, az ujjával egy rézтеpsin dobolt és énekelt hozzá. Nagyon szépen énekelt, de a
bátyám megpróbált közelebb férkőzni, hogy megragadja a fátylat – akkor Abla ráemelte
hatalmas, fekete szemeit, és a bátyám veszteg maradt.

Amikor Abla énekelni tanított, a bátyám elkezdte illegetni magát velem szemben,
magas hangon énekelt és gúnyolódott, Abla azonban fülön csípte, kilökte a szobából és
bereteszelte az ajtót. És mivel az ablakon át nyelvet öltött ráнк, Abla aznap nem adott
neki vacsorát.

Attól kezdve, hogy Abla nálunk lakott, mindegyik nap ünnep volt nekem.
Abla másképp fésült meg és egészen másképpen öltöztetett. Két copfba fonta a hajamat,
cérnával kötötte össze, majd csettintett egyet a nyelvével, és megáldotta a hajam, hogy
nőjön hosszúra, a térdemig. Minden reggel másik ruhát adott rám, és ha anya haragudott
érte, Abla azt mondta: „Csak hadd szokjon hozzá a széphez és a tisztasághoz.”

De a legnagyobb ünnep az volt, amikor virágzott a rózsabokor. A bokor a kis ud-
varban nőtt, a szélső szobák ablaka előtt. Jókora bokor volt, és egy magas fa vetett árnyat
mellette. Amint kivirágzott, sok-sok méh és bogár rajzott körülötte. Csak úgy áradt a
rózsa átható illata a melegben.

Minden reggel, amikor szétáradt a nap az udvaron, Abla magához vette az ollót,
kézen fogott, és magával vitt a kertbe. A sötétzöld bokor mindig harmatos volt, Abla nyíló
rózsákat metszett le az ollóval, és a harmatot lerázva róluk a kötényembe rakta. Azután
leültünk a fa alá, és hozzáfogott felékesíteni. Koszorúba rendezte a rózsákat a homlokom
felett, hátul, a copfok alatt, az egész fejem körül; megnézett az egyik oldalról, majd a má-
sik oldalról, és mosolygott. Aztán kötelet kötött fel a kerti ajtó két szárnya közt, hintát
készített. Ráültem a hintára, két kezemmel megragadtam a kötelet, nekiálltam hintázni
és közben énekelni. Ricsajoztak felettem a verebek a fán; az eresz alatt, a fejem felett
kidugták fejcskéiket a fecskefiókák, az édesanyjaik csicseregtek, a rigók és a pacsirták
énekeltek, az öreg tyúk az udvaron sétálva kárált, a hintám csikorgott, és előre-hátra a
magasba lendített – az énekem tovaszállt, és egyre hangosabb és vidámabb lett, fentről a
nap a sugaraival, az ég pedig azúrkék színnel birizgálta a szememet. Abla a fa alatt ült és
varrt; időről időre elmosolyodott: – Énekelj, madárkám, énekelj!

и ставаше все по-гласна и по-радостна, а отгоре слънцето и небето пълнеха очите ми със светлина и син лазур.

Абла седи под дървото и шие; от време на време се засмива: –пей, птичето ми, пей!

ПРИКАЗКА

...Децата се пробудили, ала не съмнало. Те се наспали отдавна и се чудели, защо е толкова дълга нощта. Лампите изгорели, майката ги напълнила и пак изгорели, а не съмвало. Тогава бащата отишъл да отвори външната врата. Като я дръпнал, нещо тежко се сринало. Той извикал, че били затрупани.

– Как затрупани!

– Със сняг.

Децата се изплашили. Те сега няма да могат да излязат от стаята и все ще гори лампата, и няма да видят другите деца и кучетата, и няма да играят. Все ще седят на едно място...

Изведнъж чули някакво чукане, а после познали гласовете на работниците. Изтичали в пруста и видели голяма дупка в снега на вратата, а от нея идеала синкава светлина. Тогава всички излезли през дупката, ала дълго не могли да си отворят очите, защото ги болели от бялото.

Отвън всичко било затрупано. И къщите, и кладните, и хълмовете.

– Ами как изгряло слънцето под толкова сняг?

– Все тъй ли останал снегът?

Не. Работниците утъпкали в снега пътеки. От къщи до кладенеца и от хамбара до обора. И една дълга до съседния чифлик. Пътищата имали стени. Децата се изкачили. Горе било поле, бяло поле без край. Можело да се върви до него, чак докато се стигне до небето. Накрая нещо се чернеело.

– Какво било черното?

Горичката. Те едвам я познали, защото само върховете на дърветата стърчали над снега. По снега имало пътека чак до горичката. Погледнали: стъпки! Стъпки от непознато животно! Кога ли е идвало, какво ли е? Децата се изплашили и хукнали по стълбичката назад.

– Нали вече никога не ходили там?

– Никога.

Като минали най-дългата улица, видели, че може да се върви по снега, дето покрива хълма. Тръгнали по него и като стигнали горе, изведнъж спрели: отсреща ги гледало чуждо село. Всяка къща била с бял кожух, от всяка къща зеела голяма черна дупка, а от комина излизал дим и се точел нагоре като жив. Там живеят чужди хора! Там има неща, които никога не са виждали. Във всеки двор има голямо чуждо куче. До селото немало път и никой не отивал там. Децата хукнали

MESE

...A gyerekek felkeltek, pedig még nem is virradt. Rég kialudták magukat, és csodálkoztak, hogy miért ilyen hosszú az éjszaka. A lámpák leégtek, az édesanyjuk újratöltötte őket, és ismét leégtek, de még mindig nem virradt. Akkor az apjuk elment, hogy kinyissa a külső ajtót. Amikor rántott egyet rajta, valami nehéz omlott le. Az apa azt kiáltotta, hogy be vannak temetve.

– Hogyhogy betemetve!

– Betemette őket a hó.

A gyerekek megijedtek. Most nem mehetnek ki a szobából, és folyton égni fog a lámpa, és nem látják többé a többi gyereket és a kutyákat, és játszani se tudnak majd. Egyre csak ülhetnek egy helyben...

Hirtelen valamiféle kopogás hallatszott, aztán felismerték a munkások hangját. Kiszaladtak a tornácra, és egy nagy lyukat láttak a hóban az ajtónál, amelyből kékes fény szűrődött ki. Akkor mindannyian kibújtak a lyukon, de sokáig nem tudták kinyitni a szemüket, mert fájt a fehérségtől.

Kint mindent betemetett a hó. A házakat, a kéverakásokat és a dombokat.

– Hogy kelt fel a nap ennyi hó alól?

– És örökre így maradt a hó?

Nem. A munkások ösvényeket tapostak a hóba. A háztól a kútig, a magtártól az istállóig. És egy hosszú ösvényt a szomszéd birtokig. Az utak kétoldalt falaik közt haladtak. A gyerekek felkapaszkodtak rájuk. Fent mező volt, végtelen, fehér mező. Végig lehetett menni rajta, egészen az égig. A végén feketéllett valami.

– Mi volt az a fekete?

Az erdő. Alig ismerték meg, mert csak a fák csúcsai látszottak ki a hóból. A hóban ösvény kanyargott, egész az erdőig. Nézik: lábnyomok! Ismeretlen állat lábnyomai! Mikor jött, mi ez?

A gyerekek megijedtek, és visszairamodtak a lépcsőn.

– Ugye, már soha többé nem mentek arra?

– Soha.

Amikor a leghosszabb utcán mentek, látták, hogy járni lehet a havon, amely beborította a dombot. Elindultak rajta, és ahogy felértek, hirtelen megtorpantak: idegen falu bámult rájuk szemből. Minden ház fehér bundát viselt, mindegyiken hatalmas, fekete lyuk tátongott, a kéményekből füst szállt fel, amely úgy gomolygott felfelé, mintha eleven lenne. Idegen emberek éltek arrafelé! Olyan dolgok voltak ott, amelyeket még sohase láttak. Mindegyik udvarban hatalmas, idegen kutya. A faluhoz nem vezetett út, és senki sem járt arra. A gyerekek visszafutottak, és zihálva álltak meg odalent. A domb kimagaslott, és az égig ért. A falu ott maradt mögötte.

– Igazi volt?

– Természetesen!

назад и спрели задъхани долу. Хълмът се издигнал и се допрял до небето. Селото останало зад него.

– Истинско ли било?

– Разбира се!

Когато снегът почнал да се топи, улиците станали по-ниски. Кладните се показали. Снегът станал корав и грапав и по него можели да се катерят. Децата си направили стълба и се изкачили по планината на задния двор. Колко били нависоко! Цялото село под тях, набраздено с улици, отсреща бялото поле, по-нататък синя бразда, а още по-нататък не можело да се гледа. Всичко лъщяло. Снегът ставал все по-розов, всичко ставало розово, синьо и бяло, само слънцето било бяло и червено. То си лягало в бяло легло.

– Слънцето спи ли?

– Разбира се. Щом си легне, без него става страшно.

Цялата земя станала синя, а после потъмняла. Децата се изплашили и се върнали тичешката вкъщи. Там било топло. Лампите горели и леглата били готови за спане. Тогава децата легнали и сънували сън. Уж работниците впрегнали шейната и те се качили. Първом минали дългата улица, звънчетата звъннали, шейната се плъзнала, стените на улиците бягали. Като минали кладенеца, извили по хълма. Чуждото село ги гледало смаяно и както се извивала шейната край него, и то си извивало страшните очи и ги гледало накриво. Шейната избягала, минала полето, а като дошла до върховете на горичката, черното нещо ги подгонило. Те бягат, то бяга. Ала шейната бързо се спуснала по другия хълм и се плъзнала по широкия път с телеграфните жици. Сняг хвърчал от двете страни, а телеграфните стълбове се мярвали и се скривали бързо един подир друг. Слънцето греело. Децата викали от радост, пътят ставал по-дълъг и денят по-дълъг и те много дълго пътували. Когато шейната спряла, отворила се голяма порта и децата влезли. Посрещнали ги Царят и Царицата. В двореца имало коледно дърво със свещи, също като онава, дето е на картината в тяхната книга. Имало много деца, а малката Царкиня се завтекла и ги прегърнала. Тя им дала най-хубавите неща от дървото, а децата се завтекли да ги покажат на майка си. Търсят, търсят, няма я майка им. Разплакали се. Тогава Царят рекъл: ето я, и те се обърнали и видели нея. Вкъщи било топло и лампите горели. Майка им ги посрещнала и много се радвала на подаръците. Когато си легнали, тя им ги сложила до леглата.

На заранта децата скачат радостни, ала не намират никакви подаръци. Питат майка си, тя се чуди. Какви подаръци. Те плачат, а тя не знае какво да ги прави.

– Че кой ги е откраднал?

– Никой. Нали децата ги сънували!

Тогава излезли на двора и подирили шейната. Тя била затрупана със сняг. Работниците я изровили, впрегнали черния кон със звънчетата, децата се качили, препуснали през най-дългата улица...

Amikor a hó olvadni kezdett, az utcák alacsonyabbak lettek. A kéverakások előtűntek. A hó kemény és érdes lett, fel lehetett mászni rá. A gyerekek lépcsőt ástak maguknak, és a hátsó udvarnál felkapaszkodtak a hegyre. Milyen magas volt! Az egész falu a lábuk alatt, utcákkal barázdálva, szemben a mező, odébb kéklő barázda, és tovább már nem lehetett látni. Minden ragyogott. A hó egyre rózsaszínűbb lett, minden rózsaszín, kék és fehér lett, csak a nap világított vörösesfehéren. Fehér ágyba tért aludni.

– A nap is alszik?

– Természetesen. És amint lefekszik, szörnyű lesz nélküle.

Az egész föld kékké vált, aztán elsötétült. A gyerekek megijedtek és hazafutottak. Ott meleg volt. Égtek a lámpák, és az ágyak alváshoz készen várták őket. Akkor a gyerekek lefeküdtek, és álmot láttak. Álmukban a munkások befogták a szánt, és ők felszálltak rá. Először a hosszú utcán hajtottak végig, a csengők csilingeltek, a szán siklott, az utcák falai tovaszánguldottak. Miután elhaladtak a kút mellett, felhajtottak a dombra. Az idegen falu csodálkozva bámulta őket, és ahogy a szán elkanyarodott mellette, ő is rájuk kanyarította szörnyű szemeit, és gyanakodva nézte őket. A szán tovaszökkent, áthaladt a mezőn, és amikor ez erdő facsúcsaihoz ért, valami fekete vette üldözőbe őket. Futottak, az a valami is futott. De a szán gyorsan feliramodott a másik dombra, és a távíróhuzalokkal szegélyezett, széles országúton siklott tovább. Mindkét oldalon porzott a hó, a távírópóznák gyors egymásutánban bukkantak fel és tűntek el. A nap sütött. A gyerekek örömben kiáltoztak, az út egyre hosszabb lett, a nap is egyre hosszabb lett, és nagyon sokáig utaztak. Amikor a szán megállt, kinyílt egy hatalmas kapu, és a gyerekek bementek. A cár és a cárnő fogadta őket. Gyertyákkal feldíszített karácsonyfa állt a palotában, pontosan olyan, mint a könyvükben szereplő képen. Sok gyerek volt ott, de a kicsi cárleány odafutott hozzájuk, és átkarolta őket. A legszebb díszekett ajándékozta nekik a fáról, és a gyerekek futottak, hogy megmutassák az édesanyjuknak. Keresik, keresik, de sehol sincs az anyjuk. Sírva fakadtak. Akkor a cár azt mondta: itt van, és ők megfordultak, és meglátták. Otthon meleg volt, és égtek a lámpák. Az édesanyjuk fogadta őket, és nagyon örült az ajándékoknak. Amikor lefeküdtek, az ajándékokat az ágy mellé tette.

Reggel a gyerekek boldogan pattantak talpra, de semmilyen ajándékot nem találtak.

Kérdezik az anyjukat, az álmélkodik. Milyen ajándékok? A gyerekek sírnak, az anyjuk nem tudja, mitévő tegyen.

– Ki lopta el őket?

– Senki. Hiszen csak álmodták a gyerekek!

Akkor kimentek az udvarra, és megkeresték a szánt. Belepte a hó. A munkások kiásták, befogták a csengettyűvel díszített, fekete lovat, a gyerekek felszálltak rá, és keresztülvágtattak a leghosszabb utcán...

– Megint álmodták?

– Nem.

– Mennyire hasonlít az álomra... Anya, mindez valóság?

– Mi?

– Пак ли сънували?
– Не.
– А колко прилича на сън... Майко, всичко истинско ли е?
– Кое?
– Всичко... Снега, ти, татко...
– Истинско е.
– Ами кое е сън?
Мама излезе, татко я извика.
Когато стане зима и завали сняг, ще бъде сън. Какво ли е то сън!

– Minden... A hó, te, apa...
– Valóság.
– De melyik az álom?
Anya kiment, mert apa szólította.
Amikor tél van, és lehullik a hó, az olyan, mint egy álom. És micsoda álom!

Iván Andrea fordítása

X E M Y C

брой 2/2015 · година XXIV

Списание за култура и
обществен живот

Основано от *Дружеството*
на българите в Унгария през 1991 г.

Издание на *Българското*
републиканско самоуправление

Отговорен издател
д-р Данчо Мусев

Главен редактор
Светла Кьосева

Печат
FesztNet Kft.

Оформление, предпечат
Димитър Русев

Адрес на редакцията
1062 Будапеща, ул. „Байза“ №44

ISSN 1216-2590

H Æ M U S

2/2015 szám · XXIV évfolyam

Társadalmi és kulturális
folyóirat

Alapította 1991-ben
a Magyarországi Bolgárok Egyesülete

A Bolgár Országos
Önkormányzat kiadványa

Felelős kiadó
dr. Muszev Dancso

Főszerkesztő
Kjoszeva Szvetla

Nyomdai kivitelezésért felelős
FesztNet Kft.

Design, nyomdai előkészítés
Ruszev Dimitar

A szerkesztőség címe
1062 Budapest, Bajza u. 44.

ISSN 1216-2590

